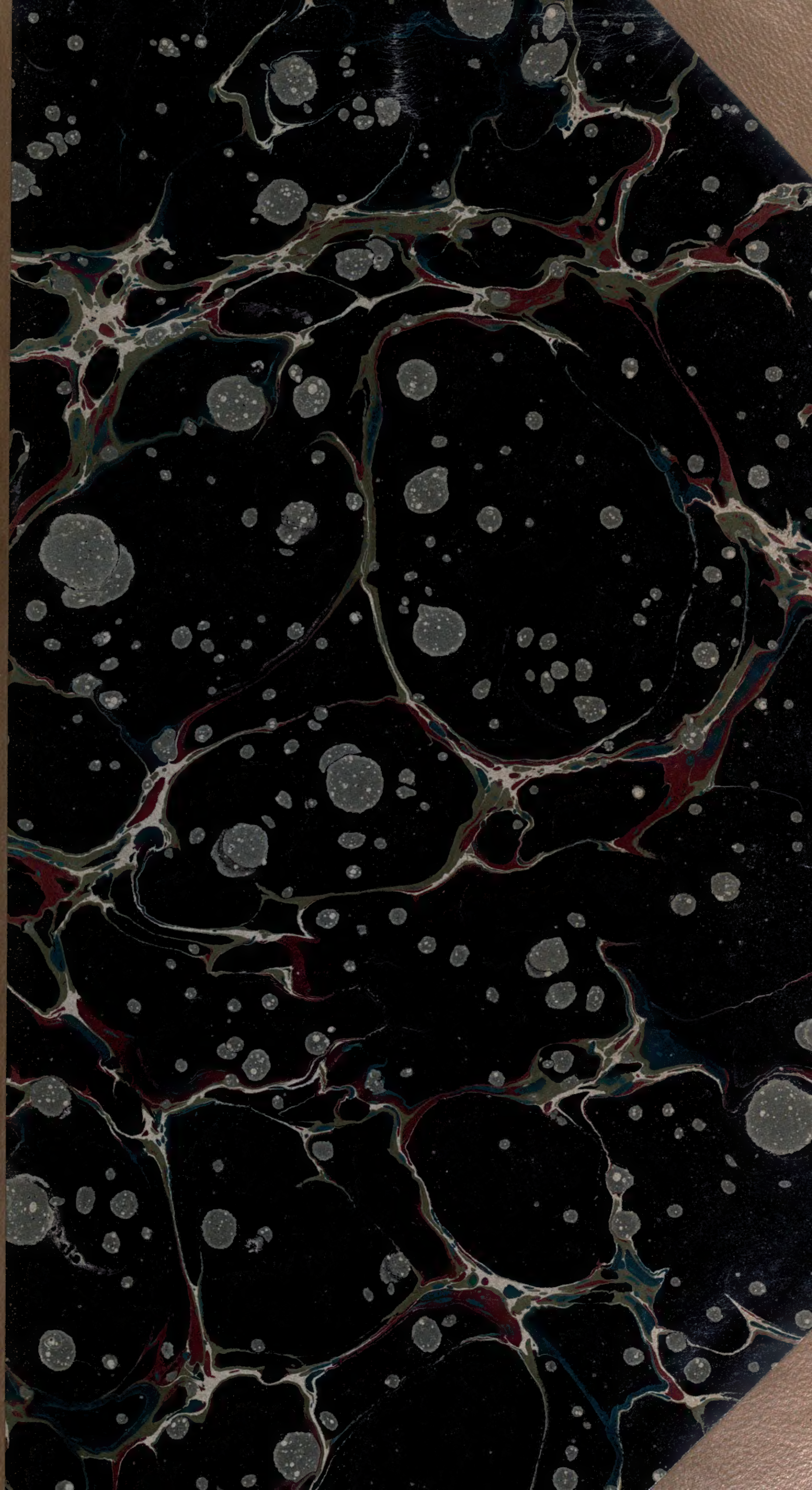
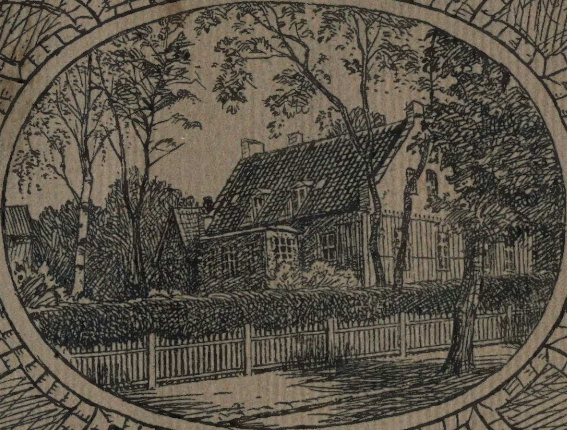

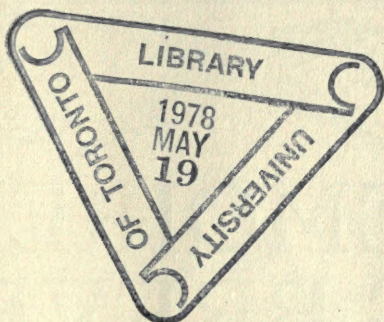

H. P. BARFOD:

MINDER FRA ET LANGT LIV.

UDGIVNE AF JUL. CLAUSEN OG PER. RIST

LIBRARY
UNIVERSITY
OF TORONTO
1978
MAY
19

MEMOIRER OG BREVE

UDGIVNE AF
JULIUS CLAUSEN OG P. FR. RIST.

XXXV

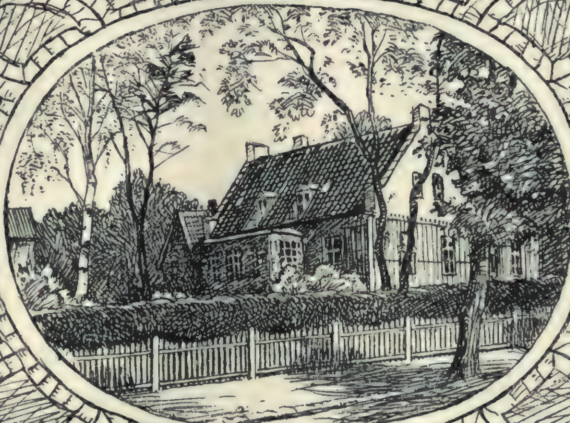
H. P. B. BARFOD

MINDER FRA ET LANGT LIV

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG
KJØBENHAVN
1921

H.P. BARFOD:

MINDER FRA ET LANGT LIV.

UDGIVNE AF JUL. CLAUSEN OG P. FR. RIST.

TRYKT I 900 EKSEMPLARER

LANGKJÆRS BOGTRYKKERI
KØBENHAVN

De foreliggende Memoirer er et forkortet og bearbejdet Uddrag af Dr. med. H. P. B. Barfods Manuskript: „Minder fra et langt Liv". Bearbejdelsen er dels foretaget med Henblik paa Manuskriptets store Omfang, dels for, med den nulevende Forfatters Tilladelse, saa vidt muligt at stille hans politiske Betragtninger i historisk Belysning. Saaledes fremtræder Fremstillingen af Forsvars- og Befæstningssagen nu som et Bidrag til denne Sags Historie og særligt til Forfatterens egen Deltagelse i dens Oprindelse og i Arbejdet for den.

Udg.

Memoirernes Forfatter

DR. MED. H. P. BARFOD

„Det er enhver alvorlig Mands og Kvindes Pligt at leve i sine Minder. Thi kun ved at leve i Dine Minder, kommer Du til Klarhed over Dig selv.“

Saaledes skrev Biskop *D. G. Monrad*, og det er sikkert sandt. Men ét er at leve i sine Minder — det ligger vel nær for de fleste Gamle, som i nogen Maade har levet Livet og ikke sløset det hen og maaske er endte i Tomhed, — et andet er at fæste sine Minder paa Papiret og maaske endog delagtiggøre andre i dem. Uvilkaarlig opstaar det Spørgsmaal: er det, Du har levet og oplevet, dette værd?

Der er jo mange, hvis Liv ikke alene har haft Betydning for dem selv, men ogsaa for Samfundet i videre eller snevrere Krese, maaske endog for Folk og Land; for saadanne burde Svaret ikke være tvivlsomt. Alt for mange af disse Mænd og Kvinder forsømmer at gøre sig selv og Historien rede for deres Liv og de Forhold og Personer, de har staaet i Forbindelse med, men disse Mænd og Kvinder bliver dog altid de færreste. Men saa er der alle os andre, vi der kun er en ud af den store Mængde, som ikke i nogen særlig Grad har bidraget til at sætte Præg paa den Tid, vi levede i, og hvis Liv og Gerning maaske har været meget beskedent og

ubemærket. Er der nogen Mening i at bevare Mindet derom?

Man kan vel svare baade ja og nej. Dog kan maaske den, der kun er en af de mange, bidrage sit til Forstaaelsen af den Tid, han tilhørte, og af det, som dengang optog manges Tanker og Virken. Altsaa: ikke fordi jeg i mindste Maade tror, at jeg, paa den beskedne Plads jeg har indtaget, har kunnet udrette noget, der er værd at mærke sig, har jeg prøvet paa at nedskrive nogle af mine Minder; men maaske kan der dog i mit Liv være oplevet et og andet, der kan bidrage til at kaste Lys over den sidste Halvdel af det nittende og den første Snes Aar af det tyvende Hundredaar, over noget af det, der rørte sig i Danmark i dette Tidsrum, og over nogle af de Personligheder, der prægede Tiden og satte Spor i den.

Jeg har da nu i min Alderdom søgt at fortælle noget af det, jeg mindes fra mit lange Liv. Det har i mange Maader været en Udviklingens Tid og i høj Grad en Kampens og Stridens Tid. Det sidste endog i sørgelig Grad paa mange Omraader. I nogle af disse Kampe har jeg indtaget mit faste Stade og bærer derfor mit Ansvar. Dog agter jeg ikke at gaa dybt ind derpaa. Jeg vil nødig opkaste mig til Dommer, dertil har jeg som Barn af Tiden heller næppe særlig Ret og føler nu, da mit Liv vel snart er udrundet, heller ingen Trang. Det er tvertimod mit Ønske og mit Haab at kunne fortælle saaledes, at Læseren kan have lidt Glæde og maaske lidt Udbytte af at følge mig og at ingen med Rette forarges.

Det er kun en Hverdagshistorie jeg skriver. Som en saadan beder jeg om, at den maa modtages i Venlighed af hver den, som tager den i Haanden.

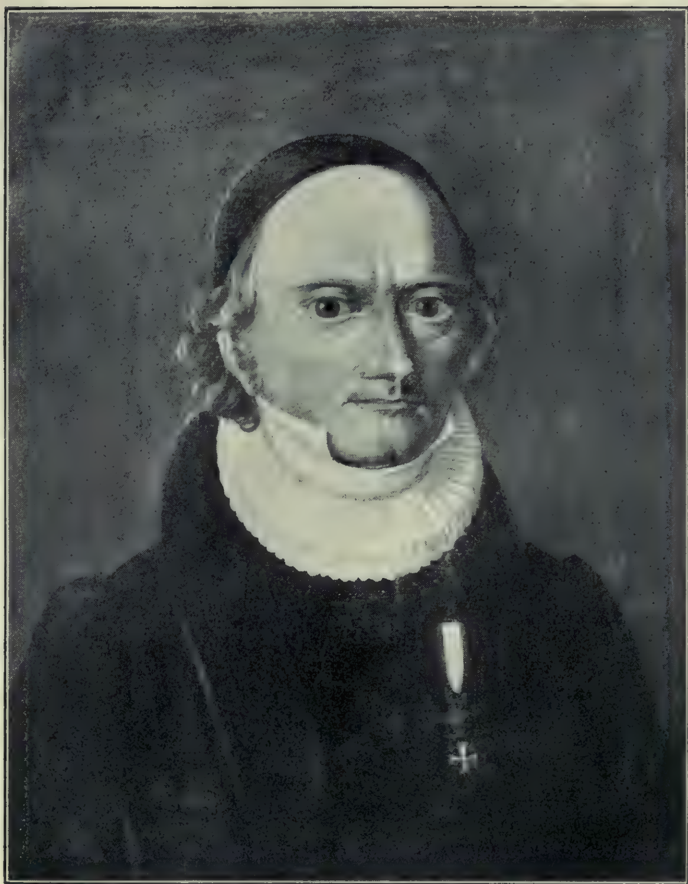
Mine Søskende og jeg havde den Lykke at voxe op i et rent og lyst og harmonisk Barndomshjem under trofaste og kærlige Forældres Vejledning og Varetægt. De var begge fromme kristne Mennesker med levende Fædrelandskærlighed. De havde ingen særlig Trang eller Lyst til at prøve paa at paatvinge os Børn deres eget Syn paa det Himmelske eller Jordiske; men det er vel umuligt andet end at Hjemmets Aand og Duft, i hvert Fald i nogen Maade, maa sætte sit Præg paa Børnene, hvor frit de end stilles og opdrages. —

Slægten *Barfod* er gammel i Danmark og har sendt Grene ud baade til Sverige og Norge, den skal kunne følges helt tilbage til Middelalderen. Den første kendte *Barfod* var, saavidt jeg véd, den i Jylland paa 1400-Tallet agtede Mand *Jens Barfod* til Sædding Storgaard i Vestre Horne Herred, Nørre Nebel Sogn. Gaarden var lige til 1626 samlet i Slægtens Eje. 1455 gæstede Kong *Christiern I Jens Barfod* og ophøjede ham d. 13. April i Adelsstanden. Endnu findes i Nørre Nebel Kirke to Stolestader, som hans Sønnesøn *Laurids* satte for sig og sin Hustru *Anne*, og paa hvilke deres Navne, Slægtvaabnet og Aarstallet 1576 er indgravet. — —[1])

---

[1]) I de første otte Slægtled skrives Navnet: Barfod, først for ca. 150 Aar siden kom det stumme e ind, og senere bruges Navnet Barfoed af flere Linier.

Min Farfader, *Hans Peter Barfod* (1770–1841), blev født i Tistrup Præstegaard ved Grenaa. Han var Kateket ved Nikolaj Kirke, da den brændte under Kjøbenhavns Ildebrand 1795. Aaret efter blev han Præst i Branderup i Sønderjylland, hvor han forgæves arbejdede paa at faa oprettet et Skoleseminarium. Om det var lykkedes ham, havde vel mangt og meget siden formet sig ganske anderledes i Danmark. 1808 blev han Præst i sin Faders gamle Sogn Lyngby og Albøge ved Grenaa. Her fik han oprettet et Seminarium, hvis Forstander han var, til han 1822 blev forflyttet til Faxe i Stevns. 1828 blev han Provst. Han blev første Gang gift med *Marie Katrine Hjort* (1776—1816), Datter af Brandmajor og Brygger paa Christianshavn *Jørgen Hansen Hjort* og *Dorothea Marie Ørsland*. Hun var en udmærket Hustru, Moder og Husmoder. Da hun som ung Pige saa, at det kneb i Skolen for hendes yngre Brødre, tog hun selv fat paa Bogen og lærte sig baade Latin og Græsk, saa at hun kunde hjælpe til at føre Brødrene frem til gode Examiner. Dog tabte hun, trods sine sjældne Kundskaber, aldrig sin Kvindelighed. Hun døde ung og efterlod sig syv Sønner. Aaret efter ægtede *H. P. Barfod Christine Charlotte Guldberg* (1777—1826), Enke efter hans Ungdomsven, Degnen i Odder, *Jørgen la Cour*. Hun medbragte fem Sønner, og mellem de tolv sammenbragte Sønner bestod altid et godt Forhold. I dette Ægteskab fødtes Sønnen *Immanuel*, og da hans Moder døde giftede Hans Peter sig igen Aaret efter for tredie Gang med *Christiane Elisabeth Prier-*

PROVST H. P. BARFOD

gaard (1800—87); hun blev ham en kærlig Hustru i hans Alderdom og fødte ham Sønnen *Theophil.* Hun levede i 46 Aar som Enke i Kjøbenhavn, hvor den opvoxende Slægt sluttede sig til hende med stor Kærlighed.

Min Fader *Povl Frederik Barfod* (1811—96) var den sjette i Rækken af den gamle Provsts egne Sønner. Hvad der særlig kendetegnede min Fader fra hans tidlige Barndom var hans usvigelige Sanddruhed, hans Trofasthed og Kækhed. Hans Fader var en stræng og retfærdig Mand, og Sønnen vidste, at paa en Forseelse fulgte en Straf; men han var altid rede til uden Omsvøb at staa til Regnskab. Om hans Kækhed fortælles der blandt andre følgende Træk. En Dag havde Brødrene leget Skjul i Lyngby Kirke. Min Fader var da 8—9 Aar gammel. Imellem Kirkens gamle aabne Begravelser stod ogsaa en tom Kiste med løst Laag, og i den krøb Drengen ned. Skjulestedet var saa godt, at han ikke blev funden, men han faldt i Søvn og vaagnede først i Mørkningen. Han krøb saa ud af Kisten og gik hjem til Præstegaaden, men da han skulde i Seng, savnede han sin Hue. Drengene sov i en Sidelænge og skulde over den aabne Gaard, og han sagde da: „Jeg maa have glemt min Hue i Kapellet, jeg maa saa hente den i Morgen.“ „Frederik er bange!“ raabte en af Brødrene, „han tør ikke gaa over i Kirken i Mørke!“ Det var mere end min Fader kunde lade sidde paa sig, han fik fat i Nøglerne, løb alene over i Kirken, famlede sig ned i Kapellet og fandt Huen i Kisten. Det var vel ikke mange Drenge, der havde gjort ham det efter!

Hans Lyst stod til Søen, og denne Lyst fik ny Næring, naar hans ældre Halvbroder, *Holger la Cour*, der var Styrmand, kom hjem fra sine Rejser og fortalte de mærkeligste Historier om hvad han havde oplevet i fremmede Lande. Men Bogen fængslede ham ogsaa og gjorde det tilsidst af med Sømandslysten. Han blev 1828 Student, $17^1/_2$ Aar gammel, med 1. Karakter, privat dimitteret. Til et Embedsstudium kunde han dog ikke samle sig, han syslede med Historie, særlig Nordens Historie og Personalhistorie, og blev stærkt optagen af filantropiske Interesser, senere af Politik. Det var især Skandinavismen, der greb ham, og han kom i nært Forhold til betydelige Mænd i Sverige og Norge, som Geijer, Afzelius, Fryxell, Lénström, Welhaven, Wergeland o. fl. 1839 lykkedes det ham at føre sin Plan om et fælles nordisk Tidsskrift ud i Livet med *„Brage og Idun“*. Men allerede i 1842 maatte han standse dets Udgivelse, dels af økonomiske Grunde, dels paa Grund af politisk Forfølgelse fra Statsmagtens Side. Sidste Hæfte udkom med hans Broder *Immanuel Barfod* (1820—96) som Redaktør, thi Højesteret havde nemlig idømt *Frederik Barfod* to Aars Censur foruden en stor Bøde. For Nutiden falder det ganske uforstaaeligt, naar man læser de virkelig helt uskyldige Ting, han havde udgivet. Dengang var der for lidt Ytringsfrihed, nu er der utvivlsomt for megen. Havde man da og senere holdt en gylden Mellemvej, vilde Samfundet vel staaet sig bedst derved. Saa vidt jeg mindes, skrev min Fader § 91 i Grundloven af 1849, hvori bl. a. stod: „Censur kan ingensinde paany indføres“.

Frederik Barfod tog sig altid efter Evne af de Smaa og Fortrykte i Samfundet, hvor han mødte dem. Jøderne var dengang meget lidt ansete og vel nærmest foragtede. Gamle Folk vil sikkert ligesom jeg kunne huske de Sjakre-Jøder, som færdedes paa Hjørnet af Læderstræde og Højbroplads. De havde lange sorte Frakker, der naaede tæt ned til Anklerne, fedtede og plettede, Hængekrøller ved Ørene og i Reglen gamle høje Hatte paa Hovedet. De søgte sig her Kunder blandt de Forbigaaende. Min Fader ynkedes over dem og kendte paa samme Tid Jøder af en helt anden Støbning, som han baade højagtede og stod i venskabeligt Forhold til. Men endnu stod Jøderne i mange Maader uden borgerlige Rettigheder, og i Ord og Skrift tog min Fader et energisk Arbejde op for Jødernes Frigørelse, som først blev helt naaet 1849.

Samvittighedsfriheden, Trosfriheden havde en varm Forkæmper i ham. Skøndt han selv fandt sin sikre Havn i den lutherske Folkekirke, undte han alle andre den samme Frihed for deres Tro. Jeg mener at mindes, at han gjorde et omfattende Arbejde for Metodisterne, der havde stor Vanskelighed og Modstand, før det lykkedes dem at rejse deres Kirke.

Ogsaa i det smaa hjalp han, hvor han kunde. Han havde saaledes lagt Mærke til et Par forkomne Smaadrenge, der gik om og sang i Gaardene. De fløjtede ogsaa en lille køn Melodi, som de selv havde lavet, men ingen Ord havde til. Han indlod sig med dem og skrev en rørende lille Sang til

dem, som de siden brugte paa deres Vandringer. Den er trykt i hans „Poetisk Læsebog 1835—36“ under Navn af „Fattigbarns Sang“. I 1834 fik han den Lykke at kunne oprette: „Det forenede Velgørenhedsselskabs Drengeskole“. Efter hans Død har dens Styrelse knyttet hans Navn til den ved at kalde den: „Frederik Barfods Mindeskole“.

1837 blev *Frederik Barfod* forlovet paa Fuglebjærggaard med *Emilie Birkedal* (1813—97). Hendes Fader var Forpagter *Ludvig Harbo Birkedal* og hendes Moder *Agate Johanne Husum*. Min Mormoder var en from og fornøjelig Kone endnu i sin høje Alderdom. Da hendes Mand døde 1819, var der endnu nogle Aar tilbage af Forpagtningstiden, og hun fortsatte da selv Gaardens Drift ved Hjælp af sin brave Forkarl, *Hans Ottesen*, og veg ikke tilbage for selv at køre til Stege med Gaardens Produkter og handle med Købmændene om Priserne eller sælge sine Varer paa Torvet. Hun var altid kæk og frejdig, men Tordenvejr kunde hun ikke forlige sig med. Kom et saadant op over Gaarden, samlede hun alle sine Børn om sig, som Hønen sine Kyllinger, og gemte sig med dem i et mørkt Sandhul under en Trappe til Uvejret var drevet over. Barnlig i Sind og Tanke var hun alle sine Dage. Da hun ved Tidens Udløb 1823 forlod Aalebækgaard, tog hun til Køge, hvor hun havde lejet et lille Sted. Hun havde vel ikke saa faa tusinde Rigsdaler med sig i sit Chatol og tænkte, at med den Skat var Fremtiden sikret; men det gik dog snart op for hende, at hun havde regnet fejl. Hun

GAMLE MORMODER AGATE BIRKEDAL

opgav da Hjemmet i Køge, dets Medlemmer spredtes hos Slægten, og Mormoder tog til sin Svigersøn, Pastor *Lars Husum* paa Ærø. Hun rejste dertil i en lille Jagt. I Østersøen fik de haardt Vejr, Skibet rullede og huggede i Søgangen, og hun var meget søsyg. Det fortælles, at hun i sin Vaande kaldte paa Skipperen og raabte: „Jeg vil af! De maa øjeblikkelig sætte mig af"! og han skal, hvor megen Umag[1]) han end gjorde sig, have haft Møje med at forklare hende, at hun var daarlig tjent med at blive „sat af" midt ude i den fraadende Østersø!

I de sidste syv Aar af sit Liv boede hun hos mine Forældre paa Frederiksberg. Hendes Ansigt var udtryksfuldt og bevægeligt som hendes Sind. Hun var altid sirligt klædt med en bred, blændende hvid Halskrave og en nydelig Pibekappe. Hun var altid flittig med sine smaa fine Hænder fra Morgen til Aften, syede, strikkede og spandt, var oppe med Solen, om Vinteren længe før den, og elskede Sang og Musik. Endnu i sin høje Alderdom havde hun en smuk lille Stemme. Vi Børn stod i det kærligste Forhold til hende.

Det var en sand Fest, naar hendes Søn, Pastor *Vilhelm Birkedal*, kom i Besøg. Hvor de to kunde snakke sammen, baade i Alvor og Spøg. De kunde tidt slaa Gækkèn løs og være kaade som om de endnu var unge. Og drille sin Moder kunde han, som naar han bebrejdede hende, at hun havde svøbt ham forkert som spæd, saa at han nu maatte gaa

---

[1]) Er det ikke urigtigt, naar der i denne Betydning stadig siges og skrives „Umage"? Umag er det modsatte af Mag. Derimod kan man tale om umage Heste eller umage Handsker. Forf.s Anm.

til Spektakel for hele Verden med sine skæve Ben, og saa vred han Benene i de mærkeligste Stillinger. Hun kunde le saa hjærteligt med ham, men jeg tror alligevel, hun ikke syntes rigtig om den Beskyldning, der maaske kunde vække Tvivl om hendes moderlige Dygtighed og Omhu. Hun var rask og rørig til det sidste, interesseret i alt, ogsaa i den ulykkelige Krig. Det var en stor Sorg for os alle, da vi mistede hende den 20. Marts 1864, henved 89 Aar gammel.

Da Mormoder 1824 opgav sit eget Hjem, kom min Moder i Huset hos sin ældste Broder, Lægen *Laurids Birkedal*, i Aarhus og flyttede med ham til Odder. 1830 tog hun til sin Søster *Frederikke*, der var gift med Forpagter *A. Thomsen* paa Fuglebjærggaard ved Sorø, hvor hun havde sit Hjem til hun fik sit eget.

Da Fader 1828 som ung Student kom til Kjøbenhavn, havde han den Lykke at blive optaget i en god Vennekres, der med ham selv udgjorde tolv unge Mennesker, og som kaldte sig „Tylvten". Det inderlige Sammenhold mellem dem varede Livet ud. Foruden min Fader og hans senere Svoger *Vilhelm Birkedal*, skal jeg her kun nævne de senere Ministre *C. C. Hall, D. G. Monrad* og Greve *F. M. Knuth*, dernæst *Georg Aagaard*, der købte Binnitze ved Maribo og levede der som Landmand og Prokurator, samt *Peder Dorph*, der døde 1891 som Præst i Øster Egesborg. Endvidere *Victor Bloch*, der døde 1892 og var Provst i Vig, kendt for sin Missionsvirksomhed i den græske Kirke-

afdeling. Men fremfor alle maa nævnes en Mand, der ikke var Student, men en faderlig Ven for alle de andre i Tylvten: Grosserer eller, som man dengang kaldte ham, Silke- og Klædekræmmer *Georg Bloch* (1799—1884), der med sin Hustru aabnede sit skønne og gæstfri Hus for hele denne Studenterkres. Han var en halv Snes Aar ældre end de ældste i Flokken og dog dens Midtpunkt. Han var ung med de Unge og samtidig deres gode Raadgiver og Vejleder. *Bloch* var vel nærmest en meget velhavende Mand, men i den store Pengekrise 1857 led han betydelige Tab. Han var en hyppig og kær Gæst i mine Forældres Hus og senere i mit. Alle elskede ham, Gamle og Unge. Den sidste halve Snes Aar af hans Liv var jeg hans Læge under hans pinefulde Sygdom, medens han med opofrende Kærlighed blev plejet af sin eneste Søn Arkivar *Jørgen Bloch,* der boede sammen med ham.

Paa sin Forlovelsesdag havde min Fader sagt til sin Brud: „I Dag om fire Aar holder vi, om Gud vil, vort Bryllup!“ Det slog ogsaa til. Den 11. September 1841 stod deres Bryllup i Fuglebjærg Kirke. Den gamle Digter *B. S. Ingemann* var min Moders Brudefører, og hans Hustru havde bundet Brudekransen af Blomster fra sin Have i Sorø. *Ingemann* gav ved den Lejlighed min Moder sin „Valdemar Sejr“, i hvilken han havde skrevet:

Fra Fuglebjærg flyver en Due ud,
Flyv, Due, til Lys og til Lykke!
Med Kærlighed Dig ledsage Gud!
Paa Solbjærg skal Du nu bygge.

Solbjærg er det gamle Navn paa Frederiksberg, og her flyttede det unge Par ind i Bredegade gl. Nr. 10 paa 1. Sal og begyndte dér det lykkelige Samliv, de fik Lov at leve i 55 Aar. Paa Bryllupsrejsen modtog Brudgommen i Ringsted Meddelelse om, at han i en Pressesag var idømt et Aars Censur og en Bøde paa 200 Rdl. Han delte Skæbne med mange andre paa den Tid, da det regnede med saadanne Domme i Tryksager, og Straffene var ofte haarde, selv om Retten stundom var mildere end den offentlige Anklager. Tidt var det rene Bagateller, det drejede sig om, saaledes da en Forfatter blev dømt for en Tankestreg, som Regeringen fandt anstødelig eller mistænkelig.

Følgende lille Begivenhed kan tjene til Oplysning om Forholdene. I August 1840 var *Frederik Barfod* til Middag hos *Monrad*. Tilstede var ogsaa den svenske Forfatter *Lénström* fra Uppsala,[1]) der sad imellem *Monrad* og *Barfod*. Under Maaltidet bøjede *Monrad* sig bag om *Lénström* og spurgte dæmpet *Barfod:* „Hvordan gaar det med Din Sag?“ — „Det gaar ikke, det staar. Jeg har begæret Henstand.“ — „Men hvilken Paastand har Aktor nedlagt?“ — „Aa, kun paa Livet!“ *Lénström*, som havde hørt Samtalen, tog sig uvilkaarligt til Halsen. „Paa Livet?“ udbrød han, hvortil *Monrad* svarede: „Det regner vi ikke saa nøje her.“ Og under den fortsatte Samtale viste det sig, at af de sex tilstedeværende danske Herrer, *Lénstöm* sad tilbords med, var der

---

[1]) Dr. theol. Julius Lénström (1811—1893), der udfoldede en overvældende Forfatter-Virksomhed paa næsten alle Omraader.

SOLBJÆRGHUSET
i Frederiksberg Bredegade.

af Aktor nedlagt Paastand paa de fires Liv, nemlig paa *Monrads, Gjødvads, Balthasar Christensens* og *Barfods.* —

To Aar efter mine Forældres Bryllup, d. 14. September 1843, fødtes deres første Barn, en Søn, der kaldtes *Hans Peter. Grundtvig* døbte mig i Frederiksberg Kirke. Min Fødsel havde nær kostet min Moder Livet. Det gik saa forunderligt, at jeg, som Dr. *Fr. V. Mansa* havde hjulpet til at se Dagens Lys, kom til at lukke hans milde kærlige Øjne. I Juni 1843 foretoges det store Studentertog til Uppsala. Ved Afrejsen derfra fulgtes min Fader til Dampskibet af den berømte Historieskriver, Professor *Erik Gustaf Geijer,* der ved Afskeden spurgte ham: „Du er gift, men Du har ikke fortalt mig, om Du har Børn?“ — „Nej, endnu ikke, men om tre Maaneder har jeg en Søn.“ — Är det så säkert, att det blir en gosse? Nå, Gud velsigna sonen och hans föräldrar!“ sagde *Geijer,* og det er vel forstaaeligt, at denne hans Velsignelse over mig, som end ikke havde set Dagens Lys, ofte er runden mig ihu, naar jeg syslede med hans Skrifter. —

I Efteraaret 1844 flyttede mine Forældre til 1. Sal i en Villa „Søvang“, der laa paa Glaciet inden for St. Jørgens Sø, med Indgang til Haven fra Gamle Kongevej, dér hvor denne Vej svinger om til Vesterbrogade og den gamle Trommesal, hvor der i en Mængde smaa Indhegninger, særlig paa Torvedagene, kunde staa Hundreder af Faar og Lam og andet stort Kvæg til Salg. Der lød en Brægen og Brølen derfra, der kunde høres langt ud. Fader flyttede

til Søvang for at være nærmere ved Bibliothekerne og Bogtrykkerne. Her fødtes 1845 en Datter, der fik Navnet *Agate Johanne.*

Det maa have været i 1845, at mine Forældre en Aften ved et Besøg hos *Grundtvig* hørte ham læse det nu saa kendte og brugte Digt: „Kirke-

Søvang.

klokke, ej til Hovedstæder støbtes Du.“ *Grundtvig* boede i Bakkehuset og havde skrevet det, medens Kirkeklokkerne i Aftenstunden lød over til ham fra Frederiksberg Kirke. Selv om *Grundtvig* i den Stund han digtede Sangen maaske ogsaa har tænkt paa Klokkerne, som han i sin Barndom hørte fra Udby Kirke, er det dog ikke dem, der i Øjeblikket har inspireret ham. Jeg har i „Dansk Kirketidende“ ved Julen 1896 fortalt om min Moders Minder fra hin Aften.

Alle vi Børn ere døbte med begge vore Forældres Efternavn, altsaa *Birkedal Barfod.* Moderen staar jo dog Barnet lige saa nær som Faderen, og det synes mig derfor ret og rigtigt, at Barnet ogsaa faar hendes Navn. Dertil kommer, at det, hvis denne Skik blev almindelig, vilde være langt lettere at finde rede i Slægtskabsforhold. Desuden fik alle vi Søskende Navnet „*Gote*“. Der stod nemlig i Aarene før min Fødsel en Strid, i hvilken ogsaa min Fader deltog, om de tre nordiske Folks Udspring. Nogle vilde gøre os til Germaner, andre hævdede, at vi var Goter. Fader førte sin Opfattelse ud i Livet ved at give sit første Barn Navnet *Gote*, og efterhaanden døbtes alle vi Søskende: *Gote Birkedal Barfod.*

Mine personlige Minder begynder først at dukke op hos mig i Tiden omkring 1847, da vi flyttede ind paa Nørregade i Nr. 26—27, nuv. Nr. 21, dér hvor Telefonselskabets store Gaard nu staar. Vi boede i Stuen i Mellembygningen. Jeg vaagnede en Morgen op med Bevidstheden om, at jeg den foregaaende Aften var falden i Søvn uden at have bedt den lille Aftenbøn, min Moder havde lært mig:

Nu lukker sig mit Øje,
Gud Fader i det Høje!
I Varetægt mig tag!
Fra Synd, fra Sorg og Fare,
Din Engel mig bevare,
Som ledet har min Fod i Dag!

Moder, som plejede at bede Aftenbønnen med mig, har vel været ude den Aften, og hun havde nu

ondt ved at trøste mig, da jeg græd bitterligt af Sorg og Anger. Det er mit første Minde. Børns Tanker og Overvejelser kunne være dybe og underlige. Medens jeg fandt det selvfølgeligt, at min Moder og vi Børn tyede til Vorherre i vor Svaghed, kunde jeg slet ikke forstaa, at min Fader behøvede at gøre det; thi jeg syntes, han var saa stor og stærk, at han magelig kunde klare sig selv uden Guds Hjælp. Og dog saa og følte jeg, at han daglig søgte den og ikke kunde undvære den.

Paa Nørregade blev 1848 den 16. Marts min Broder *Frederik* født, der sidst var Præst i Gelsted i Fyen og nu lever som emeritus. Jeg løb og legede i Dagligstuen med min Søster, da Fader kom ind og tog os paa Skødet. Han spurgte om vi ikke havde set en stor Fugl komme flyvende — det var en Stork, og den havde en lille Broder med til os. Jeg tror virkelig, at jeg mente at have set Storken. Min Broder blev opkaldt efter *Grundtvig*. Min yngste Broder, som den 27. Maj 1850 ogsaa blev født paa Nørregade og blev kaldt *Ludvig Harbo Barfod*, er nu Organist ved Marmorkirken i Kjøbenhavn.

I Hjemmet havde vi Børn det trygt og godt, men det gik ogsaa op for mig, at der udenfor Hjemmet var noget, der var værd at mærke sig, tilmed noget stort, betagende og skønt. Saa lille jeg var, blev jeg revet mægtigt med af det og levede med i det. Jeg tænker paa Krigsaarene 1848—50 og paa den nationale Vækkelse de førte med sig: „Aanden fra 48“, som greb alle Hjærter, ogsaa Børnenes.

En Fætter af mig *Ludvig Thomsen*, den senere Forpagter paa Edelgave, blev indkaldt til Artilleriet. Det var den første Soldat, jeg kom paa nærmere Hold. Jeg ser ham endnu i Uniformen med den vældige Sabel, som jeg knap kunde løfte, men var uadskillelig fra, naar han kom til os. Fader selv gik paa „Centralskolen“ og havde baade Sabel og Gevær; der var ogsaa flere unge Officerer, der besøgte os, jeg mindes *Thorkelin*, *Duus* og *Eising*.[1]) Der var tre Søstre *Fischer*, *Caroline*, *Emma* og *Heloïse*, som var fødte Jøder, men døbte som voxne, og min Fader havde staaet Fadder til dem. De havde fundet paa at lave Dannebrogs-Roser, i hvilke hvide Blade dannede Korset i den røde Bund, og som solgtes i store Mængder til Fordel for de Saarede og for de Faldnes Efterladte. De bares af de fleste Kvinder, gamle og unge, høje og lave, paa Bryst eller Hat, og det var ingen ringe Sum de indbragte. Tidt kom disse Søstre hos os med deres Arbejde eller vi hos dem, og da var der Liv og Klang i Fædrelandssangene og i alle de nye Krigssange. Ja, dengang kunde der synges! Og denne Trang til at give sin Kærlighed, sin Glæde, sin Tak og sit Haab frit Løb i vore dejlige Sange varede ikke alene under Krigen, men igennem alle de forunderlig lyse Aar, lige til 1864, da Tyskland overfaldt vort Fædreland og tilføjede det Ulivssaaret, som først nu i 1920 delvis er blevet lægt. Fra 1864 var det som om Sangen døde paa danske Læber.

[1]) Oberst B. F. J. Thorkelin (1817—1916), Oberstlieutenant L. V. Duus (1819—83), Premierlieutenant A. E. M. Eising, faldt ved Dybbøl 1864, 38 Aar gammel.

I de Aar boede Søstrene *Fischer* om Sommeren ude paa Jagtvejen i et Sted, der hed „Venneminde“, hvor en Vej derude minder om Stedet. Der var en stor Have, og paa den anden Side af Vejen laa de udstrakte Fælleder, hvor Soldaterne øvedes. Jeg syntes, at jeg dér var ligesom Begivenhederne nærmere, naar jeg saa Soldaterne. En Dag havde jeg en Oplevelse i Kongens Have, som greb mig stærkt. I 1848 gik alle Drenge i Kjøbenhavn med den danske Kokarde, og da jeg en Dag legede henne ved Springvandet, blev jeg tiltalt af en ung, lys og høj Mand i et Tonefald, der ikke var Dansk, skøndt jeg forstod hvert Ord. Han fortalte, at han kom fra Sverige for at gaa i Krig mod Tyskerne og bad mig give sig min danske Kokarde, saa skulde jeg faa hans. Vi byttede da Kokarder. Jeg var dengang omtrent $4^3/_4$ Aar gammel, men den svenske Kokarde gemmer jeg endnu efter 73 Aars Forløb som en Helligdom.

I vort Hjem kom flere svenske og norske frivillige Officerer. Der var saaledes den svenske Lieutenant *Gustaf Lorentz Sommelius*[1]), der under Navnet „Beppo“ var skattet som en lovende Digter. Han var kommen syg fra Frankrig til Kjøbenhavn, da Krigen udbrød, og laa paa Frederiks Hospital. Endnu ikke rask forlod han en Dag Hospitalet og ilede hen til Fader, for at tale med ham om sin Trang og Lyst til at kæmpe med os mod Tyskerne. „Men först måste jag veta, om I också

---

[1]) Gustaf Lorentz Sommelius var født 1817 og var Underlieutenant ved Elfsborg Infanteri-Regiment.

ha'n *rätten* på Er sida, om I ha'n rent bröd i påsen". De Ord, der vexledes, og som jeg nu gengiver, kan jeg selvfølgelig ikke gengive efter min egen Hukommelse, jeg kan kun huske Manden og den Iver, hvormed begge talte. Fader skrev Ordene ned, og derfra har jeg dem. Efter en varm og bevæget Samtale sprang *Sommelius* op og greb Faders Hænder med det Udbrud: „Tack, bror, evigt tack skall du ha! Nu är jag, ta mig tusan, Er, men det är på *ditt* ord". Fra den Stund kom han ofte, næsten daglig til os, og hans Utaalmodighed efter at komme til Hæren øgedes. Men naar Fader mindede ham om, at han jo endnu ikke var rask, og at han dog maatte vente, til han nogenlunde havde genvundet sine Kræfter, kunde han udbryde: „Tio gånger hällre störta där borta, än kväljas på sjukhuset af medikamentburkarnas lukt!" eller: „Stupar jag, än se'n! Då vet jag en där uppe, som skall taga en blödande svensk i sin famn — kung *Karl* heter han"; eller: „Faller jag, ha'n I väl ett skynke Dannebrog att svepa mig i, och mer begär jag inte". Endelig blev han udskreven fra Hospitalet og fik sin Ordre til at afgaa til Hæren. Fader fortæller: „En Aften ved Solnedgang — det var Fredagen den 2. Juni — sad jeg ved mit Arbejdsbord og hørte nogen komme syngende over Gaarden. Jeg ser ud ad Vinduet — jo, det var *Sommelius*, og i næste Øjeblik traadte han ind til mig: „Nu, bror, i afton bär det åstad, och om Söndag är jag vid armén. Jag kommer nu att taga farväl af dig". Han var saa glad og smuk, han lignede en lykkelig Brud-

gom, som kom for at føre sin Brud til Alteret. Der var ikke lang Tid til Samtale, thi han skulde rejse samme Aften og havde endnu adskilligt at udrette. Han faldt mig om Halsen og gav mig Broderkysset. Fløjtende løb han ud ad Døren, slog Takt med sin højre Haand og snarere dansede end gik over Gaardspladsen. Men i Vinduet stod min Hustru og saa efter ham, til han forsvandt i Krystalgade. Søndag kom han til Als, og Mandag d. 5. Juni stod han virkelig, som han havde ønsket og haabet, i Sundeved. *Sommelius* førte en Deling i 5. Liniebataillon. Hans Folk vilde hellere blive staaende bag Diget og skyde, end storme frem over det; men *Sommelius* sprang da op paa Diget for at vise Soldaterne Vejen, drog Sablen, svingede den over sit Hoved og kommanderede: „*Fram — åt! hurr* . . .“ Sit Hurra fik han kun halvvejs udraabt, thi en fjendtlig Kanonkugle havde forinden borttaget Overdelen af hans Hoved. Men Træfningen d. 5. Juni paa Dybbøl var en Sejr for den danske Hær. Blandt andre svenske Frivillige mindes jeg ogsaa Dr. phil. *Per August Ferdinand Sohlmann; Lejonhufvud*, der faldt samme Dag som *Sommelius; Silfverstolpe;* den 48-aarige *Waldenheim* og hans to Sønner; samt Faders Ven, Lægen Professor *Carl Gustaf Santesson*. Nordmanden *Leopold Løvenskiold*, Søn af Statholderen i Norge, mødte Betænkelighed hos Regeringen ved at modtage hvad der kunde anses for „fremmed Hjælp“, men han købte sig saa en Gaard i Kjøbenhavn og mødte som dansk Ejendomsbesidder. Han blev

saaret d. 5. Juni ved Dybbøl og døde sex Dage efter i Flensborg. —

Fra alle disse Oplevelser voxede der hos mig som Barn en inderlig Kærlighed frem til Sverige og Norge, der er voxet med Aarene, alt som jeg mere og mere har lært Landene og Folkene bedre at kende.

Et smukt Minde gemmer jeg ogsaa fra disse Krigsaar. En Dag lød Militærmusik ind til os fra Nørregade. Min Fader løb med mig ved Haanden ud i Porten for at se Tropperne drage forbi. I Spidsen red General *Schleppegrell*, som da han saa Fader, vinkede ad ham, og Fader fulgtes da med ham ved Siden af Hesten med mig ved Haanden. *Schleppegrell* har vel set, at jeg havde ondt ved at holde Trit, thi han bøjede sig ned, tog fat i mig, løftede mig op og satte mig foran sig paa Hesten. Saadan red jeg med foran alle Soldaterne, og det er vel intet Under, at Barnet i den Stund følte en jublende Glæde over Tilværelsen. Det var sidste Gang General *Schleppegrell* drog ud af Kjøbenhavn. D. 25. Juli 1850 fandt han som bekendt Heltedøden ved Øvre Stolk.

Fader tog mig ogsaa tidt med til Lasaretterne, som han jevnligt besøgte. Paa et af disse laa Lieutenant *Eising*, som havde faaet en Kugle tvers igennem Munden, hvor den havde taget flere Tænder med sig og saaret Tungen ret alvorligt. Han led meget, men han var altid frejdig og længselsfuld efter igen at komme til Hæren. Jeg mindes ogsaa Fangerne, hvis Tal jo var stort. De var indkvar-

terede i Kassernerne og i Krigsskibene i Havnen. De blev godt behandlede, skøndt mange af dem ikke opførte sig sømmeligt. Dengang stod jo endnu de smukke Volde omkring Byen, og naar man passerede dem, saa man Fangerne klyngevis i Kassernevinduerne, og man kunde da blive Vidne til Utilbørligheder, som ikke kan omtales. I Havnen kunde man dog kun paa længere Afstand fra Langelinie se dem færdes paa Skibene bag de aabne Kanonporte. Mine sidste Minder fra Krigsaarene 1848—50 drejer sig om Troppernes Hjemkomst, den smykkede By og deres jublende Modtagelse. Under Indtoget stod jeg med mine Forældre i et Vindue hos Grosserer *Bloch*, der boede i Vimmelskaftet paa en første Sal, hvorfra vi havde den bedst mulige Udsigt. Der faldt en endeløs Blomsterregn paa Troppernes Vej, og de skred frem smykkede med Blomster og med Kranse over Hoved og Bryst. Jeg kan huske en Officer, som tilligemed sin Hest næsten var halvt skjult af Blomster og Bøgeløv; just da han red forbi, greb han med sin Sabel en ny Krans, som dalede ned over ham. Jeg vil aldrig kunne glemme hans ranke Skikkelse og hans straalende Øjne. Og saa den øredøvende Jubel, der fyldte Luften! Ingen Ord kan beskrive den, noget sligt maa opleves for at kunne fattes! Meget er vel forandret fra hine Dage, da „Aanden fra 48“ højnede og adlede det danske Folk; politiske Spaltninger har bidraget meget til at tilsløre den ægte Fædrelandskærlighed; men jeg slipper dog aldrig Troen paa og Haabet om, at den Dag, der atter maatte

kaldes paa det danske Folk, vil det rejse sig igen som i gamle Dage:

> Til dansk og stor og til herlig Id,
> Til Danmarks Frelse i Nødens Tid.

Jeg mindes ogsaa godt Festerne i Kongens Ridehus paa Christiansborg og i Rosenborg Have, som nu saa tidt er skildrede. Fader tog mig altid, saa vidt muligt, med til alt Betydningsfuldt.

Efter Krigen kom en Dag *Svend Grundtvig*[1]) til Fader, meget opfyldt af nogle geologiske Undersøgelser, han lige havde hørt eller læst om. I Følge disse skulde hele Holsten hvile paa Gyngebund, og man kunde vente, at det en skøn Dag forsvandt i Havet. Danmark vilde da ved et Hav være skilt fra Tyskland, vor Grænse sikret og vi blive fri for den stadige paagaaende Indvandring af Fjender. Jeg blev lige saa optagen af denne Opdagelse som han var det. Jeg ønskede nok, at Menneskene maatte faa Tid til at redde sig sydpaa, men jeg glædede mig til en Dag at se det brede salte Hav skille os fra vore Fjender. Ak, det var ikke saa vel at det skete!

Et Minde af en hel anden Art har jeg fra disse Aar om den Dag, d. 25. Maj 1849, da „Danmarks Riges Grundlov“ med 119 Stemmer imod 4 blev vedtagen af „den grundlovgivende Rigsforsamling.“ Jeg er vel nu den eneste levende Mand, der har overværet denne betydningsfulde, ja skæbnesvangre Begivenhed. Fader lovede sig kun Lys og Lykke

---

[1]) Literaturforskeren, Professor Svend Hersleb Grundtvig (1824—83), Søn af N. F. S. Grundtvig, deltog som Frivillig i Krigen og blev Kaptajn i Hæren.

af Grundloven, og han vilde, at hans ældste Søn skulde blive dette store Minde rigere for hele Livet. Jeg var jo knap $5^3/_4$ Aar gammel, men Stunden staar helt levende for mig endnu efter mere end syvti Aars Forløb. Han tog mig med op til Christiansborg, men da vi kom, var Tilhørerpladserne overfyldte. Saa tog han mig med ind i selv Rigsforsamlingens Sal og førte mig gennem denne hen til den lave Skranke, der skilte Salen fra Tilhørerpladsen, og fik mig anbragt hos En han kendte, som sad paa første Række. Alt dette husker jeg godt, men jeg havde ingen Forstaaelse af, hvad der foregik lige foran mig. Jeg saa mange Mænd i livlig Bevægelse og hørte høj Tale. Jeg husker ogsaa *Hall*, *Monrad* og *Tscherning*, som jeg kendte hjemmefra. Saa hørte jeg Hurraraab, men hvad de betød gik over min Forstand. Paa Hjemvejen skal Fader have købt en Kransekage, som skulde hjælpe mig til aldrig at glemme denne Dag, men jeg kender kun denne Kage gennem Omtale, saa den kunde være sparet.

Kjøbenhavn var i min Barndom en lille By i Sammenligning med nu, og Livet formede sig i de Tider ogsaa anderledes i mange Maader, mere smaaborgerligt, mere stilfærdigt og beskedent, langt mindre støjende og uroligt. Det er tidt beskrevet, men der er dog enkelte Ting, jeg gærne vil fremhæve.

Noget der altid fængslede min Opmærksomhed, naar jeg færdedes paa Volden eller i Voldgaderne, var alle de Kanonkugler, som sad i mange, maaske

i de fleste af disse Gaders Huse. Man gik ikke mange Skridt uden at se dem, større eller mindre. De var Minder fra Engelskmændenes Bombardement den 2.—5. September 1807, ved hvilket 300 Ejendomme brændte, 15—1600 blev mere eller mindre beskadigede og Frue Kirke og Universitetet lagt i Aske. Sandelig, disse Bomber maatte nok fange og fængsle en opvakt og livlig Drengs Fantasi. Fader fortalte mig om Bombardementet, og jeg var lutter Øre. Han var inde i alle Begivenheder og manglede ikke Svar paa mine Spørgsmaal. Jeg vilde vide, om Kongen da ikke havde forsvaret Byen som Kong Frederik III, der jog Svenskerne væk, da de vilde storme Byen. Saa fik jeg at vide, at Kongen var syg og ikke i Hovedstaden. Men saa havde han da vel en Søn, der ligesom Uffe, da hans Fader var gammel og blind, kunde træde i hans Sted? Uffe slog jo Tyskerne med sin Faders, Kong Vermunds Sværd. Da kneb det for min Fader. Thi han havde fra sin tidligste Tid elsket Kong Frederik VI, som i disse saa skæbnesvangre Dage kun havde vist sig i Byen i nogle faa flygtige Timer. Det var jo heller ikke let at forklare et Barn disse Forhold. Men jeg fik en Følelse af, at vort Forsvar havde været uforberedt, planløst og ikke som det burde have været. Og det bed sig fast i mig. Mange, mange Gange har jeg vandret frem og tilbage i Voldgaderne, søgt at tælle Kuglerne og fæste hver enkelt af dem i min Hukommelse. Hvor er de nu bleven af? Atter en af de talrige Vandalismer mod vor gamle Bys Minder! Selv om det gamle Hus

maatte vige sin Plads for et nyt efter Tidens Krav, kunde man dog nok have bevaret disse Kugler paa en tilsvarende Plads i den nye Mur. De havde dog Bud til os om et vigtigt Afsnit af Byens og Landets Historie og det baade til Oplysning og Formaning. —

I min Barndom stod Børsen, som den staar den Dag i Dag, men der var et Liv i og omkring denne Bygning, som nu ikke kendes. Hele Bygningen rundt løber jo den lave Stueetage, hvor der nu findes stilfærdige Kontorer, men dengang var der Udsalg ud til Gaden af Kød, Fisk, Grønsager, Tørv og Brændsel. I Hovedetagen var der offentlig Gennemgang, og her var der Butikker, fra hvilke der solgtes alle Slags Varer: Klæde, Uld, Manufakturer, Bøger, Legetøj, Pottemagerarbejde osv. Her havde bornholmske Uhrmagere ogsaa deres Boder. Der var Dagen lang Liv og Røre, og det var morsomt at færdes her, men især Fastelavns Mandag var Børsen præget af Liv og Lystighed. Naar Børsherrerne den Dag gik til og fra deres Forretninger, hilstes de med øredøvende Tilraab fra en talløs Børneskare, mest Drenge, der stimlede sammen langs Rampen ud mod Ministerialbygningerne. „Hiv Herre! Hiv! Hiv!“ lød det fra Skaren, og Herrerne kastede saa i Grams de Kobberskillinger, som de havde fyldt Lommerne med. Der var et Sammenspil af Munterhed, Latter og Tilraab mellem Rampen og Gaden, som virkede overordentlig fornøjeligt.

Paa den anden Side af Børsen, i Kanalen, der dengang gik i en Vinkel forbi Holmens Kirke op forbi hvor nu omtrent Niels Juels Statue staar, laa

Skippere fra Nørre- og Sønderjylland, Øerne, Finland og Holsten med Frugt, Ost og andre Fedevarer, Lertøj og Brænde, og der var altid en livlig Handel. Paa Gaden stod der Favnemaal fulde af Brænde, og Brændehuggere og Savskærere var i fuldt Arbejde. Det var tilladt dengang at hugge og save Brænde paa Gaderne, det var et Billede, der hørte til Gadelivet, ovenikøbet et hyggeligt og tiltalende Billede.

Der var ogsaa i gamle Dage langt mere Gadetummel end nu. Alle Slags Varer blev udbudt med høje Raab eller Sang. Der var Pindebrænde, Tørv, Fisk, Rejer og Godt, Gulvsand, Grønne Kranse og mange andre Ting. Især ved Flyttedagstid, men ogsaa ellers, hørte man en Mand, som trak en læsset Trækvogn, falbyde Sengehalm i følgende Sang:

Séngé — Séngé — Séngéhalém
Halém — Halém, — Sengéhalém.

De, som solgte Pottemagerarbejder fra en lille Trækkevogn, havde ogsaa deres egen Melodi paa hvilken de sang: „Her — — er — — Lérkar Lérkar Lérkar!“ med de to første Ord trukne rigtig langt ud og de tre sidste snubbede af i en Fart. Der var de italienske Gibsere med et langt Bræt paa Hovedet hvorpaa der stod store og smaa Gibsfigurer, blandt hvilke man aldrig savnede Napoleon I med sin trekantede Hat og sine korslagte Arme. De førte sig fornemt og gravitetisk, maaske en sydlandsk Ejendommelighed, maaske for de skrøbelige Varers Skyld.

De smaa Tyrolerdrenge eller Savoyarder saaes ofte med en lille oval Lirekasse, hængende i et broget Baand over Skulderen, og med en lille tam Abekat. De var klædt i deres maleriske Nationaldragt, drejede Liren og dansede rundt, altid med et stort Smil over Ansigtet. Det var ganske unge Børn, og de havde som oftest vandret den lange Vej paa deres Fod fra det fjerne Land.

Da jeg var Barn, kom Bønderne endnu kørende ind fra Landet med deres Produkter og solgte dem fra Vognene paa Gaderne eller Torvene. Paa den Maade forsynedes Byen ogsaa for en stor Del med Brændsel, thi Tørv og Brænde var det man almindelig brugte. Med en god Brænde- og Tørveild kunde der være virkelig Poesi over en sort Kakkelovn, især i Mørkningen, naar den sendte sit flakkende Skær ud over Stuen. Saa laa vi Børn paa Gulvet foran Ovnen og sang, fortalte Historier og ventede paa at se „Børnene gaa fra Skole," som det hed, naar de sidste Gnister af Ilden gik ud, en efter en.

Der var ogsaa mange sørgelige Skikkelser, som man saa færdes paa Gaderne. Det løb mig altid koldt ned ad Ryggen, naar jeg mødte „Slaverne," de stakkels Straffefanger, der bl. a. blev brugt til at holde Gaderne rene. De var klædt i en Trøje, hvis ene Halvdel var graa med et sort Ærme, den anden sort med et graat Ærme, ligeledes var den ene Side af Knæbuxerne graa, den anden sort. De bar ved den ene Læg en svær Jærnlænke, der var fastsmeddet til en tyk Jærnbøjle under Knæet og

til en anden om Anklen. Under Arbejdet færdedes de i smaa Flokke under Bevogtning af en uniformeret, sabelbevæbnet Betjent. Der var noget lige saa stilfærdigt som sørgeligt over disse Stakler.

Ladegaardslemmerne saa man Morgen og Formiddag i smaa Kompagnier med Koste og Vandkander, ligeledes førte af en Betjent. De fejede og vandede Gaderne. De fleste var prægede af Modgang og Laster, især af Spiritus. Da vi boede paa Mosedal og var Naboer til Ladegaaden, havde jeg god Lejlighed til at lære mange af dem nærmere at kende. Det var gennemgaaende godmodige Mennesker, syntes jeg. Hvad havde de ikke lidt og stridt i deres Liv! Hvor stor var vel deres egen Skyld i deres nuværende Tilstand, og hvor megen Skyld havde de Hjem, de var opvoxede i? Jeg holdt af mere end en af dem. Der var en gammel Mand, rynket og hvidhaaret, med et mildt Ansigt og gode Øjne. Han arbejdede paa Gaarden i Snedkerværkstedet og lavede baade en Slæde og et Par Stylter til mig, som vi begge var lige glade over. Jeg blev altid meget bedrøvet, naar jeg paa hans Fridage saa ham komme hjem med en Rus.

Man havde dog ogsaa langt fornøjeligere Skikkelser for Øje, naar man i de Aar færdedes i Byen, tilmed nogle, der pyntede svært op. Der var først og fremmest Amagerbønderne i deres smukke Nationaldragter, som nu desværre er gaaet af Brug og kun findes paa Exners udmærkede Billeder. De holdt med deres Vogne om Formiddagen paa Amagertorv med friske Grønsager, Rod-

frugter og Blomster, men saaes forresten rundt om i Byen.

Den Tids Politi havde, idetmindste i det Ydre, nærmest et Smaakøbstadspræg. Det var nok uniformeret, men havde kun en lav Kasket og var væbnet med en tyk Spanskrørs Stok. Man saa ikke ret mange Betjente paa Gaderne. Gamle *Bræstrup* var Politimester. Min Fader og han fulgtes en Dag gennem Vimmelskaftet, da de mødte en Herre, der hilste. Fader spurgte ham, hvem det var. *Bræstrup* fulgte Herren med Øjnene, saa rystede han paa Hovedet, idet han fortsatte sin Gang med de Ord: „Jeg véd det ikke, men det maa være et skikkeligt Menneske, siden jeg ikke kendte ham.“ Politiet havde tidligere ikke været velset af Borgerne, da det tidt udøvede sin Myndighed ret brutalt, og man talte om, at man kunde købe sig fri for Ubehageligheder, naar man havde Raad dertil. Helt anderledes blev det under *Bræstrups* hensynsfulde og faste Styrelse. Han trak sig tilbage 1863, da han følte sig for gammel til at føre den Omordning af Politiet efter engelsk Mønster ud i Livet, som han selv havde organiseret.

Vægterne, som samtidig forsvandt, var Byens natlige Vogtere, og jeg troer de havde en særlig Plads i Borgernes Hjærte. Endnu vil de mindes af gamle Mennesker med deres ejendommelige Dragt, deres Kabuds, deres Udrustning med Morgenstjerne, Lygte, Fløjte og det store Nøgleknippe. Vægterens Bestilling var jo at vaage over Byens og Borgernes Sikkerhed om Natten. Kunde han ikke klare

sig alene overfor Tumultuanter, kaldte han andre Vægtere til sig med sin Pibe eller ved at banke i Stenbroen med sin Morgenstjærne. Han skulde ogsaa holde Gadens Tranlamper i Orden, tænde og slukke dem. Alle kender H. C. Andersens rørende Eventyr om den gamle Vægter. Det hører til mine uhyggeligste Barndomsminder at blive vækket af den skærende, gennemtrængende Lyd fra Vægterens Pibe og hans høje Raab: Brand! Brand! Saa kom hele Byen i Bevægelse, Vinduer sloges op, ængstelige Spørgsmaal lød fra alle Sider: „Vægter, hvor er Ilden?“ Sprøjterne kom raslende, Sluffer med Vandtønder bragte Vand til de store Vandkar, hvorfra det blev pumpet ind i Sprøjterne. Vandledninger havde man ikke, og alle tilstedeværende Mandfolk blev pressede til Pumpning. Hele Brandvæsnet var dengang meget ufuldkomment.

Der hvilede en særlig Poesi over Vægterne ved *Kingos* smukke gamle Vægtervers, som i de stille Nattetimer ved hvert Timeskifte lød gennem Gaderne. Havde en Vægter en sjælden Gang en køn Stemme og selv Øre og Hjærte for Ordene, kunde der sænke sig en sand højtidsfuld Stemning over Gaden ved hans Sang. Det var et Savn, da Vægtersangen forsvandt, og det var mig en sand Glæde mange Aar efter at høre den igen i en af vore Købstæder. Vi var i Slutningen af 1850erne en Flok unge Mennesker, der hver Lørdag Aften samledes hos en fælles Ven, *Robert Groth*, som boede i Løngangsstræde. Vi brød gerne op henad Midnat. En af Kammeraterne, *Julius Vinther*, havde en

sjælden smuk og høj Stemme, som var godt skolet, og han fik da af Kvarterets Vægter Lov til at synge Midnatsverset:

Hov, Vægter! Klokken er slagen tolv!
Det var ved Midnatstide
Vor Frelser han blev født,
Til Trøst al Verden vide,
Som ellers var forødt.
Vor Klok' er slagen tolv!
Med Tunge og Mund,
Af Hjærtens Grund,
Befal Dig, Gud i Vold!

Vinther gik ved Vægterens Side, vi andre i Flok bagefter, fra Gade til Gade, og under Sangen aabnedes mangt et Vindue af lyttende Tilhørere, som havde lagt Mærke til, at der Natten til Søndag ventede dem en stor Nydelse; thi sjælden er vel *Kingos* Vægtervers sunget skønnere end *Vinther* sang dem.

Vil man danne sig en Forestilling om Kjøbenhavns Gader omkring Midten af det forrige Hundredeaar, kan man gaa ud i Christianshavns Sidegader eller i Nyboder. Fortovene var smalle og havde kun én Fliserække, og langs med Fortovet løb den dybe Rendesten med Rendestensbrætter foran Portene, og disse Rendestene med deres sagte rindende Vand havde stor Tiltrækningskraft for Gadens Ungdom. Men endnu større Kommers var det dog, naar under et rigtig vældigt Regnskyl Rendestensbrætterne forvandledes til Fartøjer og sejlede ned ad Gaden, naar Vandet gik over alle Bredder og fyldte Kældrene.

Adgang til Byen havde man kun gennem Portene i Volden. Disse var saa smalle, at to mødende Vognlæs ikke kunde komme forbi hinanden, og Fortovet i Porten bestod af én Række Fliser og to Rækker smaa Brosten, saa at to Mennesker ikke kunde gaa jævnsides. Endnu staar jo to af de gamle Porte i Kastellet. Færdselen ud og ind var dog ikke større, end at jeg aldrig mindes at have set nogen Trængsel, men Forstæderne var jo kun smaa og tyndt befolkede. Det var skændigt at rive de gamle Porte ned! I andre Byer har man ladet dem staa som Minder om svundne Dage. Det kunde vel ogsaa være sket her.

Byens Oplysning blev besørget ved et temmelig ringe Antal Tranlamper, og de gav saavist ikke meget Lys, og i Butikkerne saa man kun en enkelt Olielampe eller et Par Tælle- eller Voxlys, hvis Skær ikke kunde sprede den ellers saa hyggelige Skumring, der hvilede over Gaden.

Befordringsmidlerne i Byen indskrænkede sig dengang til de faa Hyrevogne. Det var 30. Maj 1841, at den første Omnibus blev sat igang fra Amagertorv til Frederiksberg. Den gik kun nogle Gange om Dagen, men den vakte baade Frygt og Harme hos Hyrekuskene, som mente, at den ganske vilde ødelægge deres Næringsvej, og de lagde ikke Skjul paa deres Uvillie mod Omnibusserne. En Dag da den senere Minister *C. C. Hall*, som boede paa Bakkegaarden, kørte hjem, sad han paa Omnibussen ved Siden af Kusken. Da de kom forbi en Drosche, langede dennes Kusk med sin Pisk ud

efter sin Rival, men ramte *Hall*, der med sin sædvanlige Ro fandt sig i denne Overlast.

Til fjernere Udflugter havde man „Kapervognene“ eller „Kaffemøllerne“, som de ogsaa kaldtes. De havde fire brede Sæder bag hinanden, hvert til 3 à 4 Personer. De holdt ved Begyndelsen til Østerbro og befordrede Folk for en billig Penge til „Skoven“, Dyrehaven, ad den dejlige, friske Strandvej, hvor den frie Udsigt over Sundet endnu ikke var spærret af de talrige Villaer, end mindre af Fire-Etagers Kaserner.

Men man behøvede forresten ikke at gaa langt for at komme i det fri eller for at glæde sig over Naturen. Rundt om hele Byen strakte sig jo de græsklædte Volde med en fortsat Allé af skyggefulde Træer. Uden om dem løb Kirsebærgangene, Stier langs Voldgravene ved Voldenes ydre Fod, tæt bevoxet med Kirsebærtræer, som i Blomstringstiden var vidunderlige. Her var overalt et rigt Dyreliv og i Sommeraftenerne slog Nattergalene deres Triller; ude i de brede Voldgrave med deres yppige Plantevæxt langs Bredderne legede Fiskene i Vandskorpen, ogsaa en Odder kunde man være saa heldig at se, ja der fortaltes endog om, at Ræven holdt til her. Paa den anden Side af Gravene saa man de udstrakte Glaciser med frodigt Græs og mange Trægrupper. De bredte sig, gennemskaarne af den landlige Farimagsvej, helt ud til Søerne, og uden for disse kom saa Forstæderne med spredte og lave Bindingsværksbygninger og store Haver, omgivne af frugtbare Marker. Oppe

fra Voldens Bastioner saa man milevidt ud i Landet, til Roskilde Domkirke, Amager, Sundet og den svenske Kyst, og om Aftenen hørte man Kasteljægernes smaa Hornblæsere og Trommeslagere øve sig ude i Glaciserne. Det var den dejligste Spaseretur overskygget af mægtige løvrige Træers Kroner. I hver Bastion stod en Vejrmølle, og til hver af disse førte en bred Opkørsel paa Voldens indvendige Skraaning. Her laa ogsaa Reberbanerne, hvor man fra Morgen til Aften saa Rebslagerne i deres flittige Baglænds-Gang, medens deres Drenge trak det store Hjul. —

Af de mange gode Venner, som kom i vort Hjem, vil jeg nævne: *Jens Lassen Knudsen*, der døde 1886 som Præst i Lejrskov, Fader til Forfatteren *Jacob Knudsen*. Han havde saa milde Øjne, der strax maatte drage ethvert Barn til sig, og en dejlig Sangstemme, som det var hans Lyst at bruge og en lige saa stor Lyst at høre. Han gav mig Juleaften 1850 Morten Luthers lille Katekismus, som jeg endnu har. *Grundtvigs* Svigersøn og Kapellan *Peter Outzen Boisen* (1815—62) og hans Hustru *Meta Grundtvig* hørte ogsaa til mine Forældres kæreste Venner. Han var Bestyrer af Enkedronning Caroline Amalies Asylskole, der havde Lokale i en Tilbygning til Store Kongens Mølle paa Volden ved Vesterport, hvor han ogsaa selv boede i en hyggelig Lejlighed. Fru *Meta Boisen* var i mange Aar syg og sengeliggende og døde 1887. Han udgav bl. a. sine „smaa blaa Bøger“, som de almindelig blev kaldt, Samlinger af Sange, som gik Landet rundt Oplag

efter Oplag. Han stod i nært Forhold til Komponisten *J. P. E. Hartmann*, hvilket gav Anledning til at denne komponerede nogle af de skønneste Melodier til bibelske Sange i de smaa blaa Bøger. Naar en saadan ny Melodi forelaa, kom *Boisen* straalende glad for at synge og spille den for os. Jeg husker saaledes: „Mellem Brødre kaldt den Lille“, — „Goliat drog fra Gat“ og flere andre. *Boisen* døde allerede 1862, 47 Aar gammel.

Et Par andre Sangfugle var de senere Præster: *Christian Malte Kragballe* og *Christian Thurah*, jeg mindes ogsaa Brødrene *Holger Rørdam*, der døde som Præst i Lyngby, og *Skat Rørdam*, senere Sjællands Biskop. Jævnlig kom Skolelærer *Rudmose*[1]) ind fra Landet, og til hans Besøg knyttede sig en for os Børn særlig Nydelse, idet han altid medbragte et Par store friske Landbrød. En Dag, da Fader havde mig med, mødte vi *H. C. Andersen* foran Universitetet; han spurgte mig om jeg kendte ham og hans Æventyr og om det kunde fornøje mig at høre ham selv fortælle mig et, saa vilde han en Dag komme hjem til mig. Jeg blev meget glad og ventede ham længe spændt, men han kom aldrig; han havde vel snart glemt den lille Dreng, men det er Synd at love et Barn noget og ikke at holde sit Løfte. Jeg mindes ogsaa, at jeg med min Fader har besøgt Skuespiller *J. L. Phister*, som jeg senere lærte nærmere at kende. Jeg var ogsaa flere Gange hos Krigsminister *Tscherning*, som jeg senere saa i Rigsdagen, energisk,

[1]) Niels Jensen Rudmose, Skolelærer i Ferslev ved Roskilde.

voldsom i Tale og Bevægelser, hans Pandehaar fløj op og ned under hans Kast med Hovedet. Ja, jeg mindes mange, mange flere bekendte Mænd fra mine Barneaar. Den 20. Januar 1850 døde *Adam Oehlenschläger*. Min Moder gik med mig ud til Frederiksberg Runddel, hvor vi stod for at se Ligtoget komme. Jeg kan huske Kisten, alle Vognene, det store Følge, og Kirkeklokkernes sørgelige Klang. Jeg havde Indtrykket af noget Alvorligt og Højtideligt, som jeg var for lille til at fatte og forstaa, men jeg vil dog nødig undvære det Minde. —

I Midten af forrige Hundredeaar havde vi flere lange og strenge Vintre med haard Frost og stort Snefald. Jeg mindes at have set Heste og Vogne færdes paa Isen ud til Trekroner og langt ude paa den anden Side Fortet. Ude paa Isen rejstes der Telte, Skure og Karusselbaner, og der herskede et Liv som paa Dyrehavsbakken. Der blev ikke gjort noget for at skaffe Sneen bort fra Gaderne, hvor den kunde ligge længe i høje Driver. Paa Kongens Nytorv holdt der en Mængde Kaner og Slæder og det var en yndet Fornøjelse at faa en Køretur rundt om „Hesten“ for et Par Skilling.

I Foraaret 1851 flyttede vi fra Nørregade til „*Mosedal*“, hvis meget store Have nu er forsvunden tilligemed vort Hus for faa Aar siden. „Mosedal“ laa ved Ladegaardsaaen og St. Jørgens Sø, og Haven strakte sig fra Ladegaardsvejen — nuværende Aaboulevard — og hen imod Vodroffsgaard, der laa omtrent hvor Vodroffs Plads nu ligger. Haven gik ned til den smalle Sti langs Søen. Som Minde om

gamle Dage findes endnu de smaa lave Huse henne ved Hjørnet af Søen ved Gamle Kongevej. I Haverne foran dem var der et Valmueflor, som jeg aldrig har set Mage til i Kraft og vexlende Farvepragt. „Mosedal“ ejedes af Raadmand *Bülow*, som

Mosedal.

i disse Aar anlagde Bülowsvejen, et Arbejde, som jeg dengang fulgte med levende Interesse. *Bülow* var Inspektør paa Ladegaarden. Han imponerede os Børn ved sin mandige, kraftige Skikkelse, energiske Bevægelser, sin bestemte Optræden, sin store graa Haarmanke og sin flagrende blaa Slængkappe, som klædte ham udmærket.

Alt dette svarede godt til hvad vi hørte om hans Magt over de ikke altid let omgængelige Lemmer paa „Gaarden“ og om en Begivenhed, som dér nylig havde fundet Sted. Der var opstaaet Mytteri og en

Flok Ladegaardslemmer var under Skraal og Trusler styrtet ind til *Bülow* paa Kontoret, hvor han stod ene ved sin Pult. Anføreren, en høj sværlemmet Karl, foer med en Kniv i Haanden hen mod *Bülow* for, som det syntes, at stikke ham ihjel med det samme. *Bülow* vendte sig rolig om imod ham, flaaede sin Skjorte op og sagde til Karlen: „Værsgo, stik til om Du tør!" I sin Befippelse tabte Karlen Kniven, hvorpaa *Bülow* greb sin Stok, der stod ved Pulten, og for alle Tumultuanternes Øjne gennempryglede han Karlen til han ynkelig bad om Naade. Efter Ordre listede de saa allesammen af og forføjede sig frivilligt til Kachoterne.[1])

Ved at færdes mellem Lemmerne fik jeg et bestemt Indtryk af, at de ikke alene nærede den største Respekt for *Bülow,* men at de holdt af ham og følte sig trygge under ham. Disse stakkels forhutlede Mennesker maa sikkert have følt, at de trængte til at ledes og hjælpes med fast Haand. Disciplin trænger Samfundet altid til.

Det var en herlig Følelse for os Børn at blive plantede om fra Byen til Landet. Alle Søerne havde deres naturlige Breder, kransede af en rig Flora af Siv og alle Slags Vandplanter. Ladegaardsaaen snoede sig, paa begge Sider overskygget af gamle, ludende Piletræer, gennem friske, frodige Marker; der fandtes dengang endnu ingen af de nuværende Gader, undtagen Ladegaardsvejen og den ligesaa landlige Blaagaardsvej. Ofte søgte jeg at opdage Aaens Kilder, enten i Baad eller tilfods ved Van-

[1]) Raadmand Frederik Christoffer Bülow (1811—1890).

dringer ud i Landet over Grøfter og Gærder. Vi flyttede ud i Foraarstide, da alt i Naturen stod i Udspring, men jeg fik ikke Lov til strax at nyde al denne Herlighed, da jeg laa syg af Mæslinger og blev flyttet i et Klædeskab, i hvilket der var redt en Seng til mig, thi man havde dengang endnu ikke Sygevogne. En Drosche kunde i den ene Time blive brugt af en smittende Syg og i den næste af raske Mennesker.

Da jeg kom op, saa jeg med Længsel gennem Havedøren mine Søskendes Leg i Haven. Saa kom en Søndag Formiddag vor kære Læge Professor *Mansa*[1]). Han gav mig Lov til at løbe ud, og jeg kan endnu efter de mange Aars Forløb føle den Fryd, hvormed jeg saa min Fængselsdør aabnes og jeg selv fløj ud paa den grønne Plæne. Ja, hvor blev den Have og det Hjem mig ikke kært! Jeg fik et Stykke Jord, som skulde være mit eget. Jeg havde hørt om „Robinson Crusoe“, og jeg undfangede nu den Plan at grave mig igennem til den modsatte Side af Jordkloden. Jeg begyndte derfor at grave i Haab om at kunne naa til æventyrlige Egne, men Planen maatte jo af gode Grunde opgives, og da jeg igen havde fyldt Hullet, fik jeg anlagt en lille Have, som i Tidens Løb blev ganske køn.

Det Hus, vi boede i, havde i Stuen Køkken, Havestue og Spisestue, der begge gik igennem Husets hele Bredde med to Fag til hver Side, og 2 Sovekamre. I Havestuen var der ingen Kakkelovn, Spise-

[1]) Etatsraad Frederik Vilhelm Mansa (1794—1879).

stuen var derfor fælles Opholdssted om Vinteren. Ovenpaa var der ogsaa et Par Værelser. Nu er det gamle Hus forsvundet. Det er vel en halv Snes Aar siden jeg var derinde, da var det blevet en Møllestens-Fabrik, og vor Havestue var Hestestald. Sic transit gloria mundi! I den store Have laa der i sin Tid en toetages Bygning, der blev udlejet om Sommeren. I Stuen boede saa den gamle Pastor *V. H. Rothe*, Fader til den senere Stiftsprovst *P. C. Rothe*. Paa 1. Sal boede en Familie *Dencker*. Gamle *Rothe* var en ivrig Havemand og var især ivrig optaget af at klippe de lange Ligustrum-Hække, der næsten i Mands Højde stod langs Havens Hovedgang. Han morede sig altid med at klippe efter os Børn, naar vi løb forbi, og han fik da ogsaa Held til at klippe mig en lang Flænge i mit ene Ben, som det tog nogen Tid at faa lægt.

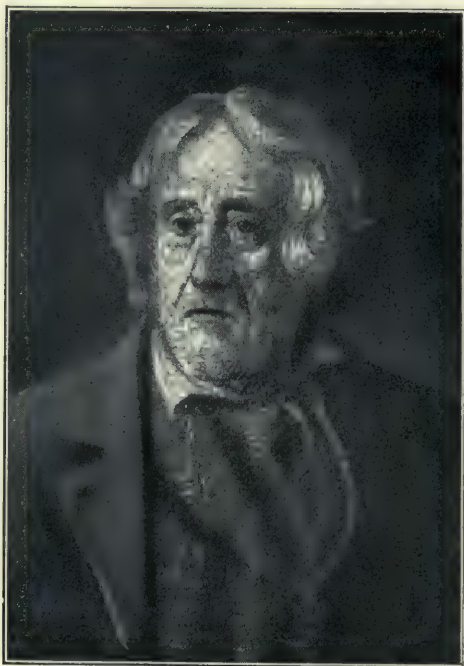
Paa tvers imellem de større Huse laa et lille et. Her boede en Mand og en Kone, som om Dagen var paa Arbejde. De havde en lille Pige i Pleje, der hed *Hulda* og kun var $^3/_4$ Aar, da vi flyttede til „Mosedal“. Naar Folkene gik om Morgenen, lagde de en Flaske Mælk i Vuggen, som Barnet saa maatte trøste sig med, til de i Mørkningen vendte hjem. Konen saa dog som Regel til hende engang om Dagen, men den lille Pige græd meget i de lange Dage, og min Moder, som ikke kunde komme ind til hende i det aflukkede Hus, stod saa udenfor Vinduet og sang og snakkede for hende, til hun faldt til Ro. Senere fik hun Lov til at have hende hos sig om Dagen, og hun gav hende saa Bryst

sammen med sin jævnaldrende Søn, *Ludvig*. Medlidenheden med det hjælpeløse Barn gik over til inderlig Kærlighed. Mine Forældre enedes om at tage *Hulda* til sig, hun blev adopteret som deres Datter og blev senere gift med Professor *Povl la Cour*[1]).

Vi var nu fem Søskende. Næste Aar, 1852, kom den sidste, en lille Pige, der efter min Faders Stifmoder blev kaldt *Sjarlotte* og som blev gift med Proprietær *Peter la Cour*. Mine tre Søstre blev saaledes gift med tre Brødre og jeg med disses Plejesøster. Baade *Hulda* og *Sjarlotte* døde som unge Koner.

I et Hjørne af „Mosedals“ Have laa ud til St. Jørgens Sø tæt ved Ladegaardsvejen et lille Træhus med to smaa Stuer. Her boede en gammel Mand, som kaldtes Fisker *Smidt*. Han havde Opsyn med Søerne og Lov til at fiske i dem. Han havde været med i Kampene mod Engelskmændene baade 1801 og 1807, og der hang Billeder paa hans Væg af Slagene og Heltene fra de Dage. Det var en Fest at besøge ham og høre ham fortælle om, hvad han havde oplevet. Jeg blev hans særlige Ven, færdedes med ham i hans Baad og blev en ret øvet Fisker. Han kunde ikke lide at sætte levende Orme paa Krogen, men brugte Franskbrød eller Kødstumper til Madding. Da vi 1855 flyttede fra „Mosedal“, tabte jeg ham af Syne, thi samtidig blev St. Jørgens Sø inddragen under Vandværket, „Svineryggen“, blev opkastet, og Fisker *Smidt* forsvandt. Men saa hændte det,

1) Frederik Barfods og Emilie Birkedals Adoptivdatter Hulda Christine Nielsin Birkedal Barfod, født paa Nørrebro 1850, død paa Askov 1878, blev 1873 gift med Meteorologen Professor Poul la Cour (1846—1908).

FISKER SMIDT

Efter Maleri af Vilh. Rosenstand.

da jeg 1870 var Kandidat paa „Almindeligt Hospital“, at han blev indlagt dér som syg. Jeg kendte ham strax, han huskede ogsaa mig og vi fik opfrisket gamle fælles Minder. Jeg plejede ham de sidste tre Uger han levede, lukkede hans gamle trætte Øjne og det var mig en Sorg at sige ham farvel. Han maa da have været omkring de 90 Aar. Forunderlig nok skulde det dog ikke være sidste Gang jeg kom i Berøring med Fisker *Smidt.* Nogle Aar efter blev jeg nemlig kaldt til en Fru *Rosenstand*, som var meget syg. Da hun var bleven rask, kom hun en Dag til mig med en Gave til Tak for min Hjælp. Hun pakkede da et Billede ud, et oliemalet Portræt, og da jeg saa det, udbrød jeg forbauset: „Men det er jo Fisker *Smidt*!“ „Hvem det er véd jeg ikke,“ svarede hun, „jeg har faaet det engang af min Svoger, Maleren *Vilhelm Rosenstand.*“ Jeg fik da at vide, at *Smidt* havde havt en lille Indtægt ved at sidde Model for Malere. Gaven var mig meget kær og har mange Gange ledet mig tilbage til Minderne fra mine Barndomsaar, i hvilke han spillede en stor Rolle.

Jeg havde jo oplevet Tre-Aars-Krigen, og mine Følelser over for Tyskerne var dengang som nu alt andet end blide. En Dag fik min Fader Besøg af en Mand som jeg mente var en Tysker, det var Skolemanden, den senere Professor *Hans Schneekloth.* Jeg hørte, at han agtede at oprette en Skole paa Vesterbro, og det vilde være en Genvej fra „Mosedal“ at gaa ad Stien langs Søen i Stedet for ad Farimagsvejen, men Stien var for begge Ender

lukket med en aflaaset Laage, som kun de faa Beboere havde Nøgle til. Fader gav mig Nøglen og Besked om at følge med *Schneekloth* og lukke ham ud ad Laagen ved Gl. Kongevej. Det gav et Sæt i mig. At forlange at jeg skulde følges med og hjælpe en Tysker var dog næsten en personlig Fornærmelse! Men jeg var vant til at lystre. Jeg havde ikke taget fejl i at han var en Tysker, han var en født Holstener, men han var en god loyal Mand. Han havde 1835 taget sin Examen ved Tønder Seminarium og drog 1845 til Kjøbenhavn, hvor han siden havde været Lærer ved Mariboes Skole. Nu vilde han selv oprette en saadan, og denne blev en ligesaa god dansk Skole som han selv var en god dansk Mand. Senere lærte jeg baade at kende og højagte ham.

Paa „Mosedal" begyndte min ældste Søsters og min Skolegang. Min Moder havde en Veninde, Frøken *Sofie Sand*,[1]) som flyttede til os og tog sig af os Børn. Hun var dygtig, men kunde ikke fange vor Interesse. Hun brugte ofte snurrige Udtryk, saaledes naar hun forklarede os, at „et Barn har ikke en Villie, men kun en Skallie." Vi begyndte med „Peder Jensens ABC og Læsebog, eller Anvisning til paa den naturligste Maade at lære at læse." Denne Bog har jeg endnu. Med Bogen fulgte en Æske med løse Bogstaver paa Pap. Dem brugte vi ved Stavningen og skulde finde de Bogstaver, der hørte til et opgivet Ord, og stille dem rigtigt sammen. Det morede os. Bogstaverne kunde jo

[1]) Præstedatter fra Jylland, født 1805, død 1887.

ogsaa bruges omvendt, saa at man af den hele Bunke maatte finde ud af, hvilket Ord eller Navn der dannedes af dem. Med denne Gætteleg forslog vi mangen Aften, og jeg tror, det er en lige saa god som fornøjelig Maade at lære at stave paa. Tante *Sofie*, som vi kaldte hende, underviste os kun et Aarstid. Saa fik vi en theologisk Student, *Peder Jessen Bertelsen* til Lærer, en Sønderjyde fra Bodsbøl ved Ballum, som blev hos os 3—4 Aar.[1]) Han var et elskeligt Menneske, men ikke nogen særlig god Lærer. Af egen Erfaring vil jeg raade Forældre til, hellere at sætte deres Børn i Skole end at give dem privat Undervisning; thi næppe er nogen enkelt Lærer tilstrækkeligt inde i alle Fag, og dette vil for Eleven straffe sig senere hen i Livet.

Medens mine Minder, underligt nok, hidtil mest drejede sig om Livet udenfor Hjemmet, begynder Minderne om dette først ret paa „Mosedal.“ Fader var en meget flittig Mand, der var saa fordybet i sit Arbejde, at han ikke lod sig forstyrre af al den Børnetummel, han kunde sidde midt i. Han havde nok et Værelse ovenpaa, men han fandt sig bedst tilpas i Familiens Skød. I den store Spisestue fik han sit Skrivebord flyttet ned, og Vinteren igennem blev den da Faders Studerekammer, foruden tillige at være Dagligstue, Spisestue og Børneværelse. Om Aftenen flyttede han med sine Bøger og Papirer hen til det store Spisebord, om hvilket vi alle sad, Moder med sit Haandarbejde og vi

---

[1]) Peter Jessen Bertelsen (1833—1906) blev 1880 Sognepræst til Hveisel og Givskud, Vejle Amt. Afsked 1905.

Børn med vore Bøger eller Legetøj. Der var kun et eller to Tællelys til at se ved, som idelig maatte pudses, en Fornøjelse vi Børn skiftedes til. Vox- eller Stearinlys brugtes kun til Fester, Lamper var meget lidt i Brug, først kom Astral- senere Moderatørlamper, i hvilke der brændtes Olie. Petroleum kendtes endnu ikke.

Her sad nu min Fader troligt ved sit Arbejde, og under disse Forhold skrev han ogsaa sine „Fortællinger af Fædrelandets Historie“. Det er ufatteligt, hvorledes han kunde gøre det, men jeg troer ikke han anede vor Tilværelse. Denne Bog havde i lange Tider stor Betydning for det danske Folk, og den blev læst og paaskønnet i vide Krese i mange Oplag. Han gav sig dog ogsaa meget af med os Børn, gik lange Ture med os og samlede os i den hyggelige Mørkningstid om Vinteren. Han gik da helst frem og tilbage i Stuen, havde en af os staaende foran sig med en Fod paa hver af hans Vrister eller siddende paa hans Skuldre, og lærte os da Sang efter Sang. Underligt nok, han havde, som man siger, ikke en Tone i Livet, og alligevel kunde han synge saaledes, at vi af ham, om end stundom ved en Haandsrækning fra Moder, lærte alle disse Melodier, idet vi, som alle havde et godt Øre, forstod „en halvkvæden Vise“ og opfattede rigtigt, hvad han kun kunde antyde. Moder havde selv en dejlig Stemme og spillede godt paa Guitar. Det var Børnesange, bibelske og fædrelandske Sange, samt nogle af de gamle Kæmpeviser vi sang, men ogsaa mange Skæmteviser. Han fortalte os

ogsaa Æventyr, Fædrelandshistorie og Bibelhistorie, — disse Mørkningstimer kunde vi glæde os til hele Dagen. Moder sang ogsaa meget med os, og det var hende ogsaa en Glæde at fortælle os Brudstykker af Sveriges Historie, — uden at glemme at fortælle os om Danmarks store Helte, om vore Sejre og Nederlag, indgød hun mig en glødende Kærlighed til Sverige, som er voxet for hver Gang jeg har levet og færdedes derovre og for hver trofast Ven og Veninde jeg vandt dér.

Hvor var dog en saadan Vinterdags Mørkning hyggelig, naar det buldrende Kakkelovns Baal sendte sit hemmelighedsfulde Skær ud i Stuen. Der var en egen Poesi over Datidens Brændeild, som Nutidens Kul og Kokes ikke kan frembringe.

Om Aftenen kom Rokken, Sytøjet og Strikketøjet frem for Moder, der om Dagen var optaget af Hus og Børn, thi alt Uldent og Linned sørgede hendes flittige Hænder for at lave. Hun bad for os og vaagede over os, hun vejledede os kærligt og taalmodigt, men fast og alvorligt. Jeg mindes en Morgen, da jeg maa have været uartig og blev irettesat. I Hæftighed foer jeg da fra det store Sovekammer ind i mit lille og smækkede med et Brag Døren i efter mig. Ganske stille lukkede hun da Døren op efter mig og saa en lille Stund paa mig med sine alvorlige, bedrøvede Øjne. Hun sagde ikke et Ord — men efter syvti Aars Forløb mindes jeg hendes Skikkelse og Blik, som om det var sket igaar. Dette Blik har fulgt mig siden. —

Fader var meget fingernem, han lavede Legetøj

til os, skar, klippede og klistrede for os. Især morede det os, naar han lavede Bolde, hvortil han brugte en Korkprop, som blev fast omviklet med mangefarvet Uldgarn. Disse Bolde kunde blive nydelige og kunde springe ret godt. Faders Fingerfærdighed skrev sig fra hans Barndomshjem, hvor de var tolv Brødre og opdroges til at hjælpe sig selv. Han fortalte, at fra han kunde bruge en Strikkepind, strikkede han selv alle sine Strømper lige til han blev Student, og som han, saaledes alle Brødrene. De kunde ogsaa stoppe, lappe og sy Knapper i.

Jeg mindes fra disse Aar paa „Mosedal“ en forfærdelig Uvejrsnat i 1854. Der havde været Fest i Tivoli, og om Vejret og Festen blev der skrevet en Vise: „Det var en Aften i Tivoli,“[1] — der gjorde stor Lykke. Uvejret begyndte om Aftenen og varede det meste af Natten. Lyn og Torden fulgte Slag i Slag, Regnen strømmede ned tilligemed Hagl og Isstykker. Næste Dag var en Søndag, og jeg fulgte som sædvanlig med mine Forældre ind til Gudstjenesten i Vartov Kirke. Vejen gik over Glaciserne, hvor Træer og Buske var meget medtagne, men da vi kom gennem Vesterport ind i Filosofgangen mødte der os et sørgeligt Syn. Jorden var her som oversaaet med døde Smaafugle, som Haglen havde dræbt; der laa mange hundrede af dem. Det er det voldsomste Uvejr, jeg har oplevet.

I Sommeren 1853 rasede Koleraen i Kjøbenhavn. Ladegaarden var et af Brændpunkterne for Syg-

[1]) I Eriks Bøghs Vaudeville fra samme Aar „Tre for En“.

dommen; og vi fik rig Lejlighed til at se Rædslerne paa nært Hold. Om Aftenen, naar „Berlingske Tidende“ kom, læste Fader højt om Dagens Tilfælde og Dødsfald. Det blev for hver Dag højere Tal, og jeg kan især huske det stærke Indtryk det gjorde, da et Par Læger døde. En af dem var Faders Morbroder, Justitsraad *P. H. Hjort*. Paa Vejene til Kirkegaardene kørte Ligvognene uafbrudt; det var ofte almindelige Arbejdsvogne med flere Kister stablede sammen, tilsidst var mange af disse hverken høvlede eller malede, men endog saa aabne mellem Brædderne, at man kunde se igennem dem. Det var slet ikke hyggeligt at møde dem. Vi Børn røg med Tjære og Beg ude i Haven, hvilket man sagde var godt, og vi gravede Kalmusrødder op ved Søbredden, som det skulde være godt at tygge paa. Slægten paa Landet vilde endelig have os ud til sig, men mine Forældre bleve i deres Hjem, da de mente, at de lige saa godt dér som andet Sted var i Guds Haand og at det var Uret at flygte og derved forøge andre mindre heldigt stillede Menneskers Frygt. Sidst i August, da Epidemien var i Aftagen, gav de dog efter. Dagen til vor Afrejse var bestemt, Kufferterne var pakkede og Droschen bestilt til næste Morgen. Da, om Natten, fik min Fader og min yngste Broder Kolera. Min Broder blev anset for at være død, og da han efter en Stunds Forløb slog Øjnene op, udbrød min Moder: „Ak, er Dødskampen endnu tilbage!“ Men begge de Syge kom sig, skøndt min Fader var svag endnu i nogle Aar. Næste Sommer ordinerede Dr. *Mansa*

ham en Brøndkur. Det blev ikke nogen Baderejse til Syden, han skulde kun i sex Uger hver Morgen gaa ud til Store Ravnsborg paa Nørrebro og her af den kendte og skattede Brønd drikke tre Glas Vand med et Kvarterstid mellem hvert. Det bekom ham helt godt, og det var for os Børn, der altid fulgte med, dejlige Morgenture ad Stien langs Peblinge-Søen eller ad den endnu saa landlige Blaagaardsvej, som nu er bleven en grim og skummel Gade. Kjøbenhavns Drikkevand var i hine Tider i en skrækkelig Forfatning. I mange Gaarde var der Brønde, som kun gav Overfladevand, for øvrigt fik Byen tilført Vand gennem Trærender i Jorden, som opsugede Urenligheder paa sin lange Vej, og Filtrer kendtes ikke. Kom nu hertil den yderst mangelfulde Ordning af Latrinforholdene, var det jo ikke underligt, at Koleraen fandt en frugtbar Jordbund. Blandt de enkelte Brønde, der gav klart, koldt og velsmagende Vand og som var vel kendte og søgte, mindes jeg den, der stod nedenfor Volden ud for Gothersgade, og fremfor alle Slotsbrønden i Kavalergaarden ved Christiansborg. Disse to Brønde var dog aflaasede og kun tilgængelige en enkelt Time om Dagen, hvor man kunde hente Vand fra dem i ringe Mængde, ikke spandevis. Efter Epidemien tog Autoriteterne energisk fat paa den store Opgave at skaffe Byen rent og godt Vand.

Saa længe Koleraen herskede, blev mange Smaagader helt eller delvis tømt for deres Befolkning, der blev anbragt i Telte eller Træbarakker udenfor Voldene. Der var saaledes opført en hel lille By

i Glaciset udenfor Østerport, langs Sortedams-Søen, hvor der udfoldede sig et kønt og fornøjeligt Landsbyliv. Et Par Gange roede Fisker *Smidt* os alle derover i sin Baad.

I Rigsdagens første Aar samlede min Fader om Vinteren hver Onsdag Aften en Kres af Rigsdagsmænd hos sig til The. Den Aften maatte ogsaa den kolde Havestue tages i Brug, men Samtalen gik saa livligt, at der næppe var nogen der mærkede synderligt til Køligheden. Nogle af disse Mænd syntes jeg særlig godt om. De fleste var Bønder. Der var en lille mager Mand med skarpe markerede Træk og med et lige saa mildt som spillende Liv i sine Øjne; det var den fynske Bonde *Christen Larsen,* der i sin Egn var en ivrig Deltager i den kirkelige Bevægelse. Der var den undersætsige Bonde *Jens Jørgensen* fra Vejlekanten med tykt krøllet Haar og kloge Øjne under tykke buskede Bryn, og Jyden *Jens Jensen,* en slank, kraftig Mand med et langt, smukt Ansigt, glat sort Haar og Hageskæg. Der var mange flere, men jeg mindes dem ikke mere.

Der udspandt sig altid livlige politiske Samtaler. Gæsterne sad gerne ned, men Fader gik efter Vane op og ned ad Gulvet, thi hans livlige Natur tillod ham ikke at falde til Ro i en Stol. De var alle „Bondevenner“, hvilket vel nærmest svarede til Nutidens „Venstre“.

Jeg var en ivrig og interesseret Tilhører. Det

Udbytte, jeg fik af disse Sammenkomster, har, trods min bristende Forstaaelse af Enkelthederne, dog for saa vidt havt Betydning for mig, som det blev bestemmende for min Opfattelse af Samfundsforholdene i hele mit følgende Liv. Ved det jeg havde læst om Valdemar den Store og Absalon, og ved det jeg i Krigsaarene saa til og hørte om Kong *Frederik VII*, havde jeg faaet en grundfæstet Ærbødighed for og Kærlighed og Tillid til Kongen og fast Tro paa, at en stærk Kongemagt maatte være det ene betryggende og derfor ogsaa det ene lykkebringende for Folk og Fædreland. I disse Aftener lagdes hos mig som Barn Grunden til en Konservatisme, som stadig mere og mere har fæstnet sig hos mig og yderligere er udviklet ved, hvad jeg siden oplevede: et Folketings-Flertals ubeherskede Kamp imod et betryggende Forsvar for vort udsatte Fædreland og al den anden selviske Partikamp, der har slidt saa meget paa vort Samfund i de sidste Menneskealdre.

Jeg mindes tydeligt Onsdags-Aftenerne 1854 og den bevægede Forhandling af de her forsamlede Rigsdagsmænd. Der var jo alvorlige Uoverensstemmelser mellem Regering og Rigsdag allerede kort efter Krigens Slutning. De tilspidsedes under *Bluhmes* Ministerium (Januar 1852—April 1853) og end yderligere under *Ørsteds* (April 1853—Decbr. 1854). Det havde ved Grundlovens Vedtagelse naturligvis været Tanken, at Grundloven skulde gælde for *hele* Danmarks Rige til Ejderen. Men vore Sejre i Krigen havde ikke givet os Styrke nok til at gennem-

føre denne Tanke og samle hele vort gamle danske Land under den samme Grundlov. Vi var blevne nødt til foreløbig at udelukke Sønderjylland og lade det nøjes med sin Stænderinstitution paa samme Maade som Tilfældet var i Holsten og Lauenborg. Det gjaldt nu om at skabe en Fællesforfatning for hele Monarkiet. Og denne Sag rejste en bitter Strid mellem Regering og Rigsdag, i hvilken Regeringen arbejdede paa at indskrænke den Frihed, Grundloven havde givet det danske Folk.

Denne Strid er ofte skildret, og jeg skal derfor ikke atter gøre det. Ogsaa det nationale Spørgsmaal spillede stærkt ind i Modsætningen mellem Kongens og Folkets Raad, idet man mente at spore en Tilbøjelighed hos Regeringen til at begunstige Tyskerne paa Danskhedens Bekostning. *Ørsted* afskedigede højt ansete og fortjente Mænd fra deres Embeder, som *C. C. Hall*, *D. G. Monrad* og *C. C. G. Andræ*, og anlagde Sag imod 39 Blade. Bølgerne gik højt overalt i Landet, selvfølgeligt ogsaa ved Onsdags-Sammenkomsterne hjemme hos os. Min barnlige Stilling var meget vanskelig. Paa den ene Side stod Kongen selv og Kongens Magt og Myndighed som noget ganske uangribeligt og selvfølgeligt; ethvert Angreb paa Kongen og Kongemagten maatte jeg i mit Hjærte bestemt afvise. Men saa var jeg jo paa den anden Side saa glødende dansk i Sind og Skind, at jeg maatte afsky den Leflen med Tyskerne, som jeg godt forstod at Regeringen havde indladt sig paa. Den saakaldte „Frihed“ interesserede mig derimod saare lidet.

En Morgen laa der udenfor vor Dør en lille vildfarende sorthaaret Hund. Den var forkommen og forsulten, den fik Mad og Drikke og udtrykte saa rørende sin Taknemlighed, at vi, længe forgæves, bad om at maatte beholde den; tilsidst føjede Moder sin Bøn til vor, og endelig gav Fader efter: „Paa den Betingelse“, sagde han, „at I kan faa den til at lystre Navnet: *Sponneck* og at ingen Ejermand melder sig“. Det varede ikke længe før den lød dette Navn paa en af de mest ildesete Ministre. Jeg fortæller dette som et Vidnesbyrd om den yderlige Harme, der levede hos saa mange!

Da Regeringen faldt, blev der stor Jubel i Landet. Den 18. Decbr. 1854 bragte Folket Kongen sin Tak med et Fakkeltog. Jeg saa det fra et Vindue ved Gl. Strand, hvor nogle af vore Venner, Familien *Nørager*, boede. Det var en kold, blæsende Vinteraften med Snefog. Kongen modtog Toget staaende i et aabent Vindue paa Christiansborg ud imod Ridebanen. Han var i høj Grad forkølet i de Dage, og det var et Vovestykke af ham. Da Fader nogle Dage efter var til Taffel hos Kongen og talte derom, svarede han med en frisk Latter: „Aa, jeg havde saamænd ingen Nød, min Kone havde pakket et vældigt uldent Tørklæde om Halsen paa mig. Jeg maa have set kongelig ud — men man kunde vel ikke se det dernede fra?“ Samtalen kom ogsaa ind paa den ophidsede Stemning, der havde hersket i Folket, og Kongen sagde, at det vel let kunde være kommet til Oprør imod ham. „Nej“, sagde min Fader, „det har der sikkert ingen Fare været for, dertil er

Deres Majestæt for højt elsket. Men Oprør havde vi dog, men ikke mod Deres Majestæt, ikke et Oprør fra neden, hvorfra det ellers plejer at komme. Det var et Oprør fra oven, idet Deres Majestæts Regering prøvede at gøre Oprør mod den Forfatning, Deres Majestæt af kongelig Naade og af egen fri Magtfuldkommende har skænket Deres Folk". „Hm — Oprør af Regeringen, siger De? Det var en ny Tanke! Men jeg forstaar Dem, og der er meget i, hvad De siger?"

Fra Mosedal gjorde mine Forældre nogle Rejser med deres to ældste Børn. Særlig mindes jeg en Rejse til Møen, Moders Fødested. Hun var glad ved at opfriske sine Barndomsminder med os. Vi var ogsaa paa Aalebækgaard, hvor hun og alle hendes Søskende var fødte. Her havde hendes Fader jo været Forpagter og hendes Moder i nogle Aar efter hans Død drevet Gaarden ved Hjælp af *Hans Ottesen*, den brave Avlskarl. Han havde ikke alene været dem en Støtte, men en god og kærlig Ven, og de havde trods de mange mellemliggende Aar ikke glemt hverandre. Da vi nu svingede ind paa Aalebækgaard, stod *Hans Ottesen* i Stalddøren. Han var bleven paa sin Plads, da det nye Herskab rykkede ind. Han var bleven en gammel Mand; men han stod dér med sin røde, strikkede Tophue, stumpede Trøje, Knæbuxer og lange, hvide Strømper i Træskoene. Da Moder saa ham, sprang hun af Vognen før den holdt, fløj som i gamle Dage, da hun var Barn, hen til ham, faldt ham om Halsen og kyssede hans Kind med Glædens Taarer

i sine Øjne. Da han fik at vide, hvem hun var, kaldte han hende „Mille“, som da hun var lille, og hans Glæde over Gensynet var ikke mindre end hendes. Hvor vilde det ikke være godt, om der endnu herskede et saadant Forhold mellem Tyende og Herskab som dengang! Jeg har i min Tid oplevet noget lignende paa Skjærsø, og det var ikke ualmindeligt for et Par Menneskealdre siden.

Vi var engang i Besøg hos min Faders Halvbroder, Præsten *Christian la Cour* i Aalsø. En Dag gik jeg sammen med min Fætter, *Albert la Cour*, den senere Forstander for Landbrugsskolen paa Næsgaard paa Falster, ud til Hessel Strand. Her boede „den fattige Mand“, *Søren Kanne*. Ham og hans kække Daad havde *Steen Steensen Blicher* sunget om i sit skønne Digt: „Det blæste en Storm udi Kattegat, de Bølger de ginge saa høje“. Jeg kunde Digtet udenad og vilde gerne se den Mand, det drejede sig om. Da vi kom til *Søren Kanne* — det maa vel have været i Sommeren 1854 — laa han syg i en umaadelig stor Himmelseng. Han var dog ikke daarligere end at han kunde tale med os og ogsaa fortælle os lidt om sit Ridt gennem Bølgerne, skøndt nødigt og med stor Beskedenhed. Derimod fik vi Lov at drikke af det Sølvbæger, som en Kres af Borgere havde skænket ham til Tak for hans Daad. Han gjorde paa mig Indtryk af at være en gammel Mand, den store uldne Nathue har vel forøget dette Indtryk, thi han var født 1801 og altsaa kun 53 Aar; men for et Barn synes det jo ogsaa at være en høj Alder.

Søren Kanne druknede 1860 den 10. November i de samme Bølger, af hvilke han for godt 25 Aar siden havde frelst Skipperen og hans Dreng.

Fra „Mosedal“ husker jeg Søndagene, som om de altid var Solskinsdage. Det var vel ikke særlig Gudstjenesten i Vartov Kirke, som mine Forældre aldrig forsømte og til hvilken de gerne tog deres ældste Børn med, men jeg mindes dog godt den Ærbødighed og Ærefrygt, *Grundtvigs* Skikkelse indgød mig, uagtet hans Prædiken gik over Barnets Fatteevne. Salmesangen derimod betog mig, og alle de Salmer, jeg kunde udenad hjemmefra, var det mig altid en Glæde at synge med. I det hele taget troer jeg, at man ikke skal være bange for at tage Børn, selv de mindre Børn, med til Gudstjeneste. Det var dog særlig Spasereturen Søndag Morgen med mine Forældre, der glædede mig saa meget. Vor Kirkevej gik langs Søen eller over Glaciset. Den var baade Sommer og Vinter en smuk og frisk Tur og helt landlig. Om Sommeren græssede Køer og Heste omkring os, om Vinteren var det for os Børn en Leg at arbejde os frem gennem Sneen, som fik Lov at ligge til Solen smeltede den.

Paa „Mosedal“ begyndte jeg at læse paa egen Haand. Jeg har nævnt „Robinson“, men hertil kom nu Thieles Folkesagn og især Ingemanns historiske Romaner. Jeg levede mig fuldstændig ind i de Tider, de fortæller om, og staar ikke i saa stor Taknemmelighedsgæld til nogen anden af vore Digtere, som til *Ingemann*. Efter mange Aars Forløb be-

gyndte jeg, efter en haard Sygdom 1918, igen at læse hans Romaner, men med Ængstelse for at min Barndoms Idealer nu i min Alderdom skulde være blegnede. Men det var ikke Tilfældet. Jeg læste dem med samme Glæde og Hengivelse.

Den Bog, der fangede mig mest af alle, var dog „Danmarks Krønike af Saxo Grammaticus“, fordansket af *Nic. Fred. Sev. Grundtvig*, udgivet 1818—1822. Den læste jeg Gang paa Gang, blev helt hjemme i den og uddrog endog af den alle de Ordsprog og Mundheld, hvorpaa den er saa rig. *Grundtvig* havde foræret min Moder denne Udgave af Saxo i tre statelige Kvartbind, tillige med sin Udgave af „Snorre Sturlesons Norges Kongekrønike“, og hun gav mig disse Bøger i 1856. —

I Foraaret 1855 flyttede vi fra det kære „Mosedal“. Det var en meget gammel og fugtig Bygning, der forfaldt mere og mere, og Professor *Mansa* raadede os til at søge en anden Bolig. En saadan fandt vi paa Vesterbrogade, gl. Nr. 55, senere Nr. 67, nu „Westend“, i et Havehus eller Villa, som det nu kaldes, der laa i Taarn-Uhrmager *Kyhl*s store Have. I Forhuset boede *Kyhl* paa 1. Sal, i Stuen havde den bekendte Vinhandler *Carl P. Dreyer* sin Vinstue, der var stærkt besøgt af ældre Borgere, der især om Aftenen samledes om Domino, Damspil og hyggelig, stilfærdig Samtale. I Gaarden laa et lille Hus med *Kyhl*s Værksted, og her boede ogsaa hans brave og dygtige Mestersvend, hvis Navn jeg desværre har glemt. Halvt i Gaarden og halvt i Haven, med Havedøren ud til denne, laa vor Villa.

Der var tre Værelser og Køkken nede, 4—5 Værelser ovenpaa, alle store og lyse. Haven strakte sig helt ned til, hvor nu Matthæusgade gaar, og udgjorde den nuværende „Westend Passage.“ Al denne Herlighed kostede 200 Rdl. — altsaa 400 Kr. — om Aaret. I Nabogaarden — Nr. 53 — havde *Schneekloth* nu begyndt sin Skole under beskedne Forhold. Her var en Have Mage til vor, og op til den stødte Skydebanens store Have, thi Dannebrogsgade var endnu ikke anlagt. Mellem alle disse Haver var der kun meget mangelfuldt Skel, kun lave Grøfter, og jeg husker et Par Kongefugleskydninger, da min Søster *Agate* og jeg løb ind til Skydebrødrene og blev modtagne med saa stor Gæstfrihed, at vi endog naaede vore Ønskers Maal: ikke alene at komme i Nærheden af Kong Frederik VII, men endog at røre ved ham! Vi betragtede nærmest Kongen som noget overjordisk, saa det var store Dage for os.

Vor Huslærer *P. J. Bertelsen* var fra Sønderjylland. Hans afdøde Fader havde ejet en Gaard i Bodsbøl, syd for Ballum. Den laa tæt ved Stranden over for Øen Romøs sydlige og Øen Silds nordlige Ende. Hans gamle Moder og en af hendes Sønner drev Gaarden. I Sommeren 1855 fik jeg og min Læsekammerat *Hans Fleischer* Indbydelse til at besøge hende i Ferien. *Hans* var en Søn af Kolonibestyreren i Upernavik i Grønland. I Flensborg opholdt vi os et Par Dage og blev godt hjemme i Byen, hvor man næsten udenlukkende hørte dansk Tale og som ogsaa dengang virkelig var dansk,

hvilket den ogsaa viste ni Aar senere ved sin Modtagelse af den danske Hær under dens sørgelige Tilbagetog fra Dannevirke. Derfra rejste vi til Tønder med en Fragtvogn, der var læsset med Varer, som var beskyttet mod Sol og Regn af et højt Solsejl, der hvilede paa tynde Jærnbuer. Der gik jo endnu ingen Jærnbaner vestpaa. I Ballum og Bodsbøl var Folket rent dansk i Hjærte og Tale, hvad vi havde rig Lejlighed til at erfare i de Uger, vi var der. Der var saa hyggeligt i denne Gaard, og hvor var den gamle Moder og Alle ikke gode imod os Drenge! Vi færdedes med Folkene i Markerne og fik Lov at tage Haand i med i Arbejdet og delte deres Kaar med dem. Nogle Marker laa saa langt borte, vistnok en Mils Vej fra Gaarden, at det i Høsten var Skik at sove derude om Natten under aaben Himmel, for at kunne tage fat igen ved Daggry næste Morgen. Det var for os en Oplevelse at faa Lov til at være med derude, sove i det fri og leve paa Feltfod. Det var en dejlig lun, stjerneklar Sommernat, som vi nød fuldt ud. En Dag skulde en Jagt over til Romø og Sild, og atter fik vi Lov at være med. Jeg betoges af den vidtstrakte Strand derovre med de talløse Strandfugle, Maager, Terner og mange andre, som havde deres Reder i Klitterne. Ungerne myldrede i Sandet saa smaa og hjælpeløse, at man kunde tage dem med Hænderne.

Samme Sommer holdt Fader efter Indbydelse en Række stærkt besøgte fædrelandshistoriske Foredrag i Sønderjylland, baade paa Landet og i flere

Byer. Paa Hjemvejen traf jeg ham i Flensborg og fulgte med ham til min Farbroder *Immanuel Barfod*, der var Præst i Sørup i Angel[1]). Her hørte jeg om det strænge Polititilsyn Fader var underkastet, og overværede et Møde, hvor Politimesteren under hele Foredraget stod plantet ved hans Side, rede til at afbryde ham ved mindste Anledning. Forsamlingen indtog dog en saa indigneret Holdning imod Politimesteren, at han holdt sig i Ro. —

Paa min Fødselsdag 1855 var jeg saa uheldig ved et Fald at forvride min højre Fod. Det varede lang Tid før jeg igen kunde gaa, og det trak stadig ud med Helbredelsen. Professor *Mansa* prøvede flere Midler. Det ene var „Dryppebade". En Flaske med koldt Vand blev ophængt under Loftet, hvorfra Vandet draabevis faldt ned paa min Fod, medens jeg laa paa Gulvet, for at Faldhøjden kunde blive størst mulig og virke kraftigere. Det maa vel betragtes som en Slags Massage, som man ellers dengang ikke kendte noget til i Praxis. Da denne Kur intet hjalp, ordinerede *Mansa* „Dyrebade". Naar jeg nu tænker paa disse „Bade", er det kun med Uvillie, nærmest med Modbydelighed. Jeg blev efter Aftale kørt hen til vor Slagter af en af hans Drenge paa en lille Trækkevogn, som ellers brugtes til Lam. Jeg sad da i Slagtehuset paa en Stol og saa paa, at Oxen blev slaaet for Panden, styrtede om og fik Bugen sprættet op. Naar det

---

[1]) Genealogen, Provst Immanuel Barfod (1820—96), blev 1874 Sognepræst til Vaabensted ved Saxkøbing.

var sket, maatte jeg stikke mit nøgne Ben til Knæet ind mellem de varme Tarme, der endnu bevægede sig og føltes som Slanger, der snoede sig om Benet. Saaledes sad jeg henved en halv Time. Det lod til at Slagteren godt kendte disse „Bade“. Om det var dem eller Tiden, der hjalp, maa staa hen, men omsider var jeg, efter $2^1/_2$ Maaneds Forløb, istand til at gaa.

Midt i December samme Aar blev Moder syg af Tyfus, og i Julen svævede hun mellem Liv og Død. Juleaften var vi Børn bedt ind til *Nøragers* ved Gl. Strand, hvor der blev gjort alt for at glæde os, men det hjalp kun lidt, det var kun tunge Timer for os, der ikke kunde slippe Tanken om vor elskede, kærlige Moder, der laa der hjemme, og Fader, som ikke veg fra hendes Leje. Jeg husker, at der taltes om „en Krise“, som *Mansa* ventede. Jeg vidste ikke hvad en Krise var, men jeg følte, at det maatte være noget alvorligt, der forestod, og denne frygtelige „Krise“ løb stadig rundt i mine Tanker og forvirrede mig. Det var en Lettelse, da Aftenen var forbi og jeg atter kunde komme hjem og være i hendes Nærhed, selv om jeg ikke kunde hjælpe hende. Langt om længe kom hun sig, og vor Glæde var stor, alt som vi saa hendes Kræfter vende tilbage Uge for Uge.

Jeg mindes fra disse Aar et Vidnesbyrd om min Moders store Trofasthed, der gjorde et dybt Indtryk paa mig. Vi havde et gammelt Klaver, som kun havde spinkle Toner og som daarligt kunde holde Stemningen. Fader byttede det, og vi fik et

ETATSRAAD MANSA

nyt. Det blev en Dag i Mørkningen bragt ud til os, og det gamle skulde nu bort. Da Folkene var i Færd med at bære det ud af Stuen og kom forbi Moder, blev hun stærkt bevæget, fik Taarer i Øjnene, bøjede sig ned over det og kyssede det, idet hun ganske stille sagde: „Tak, Du kære gamle Klaver, for al den Glæde, Du har givet os.“ Børnenes Jubel over det nye smukke Instrument forstummede brat, og der kom ogsaa over os en forunderlig vemodig Stemning i denne Afskedsstund. —

En Nat i Vinteren 1856 kimede det paa vor Dør, og der blev raabt, at der var Ild i Huset. Faders bedste Arbejdstid var altid om Natten, og han gik sjælden til Ro før Kl. 3—4, stundom senere. Hans Værelse og vore Sovekamre laa oppe paa 1. Sal, og Branden viste sig at være opstaaet i Faders Værelse i en Kurv med Brænde og Tørv, som stod dér. Ilden havde godt fat, og Vægteren, der saa Røgen oppe over Forhusets Tag, gjorde derfor Allarm. Ilden kunde let have havt alvorlige Følger, den var brændt gennem Væggen ind til Pigekammeret, og Pigen fandtes halvkvalt af Røgen; den var ogsaa gaaet gennem Gulvet ned i Køkkenet, og den var ved at tage fat i den eneste Trappe i Huset, saa det kunde have været vanskeligt at faa os alle uskadte ud, hvis Ilden ikke itide var bleven opdaget. Brandvæsnet var jo endnu ret primitivt. Den, der havde Æren for at Ilden hurtigt blev slukket, var vistnok især *Kyhls* ovennævnte Mestersvend, der tog Kommandoen og ledede det hele. Fader indstillede ham til en Belønning, som han ogsaa fik, og forærede

ham sine „Fortællinger af Fædrelandets Historie“ i det smukke Bind og med en varm Tak. Næste Dag var der Brandforhør. Fader forklarede, at han som sædvanlig til langt ud paa Natten havde siddet ved sit Skrivebord fordybet i sit Arbejde. Han havde netop særlig travlt, men saa var det blevet ham umuligt at arbejde længere for Røg, og han havde derfor meget mod sin Vilje været nødt til at slutte og gaa til Ro. At der kunde være Ild i Huset var ikke med en Tanke faldet ham ind. Dermed blev Brandforhøret sluttet uden videre Ubehageligheder.

I 1857 var der en Sag, som stærkt optog Alles Sind. Kong *Oscar I* henvendte sig privat til Kong *Frederik VII* og tilbød, særlig i et Brev af 27. Marts, Danmark en Forsvars-Alliance paa Basis af Ejderen som Nordens tusindaarige Grænse mod Syd. Vor daværende Udenrigsminister *L. N. Scheele* krævede paa egen Haand bag Kongens Ryg de tyske Lande Holsten og Lauenborg medindtagne i Alliancen, hvilket bestemt blev afslaaet af Kong *Oscar*. Scheele blev vel afskediget den 13. Maj og drog hele Ministeriet med sig i sit Fald, men den svenske Konges Tillid var bleven rokket, og han genoptog ikke Forhandlingerne. Der var i vide Krese stor Bitterhed over, hvad der var sket, selvfølgelig ogsaa i mit Hjem, og denne Begivenhed var vel nok en af Anledningerne til det store nordiske Folkemøde i Skaane det følgende Aar. I en Aarrække havde vi jo havt nordiske Studenter-, Naturforsker-, Kirke- og Boghandlermøder. Nu opstod Tanken om et Møde paa et endnu bredere Grundlag, idet Provst

P. G. Ahnfelt i Farhult og Digteren *O. P. Sturzen-Becker* (Orvar Odd) i Spidsen for andre svenske Skandinaver indbød til et Folkemøde ved Ramlösa den 4. Juli 1858, hvor første Gang danske og svenske Borgere og Bønder skulde mødes til festligt Samvær. Festen blev smuk og stemningsfuld[1]), og jeg var glad ved at deltage i den. Da vi kom hjem, var den stadig paa Tale om Aftenerne, og vor Glæde smittede de andre. Min yngste Broder, *Ludvig*, der var otte Aar, udbrød i sin Begejstring: „Moder, nu véd jeg hvad jeg vil gøre: jeg vil have en svensk Kone, og saa vil jeg have norske Børn!"

Det var i disse Aar, at *Bjørnstjerne Bjørnson* udsendte „Synnøve Solbakken" og andre Bondefortællinger, som gjorde et stærkt Indtryk her i Landet. Han var som ung Mand langt elskværdigere i Omgang end senere. Han opholdt sig nogle Aar hernede og kom ikke sjældent i mit Hjem, men led dog vist allerede dengang under, at der blev gjort for meget af ham. Han kunde være meget indtagende. Jeg mindes en Aften, da foruden ham ogsaa den senere kendte Præst *Thomas Rørdam*[2]) og hans Kæreste *Clara Clausen* var tilstede. *Bjørnson* var i straalende Humør, han glædede sig over det unge Par og pludselig sagde han til dem: „Sæt Jer nu dér i Sofaen med hinanden, saa vil jeg sige en lille Sang for Jer, som jeg lige nu har digtet." Og saa fremsagde han det skønne lille Digt: „Holder Du af mig, holder jeg af Dig alle mine Levedage!" Har

[1]) Se Jul. Clausen, „Skandinavismen", Kbh. 1900, Side 145 ff. Forf.s Anm.
[2]) Thomas Ludvig Rørdam (1836—94). Han døde som Sognepræst til Gamtofte og var en ivrig Forkæmper for Bethesdamøderne og Santhalmissionen.

man ikke set og hørt *Bjørnson* i en saadan Stund, kan man næppe forestille sig, hvor indtagende han kunde være. En anden Aften var der en Flok Ungdom hos os, da han kom. Vi gik alle ud i Frederiksberg Have og over i Søndermarken. Da vi kom til den høje Banke, der ligger ud mod Valby, var *Bjørnson* deroppe i et Par Spring og fortalte os nu: „Ei fårleg friing“, og det med et Udtryk og med Bevægelser, saa det løb os alle koldt og varmt ned ad Ryggen. En Dag, da vi mødtes i Vimmelskaftet, tog han mig under Armen og vi gik en Times Tid sammen op og ned ad Strøget. Han var den Dag Fyr og Flamme, saa at han tiltrak sig almindelig Opmærksomhed, hvilket vel egentlig ikke var ham imod. Han var jo ret kendt hernede, og jeg havde Indtryk af, at mere end en af dem vi mødte misundte det unge Menneske han gik med. — Jeg saa ham ogsaa hver Søndag i Vartov Kirke, hvor han altid stod i Midtergangen og gav sig helt hen i Gudstjenesten, saa at jeg ofte saa Taarerne trille ned ad hans Kinder. Det var dengang. I sine ældre Aar, maaske før, brød han med Kristendommen. Efter 1864 mindes jeg ikke at have set eller talt med *Bjørnson*. Endnu dengang var han Danmarks Ven, men snart kom Omslaget, da han priste Tyskerne som „syngende deres stærke Salmer, slog først mod Nord, saa mod Vest“.[1]) Det gjorde ondt at høre det fra hans Mund, og jeg undgik at mødes med ham.

---

[1]) Henrik Ibsen protesterede i November 1872 i „Fædrelandet“ med Digtet „Nordiske Signaler“ mod Pangermanismen.

En anden Normand, som jeg senere lærte at kende, var *Ole Bull,* som kom her 1866, en straalende Naturbegavelse. Hans Spil var en Toneleg, som ikke kan beskrives, gribende i Alvor som i Spøg, saa at man paa engang kunde græde og le, og han spillede de norske Folkedanse og „Slaater“ med et Liv og et Skælmeri, saa at det næsten var umuligt at sidde stille. Da han en Aften var ude hos os, lærte vi ham at kende som en udmærket Selskabsmand, sprudlende livlig og fuld af lystige Historier.

Naar Sommeren kom, fulgte gærne et Landophold med. Vi havde megen Slægt paa Landet, og Hjemmene stod altid aabne for os. Datidens Gæstfrihed var meget stor, Hjærterummet er vel nu det samme som før, men med Husrummet og med Evnerne er der paa mange Maader sket store Forandringer. Levefoden er jo bleven en helt anden. Dengang frembragte Gaardene, ogsaa Præstegaardene, det meste af, hvad der til daglig blev brugt i Husholdningen, og det saa rigeligt at det ikke spillede nogen nævneværdig Rolle, om der var flere eller færre Gæster tilbords i Ferien. I Sommertiden afløste da ogsaa det ene Besøg det andet. Nuomstunder faar Landhusholdningerne mere og mere Købstadspræg: brygge og bage hjemme kendes næppe mere, saalidt som at kærne og at lave Ost; Mælken er bleven en Handelsvare, tidligere gav man til Smaakaars-Folk, hvad man ikke brugte paa Gaarden, alt er blevet Forretning. Ogsaa Husfliden er for-

svunden. Hvor er Karten og Rokken og Væven? Husfliden er nu flyttet til Fabrikkerne. —

I vort Hjem blev Højtiderne altid fejret saaledes, at der hvilede en særlig Glans og festlig Glæde over dem baade for Store og Smaa, hvad jeg endnu som gammel Mand kan føle, naar jeg tænker tilbage paa min Barndom. Især var dette dog Tilfældet med Julen. Uger forud mærkede vi, at den stod for Døren. Moder og Søstrene var optagne af Haandarbejder, Fader satte os igang med at klippe og klistre; der blev bagt Smaakager og skaaret Pebernødder, Julesalmerne lød i Mørkningen og ved Arbejdet; men Juletræet selv pyntede Fader altid alene, ingen maatte se det, før det efter Middagsmaaltidet blev tændt. Til Julelys brugte man dengang kun Voxstabler, der blev skaaret i passende Stykker, senere fik man rigtige Lys. Det var en stor Dag, naar Fader kort før Jul tog os med ind til Urtekræmmer *Adrian* i Frederiksberggade. Hans Kælder var et helt Eventyrrige for os med alle de gode Sager, den bugnede af, og som Hr. *Adrian* ustandselig forlangte, at vi skulde smage, før vi købte noget: Rosiner og Mandler, Hassel- og Valdnødder, store Kokusnødder osv. osv. Alene Duften i denne Kælder berusede os. *Adrian* selv var en høj, svær Mand med store Træk, en stor Mund og busket graat Haar, altid med et fornøjeligt Smil og et skemtende Ord paa Læben. Hans yderst forfaldne Tænder røbede, at han vistnok selv smagte flittigt paa de søde Varer. Han havde altid et mere eller mindre hvidt Forklæde med Smække for, der naaede

fra Fødderne til Hagen. Den Pose han fyldte blev ikke karrigt afvejet. Vort Juletræ tændtes tidt, særlig ogsaa Nytaars- og Hellig-tre-Kongers Aften, og sidste Gang lyste det altid den 29. Januar, min ældste Søsters Fødselsdag, først da tog vi Afsked med det.

Juledag var vi i Vartov Kirke. Jeg syntes da, at det ligesom lyste ud af alle Øjne, og en Salmesang som den, der lød derinde, hørte man næppe andre Steder. Man kendte jo alle hverandre, det var som én stor Familie, saa ubeskrivelig hjemligt.

Ved Fastelavn var der Røre hjemme. Vi lavede selv vore Ris, fine og pyntelige, syntes vi selv. Det gjaldt om at være tidligt oppe og banke saa mange op som muligt. Min Søster *Agate* var saa ivrig i Tjenesten, at hun fyldte sin Seng med Brændestykker for at være sikker paa ikke at falde for haardt i Søvn. Hun var da ogsaa den første paa Pletten om Morgenen. Vi „bed til Bollen“ og „slog Katten af Tønden“, havde Kammerater hjemme hos os og gik til Børsen om Eftermiddagen.

Til Paasken havde Moder travlt med at farve Paaskeæg, men ved Pintsetid trak den friske Skov og Strand, og vi vandrede til Charlottenlund eller Dyrehaven med nogle flækkede Surbrød med Kød og Ost paa i Botaniserkassen og en Mark i Lommen til Mælk eller Kaffe. En Gang om Sommeren lejede vi gerne en Vogn med 3—4 Sæder, og saa kørte hele Familien ud paa en hel Dags Skovtur. Det staar for mig, at en saadan Vogn kun kostede 4—5 Rdlr. Turen begyndte tidligt om Morgenen, og vi var vel forsynede med Proviant, som skulde nydes i det

Grønne eller ved et Skovløberhus. Børnene kom hurtigt til Sæde før Afgangstiden, endelig var alt i Orden, og vi kørte. Man følte sig snart som paa Landet. Vesterbro var jo dengang kun som en Landsbygade med smaa lave Huse, omgivne af vidtstrakte Haver, og saa snart man naaede „de smaa Alléer“ ved Frihedsstøtten med de fire Rækker mægtige Lindetræer, følte man Landluften, og endnu mere, naar man her drejede ind paa Farimagsvejen (de nuværende Farimagsgader). Nu kørte man jo mellem Glaciernes grønne Marker med Voldene og Voldgravene paa den højre Haand og Søerne paa den venstre. Langs hele Strandvejen var der intet, der skjulte Øresund for os, og Sveriges Kyst lyste over til os i Solens Glans. Dengang var der en virkelig Strandvej. Dyrehaven er endnu som den var for et Par Menneskealdre siden. Der var kun mere ensomt end nu. En saadan Skovturs Dag svandt kun altfor hurtigt under Leg paa de aabne Plæner og Hvile i Træernes Skygger, samt en Tur over „Bakken“ med alle dens, for Børn saa vidunderlige Ting. Paa Vejen hjem er jeg bange for at vi Børn sov mere, end vi nød Sommeraftenens Skønhed.

Mine Forældre vedblev at have aabent Hus hver Onsdag, men i Aarenes Løb skiftede disse Aftener deres Præg. Det var nu ikke mere politiske Møder af Rigsdagsmænd, men en Kres af ældre og yngre Venner, der kom sammen og tilbragte Tiden fornøjeligt med Samtale, Sang, Musik, Oplæsning og Selskabslege. Meget ofte kom Præsten *P. O. Boisen,*

der var gift med Grundtvigs Datter *Meta.* Hendes Broder *Svend Grundtvig* talte tidt om hendes store Svaghed og Sygdom, og han sagde engang, at alene Tanken om noget saadant maatte afskrække en Mand fra at gifte sig. Underligt nok fik han dog selv den samme Skæbne, da han 1858, 34 Aar gammel, ægtede den 21aarige *Laura Bloch,* Datter af Faders Ungdomsven, Grosserer *Georg Bloch.* Et Par Aar efter deres Bryllup faldt hun i Roskilde Domkirke paa en Trappe og var siden hele sit Liv igennem i høj Grad lidende. Trods dette har jeg ikke kendt noget lykkeligere Ægteskab end deres. *Svend Grundtvig* døde pludseligt. Den 14. Juli 1883 kom hans Svoger *Jørgen Bloch* løbende til mig: „Du maa strax følge med til *Svend,* han er vist meget syg!" Dagen før havde jeg mødt ham paa Hjørnet af Højbroplads og Amagertorv, og jeg havde uvilkaarligt vendt mig om efter ham og beundret hans skønne, mandige Skikkelse og hans faste, elastiske Gang. Da jeg nu naaede Villaen, hvor han boede, var han død, og hun overlevede ham i otte Aar, stadig liggende og lidende.

Blandt dem, der kom om Onsdagen, kan jeg nævne enkelte andre og betegner dem ved de Stillinger, i hvilke de blev kendt i videre Krese: Biskop *Skat Rørdam* og Pastor *Holger Rørdam,* Boghandler *Karl Schønberg,* Borgmester *Peter Schiørring* og hans Hustru *Elvira Theilmann,* Auditør *C. E. Dahlerup* og hans Hustru *Tine Schram* (Professor *Verner Dahlerups* Forældre), Oberst *Thorkelin,* Oberst *Duus* og hans Hustru, den lige saa originale som elskværdige *Morten Eskesen,* den meget musikalske

Provst *Frants Sodemann* og endelig mange af vore unge Slægtninge, først og fremmest min senere Svoger *Jørgen la Cour* fra Skærsø (Præsident i Landhusholdningsselskabet), Præsterne *Thomas* og *Hans Rørdam*. Det er dog for vidtløftigt at nævne flere. En Aften var ogsaa den gamle Skuespiller *C. N. Rosenkilde* hos os, en indtagende gammel Mand og uimodstaaelig morsom, og vi nød ham den Aften som om vi havde siddet i Theatret. Jeg mindes ogsaa en Aften, da kgl. Skuespiller *Kristian Mantzius* med sit straalende Lune satte endnu mere Liv i os alle end under sædvanlige Forhold.

April 1859 flyttede vi til en Villa, Nr. 55 i Frederiksberg Allé, hvor vi paa 1. Sal havde fem store Værelser og to paa Kvisten og en god Have for en aarlig Leje af 200 Rdlr. Dengang var Frederiksberg Allé en helt landlig Vej, der begyndte nede ved Vesterbro ved „Jærnporten“: en bred, dobbelt Gitterport, der hang paa to firkantede murede Piller, der gav Adgang til Kørebanen. Paa begge Sider af Porten var der en mindre Gitterlaage ind til de to brede Gangstier, som endnu findes paa hver Side af Kørevejen. Fire Rækker mægtige Lindetræer prydede Alléen og gav Skygge for de Vejfarende. Endnu kan man paa Østerbro tildels se lignende Træer og faa et Begreb om, hvor smuk Frederiksberg Allé har været, før kommunal og privat Vanrøgt ødelagde den. Langs Gangstierne løb dybe tilgroede og blomsterfyldte Grøfter, der skilte dem fra store Haver og Marker, hvor der græssede Køer og Heste. Lig-

nende Grøfter fandtes paa den ubrolagte Vesterbrogade fra Værnedamsvejen til Pilealléen, og paa Gl. Kongevej. Tæt oppe ved Frederiksberg Kirke stod en gammel Lind, i hvilken der, hvor Stammen skiltes, voxede en højˌslank Røn, hvis røde Bær om Efteraaret lyste op mellem de mosgroede Lindegrene.

Dengang var der ikke Lygter i Alléen ligesaa lidt som paa Gl. Kongevej, der havde samme aldeles landlige Præg. I mørke Aftener maatte man helst have en Lygte med sig. En saadan Aften saa jeg gamle Justitsminister *Casse* gaa og lede efter den Bro, der over Grøften førte ind til hans Ejendom. Da han aabenbart var i Vilderede med, hvor den var, tilbød jeg at hjælpe ham, men det kom jeg galt fra, da han vistnok opfattede det som en krænkende Tvivl om hans Evner, thi han svarede bøst: „Nej, vist ikke, jeg kan da nok hjælpe mig selv.“ Jeg blev da staaende til han endelig havde fundet ind uden at havne i Grøften.

I 1859 havde jeg lært *Julius Vinther* at kende, og vi blev nære Venner uagtet han, født 1837, var 6 Aar ældre. Han havde Skolelærerexamen, var et herligt Menneske med mange Interesser og en udmærket Sangstemme og musikalsk Forstaaelse. Faderen var Skræddermester og var en i grundtvigske Krese højt agtet og skattet Mand, der boede i Brogade paa Christianshavn paa Hjørnet af Strandgade. I hans store Sal holdt Præsten *Peter Andreas Fenger* flere Vintre ugentlige Bibellæsninger for en større Kres, men der var ogsaa Sammenkomster med Musik og Sang, hvor Søstrene *Løventhal*, der

næsten var Virtuoser paa Guitar, kom. Den ene af dem, *Sanne,* blev *Julius Vinthers* Hustru. Han grundede senere en Skole i Sundbyvester, men drog 1867 med min Svoger *Jørgen la Cour* til Højskolen i Kongens Lyngby. Tilsidst virkede han som Lærer ved Mantzius' Skole i Birkerød.

Grundlovsdagen 1859 fulgtes han og jeg i Fanetoget, der hyldede Kongen paa Christiansborg, og derfra ud til Festen i Tivoli, hvor vi mødte en ung Handelsmand, *Robert Groth.*[1]) Vi to havde ikke før talt sammen, men *Groth* kunde være saa morsom impulsiv. Han saa et Øjeblik paa mig med sine smukke, talende Øjne, tog saa, uden at sige et Ord, en Cigar op af Lommen, puttede den i Munden paa mig, gav mig Ild fra sin Cigar og sagde saa, at det var lige saa godt som at drikke Dus. Og dermed var et Venskab sluttet, der trofast holdt hele Livet igennem. Han var en fin og poetisk Natur, og det var en stor Nydelse at høre ham og *Vinther* synge Duetter.

Dette Aar fik afgørende Betydning for hele mit Liv, ja det blev Udgangspunktet for alt, hvad jeg siden har levet. Thi det Aar mødte jeg min jordiske Lykke og Rigdom. Det kan synes underligt saa ung jeg var, kun 16 Aar, men det er dog den dybeste Sandhed. I Sommerferien tog jeg nemlig til Jylland og besøgte min Farbroder, Proprietær *Lars la Cour* paa Skærsø.[2]) Der var samme Aar kommen en ung

[1]) Den senere Grosserer Robert Groth, død 1904.

[2]) Laurits Ulrik la Cour (1802—75) købte 1825 Skærsø Hovedgaard i Randers Amt, en vanrøgtet Gaard, som han drev frem og senere overlod sine Sønner. Stænderdeputeret, Folketingsmand, Landvæsenskommissær. Han blev 1833 gift med Ellen Kirstine Poulsen (1809—75).

Pige, Slægtning af min Tante, i Huset som Plejedatter. Hun hed *Mine Ostenfeld* og var Datter af Prokurator og Proprietær *Laurits Ostenfeld* til Christianslund ved Randers og *Kirstine Dinesen*. Hun var lige fyldt 18 Aar. For tre Aar siden, 1856, havde hun mistet sin Fader, og to Aar efter sin Moder. Fædrenegaarden blev solgt, men hun havde paa Skærsø fundet det kærligste Hjem. Jeg kom til Skærsø den 26. Juli 1859 og saa hende da første Gang. Der er nu gaaet over 60 Aar siden den Dag; i de 51 Aar af dem har hun været min Trolovede og min Hustru. Jeg var halvvejs Barn, da jeg den Sommer kom til Skærsø, men Samlivet med hende her gjorde, at Manden i mig vaagnede. Maalet stod klart for mig: det var at vinde hende! Før havde Livet halvt været en Leg for mig, nu skulde det være Alvor med mit Arbejde, og det blev det. Jeg havde tidligere ikke havt nogen klar Tanke om hvilken Livsstilling jeg skulde søge at naa. *Mine Ostenfeld* havde et Par Gange talt om, at Lægens Gerning stod for hende som en af de skønneste, hun kendte. Hendes Ord slog ned i mig, og min Beslutning var tagen før Ferien var forbi. — Men først maatte jeg jo være Student.

Da jeg kom hjem, var jeg opfyldt af Tanken om at tage fat efter en fast Plan. Jeg meldte mig da ind paa „*Dahl og Nansens Kursus*", der forberedte unge Mennesker til Artium. De var dygtige og elskværdige Mænd med sjeldne Evner til at forstaa og vejlede unge Mennesker, og de havde en Stab af udmærkede Lærere om sig. — *Fr. Nansen* døde 1899 som Sogne-

præst, *F. C. B. Dahl,* der blev Rektor i Slagelse og Professor, døde først 1920, 98 Aar gammel. — Vi var 4—5 paa hvert Hold, og der blev krævet et stort, næsten overvældende Arbejde af os. Paa mit Hold var bl. a. senere Pastor *Laurits Prip* paa Ourø[1]) og Lægen *Alex. Gulstad* i Holbæk. Det kneb i Begyndelsen for mig at følge med, thi mit Grundlag var mangelfuldt, i enkelte Fag var jeg maaske videre end Kammeraterne, men i andre stod jeg tilbage, især i Sprogene. Jeg arbejdede troligt og støt, men kunde af og til blive modløs; da vidste *Dahl* og *Nansen* at stive mig af, og efter fire strænge Aar naaede jeg Maalet og tog 1863 Studenterexamen ved Universitetet.

Der blev sagt, at Privatisterne blev examinerede særlig strængt og at de blev uretfærdigt behandlet. Selvfølgelig blev vi i min Tid følt grundigt paa Tænderne, men Uretfærdighed eller utilbørlig Strænghed var der sikkert ikke Tale om. Der findes i Homers „Odyssé“ en Sang, hvis første Linier bestaar af en Opremsning af mange forskellige Navne paa Træer og Buske. Jeg havde gjort mig megen Umag for at lære disse Navne og at have Oversættelsen paa rede Haand, men da jeg ikke sikkert kunde tilegne mig dem, skrev jeg med Blyant de danske Navne over hvert af de græske for bedre at huske dem. Jeg fik dem ikke visket ud, og saa hændte det jo hverken værre eller bedre end at Professoren ved Examen netop gav mig dette Stykke.

[1]) Pastor Prip har ligeledes nedskrevet sine Memoirer og udgivet dem i denne af Jul. Clausen og P. Fr. Rist redigerede Række af Memoirer og Breve XIV, 1911.

Vi sad paa hver sin Side af det brede Bord, og da jeg havde brugt en meget spids Blyant var der skrevet saa smaat, at det i Afstand ikke kunde opdages. Jeg sagde dog strax, at jeg havde skrevet disse Gloser i min Bog og bad om at faa et andet Stykke til Oversættelse, og var glad ved Tanken om at slippe for dette. Det opnaaede jeg dog ikke. Jeg kan endnu se Professor *Ussings* elskværdige Smil til mig, da han svarede: „Det gør ingen Ting, lad os bare bytte Bog.“[1]) *Ussing* var jo alt andet end køn, men der var et saare godt og mildt Udtryk i hans Ansigt. Jeg tog da fat med et Suk. Om det nu var min Ærlighed véd jeg ikke, thi min Præstation var næppe god, men jeg fik en Karakter, der var bedre end den, jeg efter min Mening fortjente. Dette lille Træk tyder da mere paa Mildhed end Strænghed.

Men hos Professor *Steen*[2]) var jeg til en Begyndelse ude for en barsk Examinator. Han saa paa mig med sit gennemborende Blik, kastede en Bog hen til mig og sagde kort: „Hvad er det for en?“ — „Det er en Logaritmetabel!“ — „Hvad bruger man den til?“ Da jeg havde forklaret det, skrev han et Stykke op. „Regn det!“ sagde han. Jeg regnede det hurtigt, og *Steen* sagde: „Det er godt, De *kan* jo Logaritmer. Men hvad er det saa for noget forbandet Sludder, De har givet mig i Deres skriftlige Opgave?“ Han ledte Opgaven frem, saa paa den og udbrød: „Aa om Forladelse! Jeg ser, det var ikke Deres Opgave, jeg tænkte paa.“ Den øv-

---

1) Professor I. L. Ussing (1820—1905).
2) Professor math. Adolf Steen (1816—86).

rige Examination gik godt. Der gik mange Aar før jeg traf sammen med Professor *Steen*. Da arbejdede vi begge paa Forsvarssagen; han morede sig ved at faa det opfrisket, som jeg her har fortalt.

Det var en stor Lettelse, da jeg den 3. Juli 1863 havde faaet min sidste Karakter. Da jeg gennem den store Hoveddør vilde forlade Universitetet, glemte jeg den høje Trappe, gik ligefrem og styrtede hovedkulds ned ad alle Trinene, til jeg havnede nede paa Frue Plads. Jeg slap dog godt derfra og ilede op til *Dahl*, der boede paa Hjørnet af Nørregade og St. Pederstræde for at fortælle ham Udfaldet. Han slog mig paa Skulderen med de Ord: „Det var sandelig godt gjort, *Barfod*,“ og jeg takkede ham af Hjærtet for hans og *Nansens* gode Hjælp.

Jeg gaar et Par Aar tilbage for at mindes et Par smaa Rejser jeg foretog. Paa en Fodtur, jeg gjorde i 1860 fra Nyborg til Aarhus, besøgte jeg først min Morbroder *Vilhelm Birkedal*[1]), der var Præst i Ryslinge i Fyen. Der var et sprudlende Liv over *Birkedal* baade i Alvor og Skæmt, saaledes ogsaa over hans Hjem. Aldrig kunde Tiden dér falde lang. Hans Hustru var vel mere stille, men noget af det mest yndefulde man kunde møde, og hun bevarede sin Skønhed lige op i sin høje Alder. *Birkedal* havde i mange Aar en Mavelidelse og kunde være meget forpint, men man mærkede det aldrig paa ham. Han fortalte mig, at han engang havde raadført

1) Schøller Parelius Vilhelm Birkedal (1809—92) blev 1834 cand. theol., 1837 Sognepræst til Ringkøbing, 1840 til Sønder-Omme ved Ribe, 1849 til Ryslinge i Fyen, gift 1837 med Emilie Christiane Meyer (1815—89).

sig med sin gode Ven, den berømte Læge *Emil Fenger.* Under Samtalen havde han spurgt denne: „Troer Du dog ikke, at det er Dødens Orm, som gnaver paa min Livstraad?“ Og denne svarede: „Nej, min Ven, Du har jo været syg i fyrretyve Aar, siger Du, og saa kan det umuligt være det, Du fejler.“ „Men hvor kan Du dog vide det?“ „Jo, for jeg skal sige dig, at vor Livstraad er saa tynd, at den saamænd var gnavet over for længe siden, om det var det, der fejlede Dig.“ „Men hvad er det da, *Fenger?*“ „Ja, *Birkedal,* jeg véd ikke om Du véd, at vi jo ingenting véd?“ *Fenger* var Skeptiker og opgav trods sin fremragende Dygtighed tidligt sin Lægevirksomhed, saa at denne Samtale er saa betegnende for ham, at den maaske fortjener at opbevares.

Et af de sidste Aar *Birkedal* levede, spurgte han mig, som flere Gange før, tilraads. Jeg gav ham da Anvisning paa en temmelig stræng Diæt. Han hørte opmærksom efter, og da jeg var færdig, sagde han med en hjærtelig Latter: „Véd Du hvad min Ven, Kuren er jo værre end Sygdommen, og jeg maa hellere finde mig i at beholde den.“ —

I Sønder-Næraa besøgte jeg derefter Pastor *Hans Jacob Koefoed,* der var gift med *Minona Emilie Holm,* en Søsterdatter af Fru *Birkedal.* Han var en from Mand, der gik saa fuldstændig op i *Birkedal,* at man sagde om ham: „Der er kun én *Birkedal,* og *Koefoed* er hans Trompet.“ I Odense boede jeg et Par Dage hos „Tante Jane“, min Morbroder Lægen *Laurits Birkedals* Enke. Hun var Asylmoder

paa Enkedronningens, Caroline Amalies Asyl, og hun og Dronningen førte gennem Aaringer en stadig og fortrolig Brevvexling. De syv Mil fra Odense til Middelfart gik jeg paa én Dag og tog samme Aften over til Fredericia, hvor min Fætter Kaptajn *Christian Husum* laa i Garnison.[1]) Han havde været med i første Krig og viste mig Slagmarken fra den 6. Juli 1849. I Vejle var jeg Amtmandens, *Orla Lehmanns,* Gæst. Her traf jeg flere Fremmede, som var indkvarterede i den store Embedsbolig, blandt dem Komponisten *Peter Heise,* som om Aftenen henrev os med sin dejlige Musik, og et Par af Grosserer *Alfreds Hages* Sønner, af hvilke den ene faldt ved Dybbøl 1864. *Lehmann* var en udmærket, livlig og fornøjelig Vært, der vidste at lede Samtalen, saa at alle droges ind i den. Han havde været Enkemand i 11 Aar, og hans eneste Barn, *Margrete,* som senere blev gift med *Gotfred Rode,* var en yndefuld og drømmende ung Pige.[1]) Hun var Veninde med min Søster *Agate.*

I Odder besøgte jeg Distriktslæge *Schäffers* og var med dem til Middag paa Rathlousdal hos den bekendte Godsejer *Holstein-Rathlou,* der havde været Chef for „Herregaardsskytterne" i Krigen. Han var en høj imponerende Skikkelse med et mægtigt langt Fuldskæg. Næste Dag gik jeg paa tre Timer de tre Mil til Aarhus for at naa Diligencen til Æbeltoft. Jeg kom gennemsvedt i rette Tid, men

---

[1]) Kaptajn Christian Sigfred Husum blev senere Skuespiller og døde 1885.

[2]) Højskoleforstander Gotfred Benjamin Rode (1830—78) blev 1866 gift med Rosa Margrethe Lehmann (1846—1918), der senere ægtede den norske Forfatter Erik Vullum.

SKÆRSØ

SKÆRSØ fra Haven.

Efter Maleri af J. la Cour.

kunde have sparet mig Anstrængelsen, da det var Mandag, den eneste Dag Diligencen ikke gik. Jeg kunde fristes til at sige, at den, der ikke en lys Sommernat har kørt med Diligence, ikke ret véd, hvad det er at rejse. Med muntre Heste for Vognen og af og til Klangen af en lystig Melodi fra den røde Kusks Posthorn rullede vi ud gennem Porten. Der var kun Plads i den til fire og jeg havde altsaa fri Udsigt, og skøndt vi kørte rask, var Farten ikke større end at vi havde Tid til at se os om i den Egn vi kom igennem. De Rejsende blev snart rystet sammen, og Samtalen gik langt lettere i den hyggelige Vogn end i en overfyldt Jernbanekupé. Naar vi nærmede os en Landsby; klang atter Hornets Toner. Og saa Bedestederne undervejs! Vi vaagnede undertiden af et lille Blund ved at Vognen rullede ind i den store Rejsestald ved Kroen. Staldlygten gav netop saa meget Lys, at man kunde orientere sig. Vogndøren blev slaaet op, vi strakte Lemmerne og skyndte os ind i den hyggelige Krostue, hvor Bordet stod dækket og Kaffen udbredte sin hyggelige Duft. Overalt venlige Ansigter, selv om ikke hver Kromand sagde som han i Roskilde Kro: „Vær som De var hjemme! Spis kun, det koster ligemeget!“ Ja, hvor smagte ikke den dampende Kaffe og det friskt bagte Brød! Atter sad vi i Vognen med nyt Forspand og kørte under Hornets Klang videre ud i Verden.

Æbeltoft naaede vi Kl. 3—4 om Morgenen, og derfra var der tre Fjerdingvejs Vandring til Skærsø, den skønneste, man kan tænke sig. Det første Stykke

gik langs Vigen. Solen glitrede i det friske Vand, Duggen laa over Markerne og blinkede fra hvert Græsstraa i den frembrydende Sols Straaler. Saa drejede jeg ind over Lyngbakkerne, hvor Faarene gik. De vendte Hovederne og saa halvvaagne efter den tidlige Vandringsmand. Snart saa jeg den lille hyggelige Landsby Draaby, hvis hvide Kirke spejlede sig i den venlige Indsø, der snoer sig langs Skærsø Skov. Her inde er der en Plet, hvor tolv ranke Bøge knejse, en for Fader, en for Moder, en for hvert af de ti Skærsø Børn. Saa gik jeg ad Stien gennem Kornmarken, ind gennem den lille Kælderskov og saa ad den gyngende Vej over „Gungerne“, der er lagt tvers over Mosen og som paa begge Sider hegnes af mandshøje Siv, der svajede i den friske Morgenbrise. Hvor Sivene hørte op, stod jeg ved den lille Bro, der er lagt over Kanalen, et Par Skridt til — og jeg var inde i den dejlige Have, hvor hver Plet var mig kendt og kær med sine lysende Minder, alvorlige eller muntre i talløse Skarer. Den Plet er mig kær som mit andet Hjem; og i min Alderdom drager min Længsel mig dertil som i min Ungdom; men jeg vilde nu ikke møde nogen af alle de kære, jeg saa dér i Ungdomsdagene og som jeg var knyttet til med saa faste Baand.

Her tilbragte jeg saa i Sommeren 1860 et Par rige Uger, før jeg igen vendte hjem til Arbejdet.

I 1861 kom min kære Ven *Robert Groth* en Dag ud til mig og bad mig om at gøre sig en stor Tjeneste. Han havde sparet sammen til en

Norges Rejse, men nu havde hans Kontor givet ham Ordre til at rejse til England i Forretninger. „Du maa nu endelig rejse til Norge i mit Sted," sagde han, „jeg *kan* ikke tænke mig disse Penge anvendt til andet end en Norges-Rejse, jeg kan jo nu ikke komme derop, — vil Du rejse i mit Sted?" En skøn Sommerdag sejlede jeg da med „Kronprinsessen" til Norge. Jeg skal dog ikke her skildre denne Rejse, som jo saa mange Danske har gjort baade før og siden. Paa Hjemvejen stoppede jeg op i Göteborg og tog Kanalvejen til „Trollhättan", der dengang, ligesom „Sarpfossen", laa uberørt hen som de var fra Naturens Haand. Fra Göteborg sejlede jeg hjem med „Najaden" i det haardeste Vejr jeg nogensinde har været ude i, Storm, Uvejr, vældig Søgang. I Stedet for de sædvanlige 12 Timer, brugte vi $2^1/_2$ Døgn om Rejsen. Saa godt som alle ombord var søsyge, endog Søfolkene, ja, jeg saa en svensk Søofficer i fuld Uniform ofre til Neptun. Mærkelig nok holdt jeg mig frisk, saa at jeg endog kunde hjælpe andre.

Efter min Studenterexamen 1863 stod Sommerferien for, og med den som sædvanlig en Rejse. Helst var jeg naturligvis strax taget til Skærsø, mine Længslers Maal; men stiltiende forstod jeg, at mine Forældre ikke ønskede at se mig netop dér, og min Fader foreslog mig en Rejse til Sønderjylland for at besøge Slægten vi havde dér.

I Flensborg besøgte jeg en juridisk Embedsmand *H. P. E. Hansen*, der var gift med *Emma Fischer*, en af de tre unge Søstre, der 1848 lavede de smukke

Dannebrogs-Roser.[1]) Paa Kirkegaarden saa jeg Bissens mægtige Løve, som holdt sin stille Vagt paa den store Heltegrav. Aaret efter bortførte Tyskerne dette Gravmæle.

Jeg besøgte i Solt min Kusine *Betzy Hagerup*, født *Thomsen*, der nylig var bleven Enke efter Præsten *Ejler Hagerup*; han var født 1817 og død nu i Juni Maaned. Det er ham, der har skrevet Bogen „Om det danske Sprog i Angel", der vakte saa stor Opmærksomhed, og om hvilken Sprogforskeren *K. J. Lyngbye* skrev: „Han har den dobbelte Fortjeneste at have beskrevet en dansk Sprogart og at have afgivet et Vidnesbyrd om Sproget i Angel, der betyder mere end alle Ukyndiges Raab."

Det var lærerigt at færdes i Sønderjylland. Vel mærkede jeg nok Tyskeriet, men jeg talte Dansk helt ned til Dannevirke, og alle forstod mig uden Vanskelighed, mangfoldige talte selv Dansk.

Min Farbroder, *Immanuel Barfod*, der var Præst i Sørup i Angel, var en kundskabsrig og meddelsom Mand. Jeg har ikke kendt mange, der kunde fortælle saa levende og fængslende som han, han havde en saa bøjelig Stemme, at han skuffende kunde efterligne andres Tale, og han talte ogsaa et rent Angelbo-Sprog og Plattysk. Hans Hustru var Moders Søsterdatter, *Johanne Thomsen*, Søster til *Betzy Hagerup*.[2]) *Barfod* havde i ti Aar været

---

[1]) Hans Peter Emil Hansen (1828—97), Sekretær ved Appellationsretten i Flensborg, 1871 Herredsfoged i Arts og Skippinge, gift med Emma Johanne Fischer, død 1882 som Herredsfoged i Kallundborg.

[2]) Johanne Barfod (1825—1892) og hendes Søster Betzy Hagerup (1834—1921) var Døtre af Forpagter paa Fuglebjærggaard Andreas Thomsen og Frederikke Anna Birkedal.

MINE OSTENFELD OG H. P. BARFOD
1863

Præst i Sørup, da han 1864 blev jaget bort af Tyskerne. Han har udgivet udmærkede genealogiske og personalhistoriske Værker, blev 1874 Præst i Vaabensted paa Lolland og døde 1896. I Slesvig besøgte jeg min Kusine fra Skærsø, *Charlotte la Cour* og hendes Mand, *Niels Peter la Cour*, der som Premierlieutenant ved 6. Bataillon laa i Garnison dér. Jeg havde ingen Lejlighed til at danne mig nogen Mening om Stemningen i Byen i national Henseende; men man sagde, at der hos det jevne Borgerskab ikke fandtes nogen Misstemning mod Danmark og det danske Styre. Men tyske „Wühlere“ og Agitatorer var der ikke faa af.

I Slesvig besluttede jeg at rejse til Skærsø og tilbringe Resten af Ferien dér. Jeg maatte rejse over Rendsborg, Neumünster og Kiel for med Dampskibet over Korsør at komme til Aarhus. I Neumünster skiftede jeg Tog og gik frem og tilbage paa Perronen. Jeg havde Studenterhue paa, og den danske Kokarde stak nogle tyske Lømler i Øjnene, som gav sig Luft i Haan og Skældsord som: Hannemann o. l.

Til Skærsø kom jeg som sædvanlig en tidlig Morgenstund. Den 26. August vandt jeg min unge Brud. Hun blev modtagen med aabne Arme af mine Forældre, og i Søskendeflokken droges hun ind som havde hun altid tilhørt den. Min Fader kom til Skærsø og vi fulgtes ad hjem. Vi lagde Vejen over Samsø for at besøge min Moster, *Line,* der var gift med Pastor *Lars Husum* i Tranebjerg.[1])

[1]) Pastor Peter Laurentius Husum (1801—79), gift med Nicoline Betzy Birkedal (1804—88).

Han var en Kæmpe, over tre Alen høj, og drøj derefter, men usigelig from og barnlig. Det er betegnende for hans blide Sind, at jeg en Dag hørte ham udbryde: „Jeg véd ikke hvordan det er med mig — mit Hjærte maa være af Smør!“ Det var efter at han havde talt med et Menneske i stor Nød. Der hvilede en egen poetisk Duft over dette gamle Hjem, hvor Guldalderens Digterværker var for dem som dagligt Brød, og der var noget rørende over det med dets hævdvundne Skikke. En af Familiens store Festdage var saaledes „Sommerens Fødselsdag“, som fejredes ude og inde paa en, ikke efter Almanakken bestemt Dag, men en Dag man greb, naar den første, rigtig lune, lyse og milde Sommerdag oprandt. Der var i Forvejen bagt og lavet til, nu blev alle Stuer smykket med Blomster og Grønt, Døtrene mødte hvidklædte med røde Livbaand og Sløjfer, Dannebrog vajede, blomsterprydede Festborde stod ude i Haven for at modtage de mange Gæster fra Sognet, som i den tidlige Morgen var indbudte. Der gik over hele Samsø Ry af Sommerens Fødselsdag i Tranebjærg Præstegaard.

Fra mit gamle Hjem, hvor jo som fortalt, megen Ungdom samledes, drog vi i Sommeraftener ofte i Flok med mine Forældre i Spidsen ud til Frederiksberg Have og Søndermarken, og efter en Rundtur slog vi os ned i Schweizerhusets Have med vore medbragte Madkurve. Her kunde man faa „Vand paa Maskine“, og her nød vi vort Maaltid i det Fri ved et af de Borde, som stod paa Bak-

ken ud mod Fasanvej, der havde vidtstrakt Udsigt over Kornmarker til Roskilde Domkirke i det Fjerne. Nu er Schweizerhuset lukket, og den vide Udsigt er spærret af høje grimme Huse. Mangen Aften gik Legen muntert i Frederiksberg Have, og undertiden kunde vi komme paa tvers af det godmodige Opsyn, naar vi i vor Iver kom ind paa de forbudte Plæner; ja en Aften fremhævede Manden særlig det forfærdelige i, at der i vor Flok var „tre Officerer i Kongens egen Uniform". En af dem var *Thorkelin*, der senere var Kjøbenhavns Kommandant.

Det vilde føre for langt, om jeg prøvede paa at omtale de mange, der i de Aar kom i det gamle Hjem. Nogle enkelte maa jeg dog endnu nævne.

Der var den stille og beskedne Billedhugger *Otto Evens*; der var den norske Billedhugger *Borch* og hans Hustru *Tora*, der boede her i Byen i flere Aar og sluttede sig til mange af den grundtvigske Kres. Der var ogsaa Sønderjyden, Billedhugger *Hermansen*, som arbejdede under gamle Professor *Bissen;* men han var stille og svag, og en snigende Tuberkulose lagde ham tidligt i Graven. Han modellerede en udmærket Buste af Fader, der kom til Sønderjylland, men da Tyskerne saa den dér i 1864, halshuggede de den. Mindre kunde ikke gøre det. — Vor udmærkede Landskabsmaler *Janus la Cour* kom jævnlig til os. Han var vel stilfærdig i sin Færd, men der var et lunt Skælmeri over ham, og han blev let Midtpunktet i Samtalen. Da „den frie Udstilling" blev aabnet i et Træhus nær ved

Tivoli, gik jeg tilfældig forbi, da *la Cour* kom ud derfra. Han saa ganske forvirret ud, og jeg standsede ham og spurgte om han ikke var rask. Han svarede i stor Ophidselse: „Aa, jeg kommer derinde fra. Enten er de Mennesker gale allesammen, eller ogsaa maa jeg selv være bleven gal. Det er dog det modbydeligste Smøreri! Jeg havde ikke tænkt, der fandtes en saadan Raahed!“ Professor *Janus la Cour* forlod 1884 Kjøbenhavn, købte sig en Bondegaard i Jylland og levede der til sin Død 1909.

Niels Jokum Termansen, der ogsaa jævnlig var vor Gæst, har jeg tidligere nævnt.[1]) Han var en mærkelig Mand, „Danmarks lærdeste Bonde“ blev han med Rette kaldt. Da han som Soldat 1846 laa i Kjøbenhavn, søgte han Vartov Kirke og kom efter sin Hjemkomst under en stærk kristelig Paavirkning i Holsted af *Vilhelm Birkedal,* der var Præst i Sønder-Omme. Allerede 1858 valgtes han ind i Folketinget og stemte 1864, ligesom *Fr. Barfod, Birkedal* og flere mod Fredsslutningen med Tyskland. Der var en sjælden Dybde, Klarhed og Ro over *Termansens* Tankegang og Tale. Jeg mindes ham en Søndag, vistnok 1870, hos *Grundtvig*, der boede ude paa St. Tuborg paa Strandvejen. Til Middag var der indbudt *Termansen*, Professor *Rasmus Nielsen,* min Hustru og jeg. Ved Kaffen efter Bordet samledes vi i den store Veranda, hvor

---

[1]) Den som Politiker og Foredragsholder bekendte Niels Jokum Termansen (1824—92) var egentlig ikke bondefødt, da hans Fader var Toldbetjent. Han var Folketingsmand fra 1858 til 1878 og derefter Landstingsmand til 1886. Fra 1884 var han Bankdirektør og bosat i Holsted.

Samtalen først var almindelig. *Grundtvig* sad i sin store Lænestol med en Plaid om Benene, dampende paa sin Merskums-Pibe. Snart blev *Termansen* og *Rasmus Nielsen* ene om at tale, thi de kom i Disput om det, der var dennes Kæphest: Uforeneligheden mellem Tro og Viden, det absolute Modsætningsforhold mellem disse. Deres Ordvexel blev varmere og varmere, og vi hørte alle paa dem med spændt Opmærksomhed. *Termansen* talte som altid stilfærdigt og klart, *Rasmus Nielsens* Tale var et blændende Fyrværkeri af Ord, men jeg syntes, at han mere svømmede paa Overfladen end loddede Dybderne. *Termansen* trængte mere og mere ind paa ham, *Nielsens* Stilling blev stadig vanskeligere, og han følte sig aabenbart usikker og mindre vel tilpas. Det var interessant at følge *Grundtvigs* Minespil under denne Disput. Han tænkte vistnok, at her brød det jævne danske Folk en Lanse med „den sorte Skole“ og vilde sikkert vinde Sejrens Pris. Under Kampen skottede *Rasmus Nielsen* stadig til *Grundtvig*, alt som han blev mere hjælpeløs: det var dog vel utænkeligt, at Filosofien maatte strække Gevær for en ulærd Bonde! Men der var ingen Pardon, og han gav endelig tabt. Han vendte sig da mod *Grundtvig* og sagde: „Deres Højærværdighed, det er jo ganske umuligt at se, naar man, som jeg nu, har Solen lige i Øjnene“. Grundtvig lo hjærteligt af denne Kompliment, og vi andre med, men det varede noget før *Rasmus Nielsen* igen blev sig selv.

En Dag, mange Aar senere, da jeg var oppe hos

Kong *Frederik VIII*, førte Kongen Talen hen paa *Termansen*, idet han modtog mig med de Ord: „Iforgaars hilste vi paa hinanden i Marmorkirken. Jeg er altid glad ved at komme dér. At vi fik den Kirke rejst af Ruinerne, kan vi vel, næst *Tietgen*, takke *Termansen* for. Kan De huske *Termansens* varme Taler i Tinget?“ Det kunde jeg ikke i Øjeblikket. Kongen tog mig med hen i den store Vinduesfordybning, hvor der stod et Par høje Reoler, i hvilke han havde sine mange scrapbooks ordnede efter Sager og Personer. Kongen tog den Bog frem, der drejede sig om Sagen, og læste en Tale af *Termansen* om Marmorkirken højt for mig. „Ja, det var en mærkelig Mand“, sagde Kongen efter Oplæsningen, „en højt begavet og udmærket Mand; havde vi mange Mænd som han, da levede vi under lykkeligere Kaar i Danmark end vi gør. Man sagde om ham, at han var en af de faa, der gik uskadt paa sin Sjæl ud af den politiske Malstrøm. Jeg tænker ofte paa ham med Taknemlighed“. Kongen havde talt sig varm. Naar Kong *Frederik* kom ind paa et Emne, som han omfattede med Kærlighed og Interesse, maatte man beundre hans Kendskab til Personer og Forhold, hans klare Blik og Kundskabsfylde, og ingen kunde Landets Ære og Lykke ligge alvorligere paa Sinde. Det havde jeg gennem mere end fyrretyve Aar mangfoldige Vidnesbyrd om.

Men jeg maa tilbage i Tiden til de skæbnesvangre Aar 1863—64.

Hin Tids Grundlovsfester, den 5. Juni, var i Sandhed virkelige nationale Festdage, der samlede Alle, Gamle og Unge, Høje og Lave, Fattige og Rige. Feststemningen gav sig allerede tilkende fra den tidlige Formiddag i Gaderne ved Musik, Flagning og festklædte Mennesker. Hovedbegivenheden var dog Folketoget til Kong Frederik VII. Det drog med Faner og Musik gennem Byen og over Marmorbroen ind paa Christiansborgs Ridebane, der myldrede af Mennesker. Efter at Kongen havde modtaget en Deputation, viste han sig for den jublende Folkemængde. Paa det gamle Slot fandtes jo ud imod Ridebanen en prægtig Kolonnade, der forbandt de to Sidefløje. Her traadte Kongen frem højt over Alle og synlig for enhver. Han bar sin blanke Sølvhjælm med den hvilende gyldne Løve, med hvilken *Bissen* har hugget ham i sin Statue paa Slotspladsen. Han hilstes med høje Hurra-Raab, der ikke vilde tage Ende, og en Sang blev sungen — saa slog han ud med sin højre Haand med den hvide Rytterhandske og talte, ganske kort, og sluttede: „Tak Børn! Tak! I har glædet mit Hjærte med Eders Kærlighed!“ Hans Stemme var saa mægtig og klar, at hvert Ord lød over hele Pladsen og langt ud over Marmorbroen. Man sagde, at der var Sølvklang i Kongens Røst, og det var et betegnende Udtryk. Og over hele Kongens prægtige Skikkelse og mandige Fremtræden var der en saadan Majestæt og Skønhed, at alle uvilkaarligt maatte henrives og bøje sig for den. Det var i Sandhed en god Aand, der hvilede over disse aarlige Møder mellem Kongen og hans Folk!

Fra Christiansborg drog Grundlovstoget til Tivoli, hvor det modtoges med Kanonsalut, og her samlede man sig om den rejste Talerstol til „den alvorlige Del“ af Festen.

Efter *Frederik VII's* Død har der været megen sørgelig Splittelse i det danske Folk. Arbejdet for Fædrelandets Lykke og Vel er mere og mere druknet i Parti-Interesser og Parti-Stridigheder. Det har ogsaa givet sig Udslag i den Maade, paa hvilken Grundlovsdagen fejres. I mange Aar har vi hverken i Hovedstaden eller udenfor den i samlet Enighed fejret Dagen. Den har derimod været den Dag i Aaret, da Splittelsen maaske har givet sig allermest tilkende. —

I 1863 samlede mørke og truende Skyer sig paa Danmarks Himmel. I Rigsraadet og paa Rigsdagen arbejdedes der paa den nye Grundlov, der skulde samle hele Danmarks Rige til Ejderen. Fra Sverige og Norge havde vi den varmeste Tilslutning i denne Sag, og, som det syntes, ogsaa fra de „venligtsindede“ Stormagter. Om det saa var Tyskland, hvor *Bismarck* var den ledende Kraft, stillede det sig tilsyneladende forstaaende. Under Grundlovsforhandlingerne opholdt Kongen sig i Sønderjylland, hvor han med Iver fulgte Forsvarsarbejderne ved Dannevirke.

I November blev Kongen syg, og hans uventede Død kom som et Tordenslag over Folket. To Dage forinden var Fællesforfatningen vedtagen, den Lov, hvortil den største Del af Folket saa hen med stort og lyst Haab, og som Kongen havde omfattet med

samme Varme. Nu var han død, og hans Navn skulde ikke knyttes til den Lov, der igen skulde samle hele Danmarks Rige.

Den 16. November blev Kong *Christian IX* hyldet. Jeg stod i den tætte Folkemængde paa Slotspladsen og hørte Konsejlspræsident *Hall* raabe fra Balkonen: „Kong Frederik den Syvende er død! Kong Christian den Niende leve!“ Der var en tung Alvor og en trykket Stemning over Alle. Det ligesom laa i Luften, at vi gik svære og farefulde Tider imøde, og kun langsomt og tøvende skiltes Mængden ad. Om Aftenen var Studenterforeningens nye Bygning paa Gammelholm stuvende fuld. Jeg havde en sikker Følelse af, at det ikke alene var Sorgen over Kongens Død og Bekymringen for Fremtiden, der fyldte Forsamlingens Tanker, men at der i manges Sind boede en Misstemning, ja et fjendtligt Sindelag over for den nye Konge. Man kendte jo endnu ikke denne Fyrste, thi ved hans beskedne Hof i „Det gule Palais“ og paa Bernstorff var der altid levet et meget stille og lykkeligt Familieliv, der saavidt muligt unddrog sig Offentlighedens Opmærksomhed, og den nye Konge var derfor lidet eller intet kendt ud over den Kres han i sit Privatliv havde samlet om sig. Dette forklarer, men forsvarer ingenlunde den Stemning, der om Aftenen d. 16. November hvilede over Studenterforeningen. Der blev holdt mange Taler; men jeg hørte ikke et eneste godt eller varmt Ord om Kong *Christian*. Jeg husker bedst en glødende Tale af Overretssagfører *Vilhelm Rode* om „røde

Lakajer og Paradebukke,"[1]) et Angreb paa Kongen, fordi han var kommen kørende til Christiansborg med ganske almindeligt kongeligt Følge. Angrebet var søgt og meningsløst. Tonen i Foreningen gjorde den Aften og i den paafølgende Tid et lidet tiltalende Indtryk paa mig, og jeg meldte mig derfor ud af Foreningen og er ikke siden bleven Medlem af den.

Efter tre Dages Forløb stadfæstede Kongen d. 18. November den nye Grundlov. Kong Frederiks Lig blev med Dampskibet „Slesvig" ført fra Flensborg til Kjøbenhavn, hvortil det ankom en mørk Aftenstund. Skibet lagde til ved Tøjhuset, og Liget førtes paa en Rustvogn, omgiven af fakkelbærende Vagt til Christiansborg. Min Fader var dengang ansat ved det kgl. Bibliothek, og fra et Vindue her saa vi Sørgetoget langsomt drage forbi. Det var en sælsom gribende Stund, og Taarerne randt for den Konge, som, trods hans menneskelige Brøst og Svagheder, var højere elsket af sit Folk end nogen af Danmarks Konger har været det.

Det var en spændende Tid, der nu oprandt. Den danske Regering gjorde alt for at afværge Krigen, Sverige og Norge stod os bi, og England udfoldede sammen med Rusland en ivrig Virksomhed for at hindre Tyskland Overfald. Danmark gik endog saa vidt at tilbyde at tage Novemberforfatningen tilbage. Tyskland *vilde* Krigen. — Den 23. December rykkede Tyskerne ind i Holsten,

[1]) Overretssagfører Vilhelm Middelthon Rode (1832—86). Han var fra Slutningen af Halvtreserne Sjælen i Studenterforeningslivet. Han var gift med en Datter af Digteren Carl Ploug.

der villigt rømmedes af de danske Tropper: det var et tysk Land, som der ikke maatte ofres dansk Blod paa at holde. Først da General *Wrangel* d. 1. Februar 1864 rykkede mod Sønderjylland, begyndte Krigen for Danmark, som jeg dog ikke vil indlade mig paa at skildre, men kun indskrænke mig til at nævne nogle Hovedbegivenheder.

Min Svoger *Jørgen la Cour* var Reservelieutenant ved 3. Regiment og deltog i Kampen ved Mysunde d. 2. Februar, der tvang Tyskerne til at opgive Overgangen over Ejderen. — Natten til den 6. Februar kom Dannevirkes Rømning. Til Dannevirke havde Folket sat sin Lid, og den blev nu opgivet uden Sværdslag. General *Max Müller* standsede ved Sankelmark den forfølgende Fjende, og Flensborg viste sit Sindelag ved den Kærlighed og Hjælpsomhed, hvormed den modtog den vigende Hær. — Saa fulgte Dybbøls lange Belejring og udholdende Forsvar, Tyskernes Brandskatten hele Jylland igennem og Dybbøls Fald den 18. April. Saa kom Vaabenhvilen og saa — Tabet af Als. Slag paa Slag, men dog den lykkelige Begivenhed, da *Suenson* slog den østerrigske Flaade ved Helgoland den 9. Maj paa Flugt.

Ved Krigens Udbrud bad jeg min Fader om Lov til at melde mig til Hæren som Frivillig. Jeg var da midt i min Examenslæsning til Filosofikum og til Kantussen, som man kaldte den medicinske Forberedelsesexamen. I Mindet om Treaars-Krigen mente han, at den nuværende Krig ikke vilde blive kortvarigere, og bad mig derfor om først at tage

mine Examiner. Men jeg kunde ikke tænke mig at gaa helt uvirksom og uden nogen Forbindelse med Hæren, og jeg gik derfor til Stabslæge *Michael Djørup* (1803—75), der strax ansatte mig ved Lasarettet paa Frederiksberg Slot ved 1. Afdeling, hvis Overlæge var Dr. med. *E. A. Dircks.* Han var født i Tønder 1814, havde været med i forrige Krig som Læge og var senere Fysikus i Tønningen, hvorfra han nu var jaget bort af Tyskerne. Han døde 1878 i Gram. Han var en udmærket Mand, der gik helt op i sin Gerning og var meget afholdt. Underlæge ved Afdelingen var Stud. med. *Viggo Bendz* (1839—97), den senere praktiserende Læge paa Frederiksberg. Ved Siden af min Lasarettjeneste kunde jeg til Nød passe Universitetet og mine Hjemmestudier, men jeg blev dog sat et Aar tilbage. Det har jeg aldrig fortrudt, thi det var en saa rig og udviklende Tid, at jeg ikke vilde undvære den eller Minderne om den.

Lasarettets 2. Afdeling blev styret af Dr. *A. Holstein*, den senere Overlæge ved Frederiksberg Hospital, til hvem jeg hele Livet igennem kom til at staa i et nært Venskabsforhold. Hans Underlæge var Stud. med. *Carl Ortmann* (1841—1911). Overlæge paa 3. Afdeling var Cand. med. *Valdemar Rasmussen* (1833—77), den senere Overlæge paa Kommunehospitalet.

Stuegangen begyndte hver Morgen Kl. 8. Inden den Tid skulde jeg gaa Afdelingen igennem og derefter aflægge et kort Referat til Overlægen. Arbejdet med de Saarede var tidt overvældende, og

da Overlægen fandt jeg havde godt Haandelag, betroede han mig snart paa egen Haand at lægge Forbindinger, først paa lettere senere ogsaa paa sværere Saar. Der var fuldt op af Arbejde for os alle tre, og *Dircks* og *Bendz* var utrættelige i at faa mig gjort til en virkelig Hjælp for Lazarettet, hvilket jeg vistnok ogsaa blev. Alt var jo nyt for mig, men det var en Spore daglig at faa Vidnesbyrd om, at mit Arbejde blev paaskønnet. Det blev mig kært, saavel som Omgangen og Samlivet med Soldaterne, blandt hvilke jeg fik mange Venner. Det var mig en Glæde da Overlægen, ved min Afgang i August, medgav mig følgende Vidnesbyrd:

At Hrr. Stud. med. & chir. H. P. B. Barfod som Volontær har assisteret ved Behandlingen og Forbindingen af de Saarede og Syge paa Lazarettet paa Frederiksberg Slot, fra Marts til 9. August, og under sin daglige Nærværelse har ydet Lazarettet megen Nytte og god Tjeneste, bevidnes herved med megen Paaskønnelse af hans Flid og Udholdenhed.

Dr. Dircks,
Overlæge.

Det er jo forunderligt nu at tænke tilbage paa, hvorledes Saar dengang blev behandlet. Man kendte jo ikke til Aseptik og Antiseptik. Man tænkte ikke paa den minutiøse Renselse af sin Person, som Kirurgen nu foretager som en selvfølgelig Pligt. Det var nok at dyppe sine Hænder i Vand, naar man havde rørt ved et urent Saar. Man kendte ligesaa lidt til Desinfektion som til Baciller eller til sterile Stoffer i lukkede Pakker. Under Krigen sad Landet

over Hundreder af Kvinder, som med flittige Fingre trevlede gammelt Lærred op til Charpi. Om eller hvorledes dette var renset i Hjemmene vidste man ikke noget om. Det blev forsendt i Poser og Sække, og saaledes fordelt til Lasaretterne.

Om Aftenen sad vi Læger og Sygepassere sammen om et stort Bord for at lave Plastre til næste Morgens Forbindinger. Paa Bordet stod Salvekrukkerne, og paa Gulvet Sækkene med Charpi. Haandfuld efter Haandfuld af denne blev bredt ud paa Bordet og redt med en grov Kam til en jævn Plade, der med en Kniv blev smurt med en af de mange Salver, og disse Plastre fordeltes efterhaanden paa store, flade Bakker, som om det havde været Smørrebrød. Saaledes stod de utildækkede Natten over, til de næste Morgen af Lasarettets Barber ved Stuegangen blev baaret om paa Afdelingen efter Lægerne. Det er mere end mærkeligt, at Saarforløbene som Regel var gode og ukomplicerede. Rosen var saaledes næsten ukendt paa Lasarettet.

Vi var under vor daglige Færd Vidner til mange saarede Soldaters store Lidelser, og stadig slog mig disse unge Mænds Taalmodighed, Haardførhed og stilfærdige Beskedenhed. Dem, der efter Kammeraternes Udtalelser havde udvist Mod og udmærket sig i Kampen, var det altid vanskeligt eller umuligt at faa til selv at fortælle noget derom. Jeg mindes ej heller mellem disse mangfoldige Saarede at have hørt nogen prale eller brovte eller fremhæve sig selv fremfor de andre. En Soldats gode

Forhold under Kampen var for dem noget selvfølgeligt og naturligt, man ikke behøvede at snakke om.

Det var i høj Grad beundringsværdigt og opbyggeligt at se og erfare, hvad disse som oftest ganske jævne Mennesker kunde bære af store Lidelser uden Klage, Utaalmodighed og Bitterhed. Men mere end én Gang faldt der et Par bitre Ord om de Kaar og Forhold, der var budt Soldaterne at kæmpe under i Sammenligning med Fjendens; der var end ikke sørget for tilstrækkelig Beklædning til Hæren under Vinterfelttoget. Det fandt Soldaten var Uret, men der taltes altid saa stille derom.

Selvfølgelig kunde Tanken om Fremtiden ofte volde Bekymring hos en eller anden; jeg hørte jo nok et Suk og saa en Taare i Øjet, naar det skottede ned til det tomme Trøjeærme eller Buxeben. Der var en gammel Forstærkningsmand fra Vejleegnen, en af „Forglemmigejerne", der, saaret ved Vorbasse, havde mistet de tre Mellemfingre paa venstre Haand. Han ejede et lille Hus og ernærede sig og sine ved at spille Violin ved Gilder. Han var nu afskaaret fra at spille. Han klagede heller ikke. Han opmuntrede og trøstede tvertimod sig selv og sin Kone, der besøgte ham, med at deres halvvoxne Søn kunde erstatte ham og maaske ogsaa drive det videre i Kunsten; han havde selv oplært ham og vidste hvad han duede til. Disse Folk, som flere andre fra Lasarettet, besøgte os tidt hjemme. Disse Mænd og deres Familier havde sandelig fortjent langt større Støtte af Staten end den usle Hjælp, der blev dem tilstaaet.

Paa første Afdeling laa der kun én Tysker, en lille blegnæbbet Barbersvend fra Berlin. Han havde et alvorligt Skudsaar gennem Bækkenet og svævede længe mellem Liv og Død. Han var højt oppe i Tyverne, men gjorde i sin Hjælpeløshed Indtryk af at være et halvt Barn. Han blev plejet med yderste Omhu og var en Tid nærmest Afdelingens Kælebarn og syntes meget taknemlig overfor alle. Men da han blev raskere og Kræfterne begyndte at voxe, kom „Fjenden“ op i ham baade overfor Læger, Betjening og de andre Saarede, og han fortjente og fik ingen Venlighed mere.

Arbejdet paa Lasarettet var blevet mig kært; men Krigen var forbi, der kom ikke flere Saarede ind og der trængtes ikke mere til min Hjælp. I Juni Maaned skulde jeg have været til Als, men naaede det ikke før Øen var tagen. Men paa Lasarettet begyndte min Uddannelse som Læge, og som Godkendelse af min Virksomhed blev jeg efter Krigen, skøndt jeg kun var Student, udnævnt til Reservelæge i Hæren med Premierlieutenants Rang, hvilket var mig en stor Glæde.

Efter endt Tjeneste rejste jeg til Skærsø med et Par Ugers Ferie. I Aarhus maatte jeg vente paa Extraposten og spiste til Middag paa Hotel „Skandinavien“. Spisesalen var fuld af tyske Officerer, mere eller mindre berusede. Jeg sad alene ved et lille Bord ved Vinduet, og i Mangel af bedre Adspredelse gjorde Officererne mig til Genstand for deres Opmærksomhed, da jeg var den eneste Danske i Stuen. De kappedes om at spotte Danmark

og de Danske, men jeg lod som om jeg ikke forstod dem, de sigtede efter mig med deres Champagne- og Sodavandspropper, jeg spiste rolig videre og gik, da jeg var færdig. De havde næppe Glæde af deres Forsøg paa at yppe Klammeri.

Jeg kørte saa afsted i den lukkede Postvogn fra Aarhus og bedede som sædvanlig i Rønde Kro. Det var henved Midnat da vi naaede Kroen og kørte ind i Rejsestalden, der ligger langs med Vejen med en bred Port i hver Gavl til Ind- og Udkørsel. Jeg blev siddende i Vognen, mens der blev skiftet Heste, thi inde fra Kroen hørte man Raaben og Skrigen af drukne Mennesker. Der var lige spændt for igen, da en Flok preussiske Soldater kom farende fra Krostuen ud i Rejsestalden, rev Vogndørene op og vilde baade „visitere og arrestere mig“, raabte og brugte Mund. Men pludselig blev Dørene smækkede i, og i Firspring foer Vognen ud af Porten og henad Landevejen. Men saa susede nogle Kugler efter os, én gik gennem Kalechen forbi mit Hoved, og der blev raabt „Halt!“ og skudt igen, saa Kusken blev nødt til at holde. Jeg blev revet ud af Vognen og Kusken ned fra Bukken, Hestene spændt fra og Vognen væltet ned ad Skrænten ud paa Marken. Men foruden Tyskerne havde der i en anden Stue paa Kroen siddet en lille Flok danske Bønderkarle. De hørte Spektaklet og kom nu stormende til, og da de var ædru, fik de i en Haandevending Fjenden afvæbnet. Det varede ikke længe før Vognen blev rejst og trukken hen ad Marken, til den igen kunde

komme op paa Vejen, Hestene blev spændt for, og med et Hurra fra de raske Karle kørte vi nu videre. Vognen var ilde tilredt og Ruderne knuste, saa at jeg fra Skærsø paa Kuskens Anmodning skrev en Redegørelse til Vognmanden om det, der var sket. Denne maa have vedlagt sin Klage denne Udtalelse og sendt den ind til den Højstkommanderende i Aarhus, thi en Tid efter fik jeg en Meddelelse fra denne om, at de tyske Soldater var blevne straffede. Om dette var sandt eller ikke, kan jeg ikke vide.

Paa Skærsø var der stor Indkvartering. Der boede flere tyske Officerer i Gæstefløjen, som ogsaa havde den tilstødende store Sal til Samlingsværelse, men de blev holdt tre Skridt fra Livet, og gentagne Forsøg paa at aflægge Visit og paa at komme ind i Familien blev koldt og kort afvist. De fik Maaltiderne bragt, men maatte ellers passe sig selv. Preusserne optraadte som overalt hovmodigt og brutalt, Østerrigerne var mere hensynsfulde, og mange af dem beklagede dybt det Overfald paa Danmark, de maatte deltage i, og udtalte aabent, at Krigen mod os forekom dem ligesaa uretfærdig som uridderlig.

Efter Tabet af Als blev der sluttet Vaabenstilstand, og Regeringen indledede Underhandlinger om Fred. *C. A. Bluhme* var den 11. Juli bleven Konseilspræsident, og det var kun med ringe Tillid store Dele af Befolkningen saa Danmarks Fremtid og Velfærd i hans og hans Mænds Hænder. Der hvilede en knugende Angst over Folket, og

LAURITS ULRIK LA COUR

Fra de ældre Aar.

ELLEN KIRSTINE LA COUR,
F. POULSEN
Fra de ældre Aar.

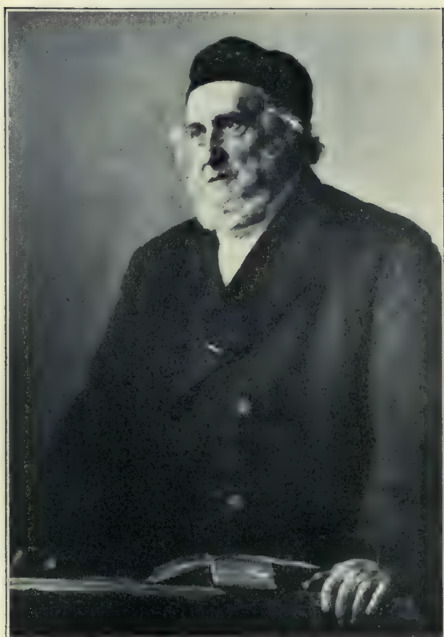
opskræmmende Rygter svirrede i Luften. Min Morbroder *Vilhelm Birkedal* og min Fader stod paa Rigsdagen og i Rigsraadet Side om Side i alle de større betydningsfulde Spørgsmaal, og da *Birkedal* daglig i denne bevægede Tid var i vort Hjem, fulgte det af sig selv, at vi Unge levende og ivrigt fulgte med i alt, hvad der foregik. Det maa derfor berøres.

Den 10. August 1864 rettede *Birkedal* en Forespørgsel til Regeringen med Hensyn til en eventuel Fred. Han talte med en betagende Varme og Kraft: „En Fred, hvorved Sønderjylland afstaaes, medens vi endnu har en Hær paa 38—40,000 Mand under Vaaben og en Flaade, der ikke er overvunden, og medens vi har Øerne i Behold, vil efter min Mening være en Skamplet, som et helt Hav ikke kan afvadske". Det kom til et skarpt Sammenstød mellem *Birkedal* og *Bluhme*, og det blev endnu skarpere, da Fredstraktaten blev forelagt Rigsraadet d. 9. November. *Birkedal* protesterede mod at denne Traktat blev sluttet „i den allerhelligste og udelelige Treenigheds Navn" og mod at den endte med Ordene: „Saaledes sket i Herrens Aar"; „thi", sagde han, „dens Indhold er det modsatte af Gudelighed og Fromhed, den gaar ud paa *Plyndring*, *Rov*, *Ran*, *Løgn* og *Usselhed* fra den ene Ende til den anden — — og Du skal ikke tage Herrens, Din Guds Navn forfængeligt! Det ser ud som om Fjenden virkelig „i Guds Navn" faar Lov til at fuldføre sit Ran! Han bebrejdede Regeringen, at den allerede næsten havde opløst

Hæren før Fjenden var ude af Landet, og derved havde søgt at umuliggøre en Fortsættelse af Forsvaret, og det før Rigsraadet var hørt. Han fremhævede, at der her ikke alene var Tale om tusindaarigt dansk Land, men om at bortgive *Menneskesjæle* og *Menneskehjærter*. For ham vilde det være Helligbrøde, og han vilde aldrig kunne være med til en saadan Sjælehandel. Før en saadan Fred skulde tilbydes eller modtages, var det vor Skyldighed at kæmpe til det sidste. Kom end hele Landet under Ransmandens Aag, saa delte *vi* dog kun Kaar med de bedste Danske og undgik den Forsmædelse at sælge dem for at redde os selv. Han manede Kongen til at lade sine daarlige Raadgivere fare, til at stille sig i Spidsen for sit Folk og „sejre eller falde med det!“ — —

Birkedal stemte som *Fr. Barfod* og flere imod Fredstraktaten. Regeringen rørte dog endnu ikke ved *Birkedal*, men efter Freden kom Forfatningskampene, og i dem deltog han med samme Ild og Varme. I en Tale rettede han d. 2. September 1865 et voldsomt Angreb paa *Bluhme* og hans Regering. Han gennemgik hele hans offentlige Virksomhed, stemplede ham som politisk uvederhæftig og som den, der ved sin Færd endog havde rakt Fjenden Vaaben imod os.

En Rigsdagsmand kan i Følge Loven ikke tiltales og straffes for Udtalelser paa Rigsdagen uden Tingets udtrykkelige Samtykke. *Bluhme* søgte ikke Rigsdagens Tilladelse til Sagsanlæg, men gik en anden Vej. Den 22. September fik *Birkedal* sin

VILHELM BIRKEDAL

Afsked som Præst for Ryslinge Menighed. Men det blev kun en Pyrrhus-Sejr for *Bluhme*. *Birkedals* Menighed vilde ikke slippe sin Præst. Den store Lade paa Boltinggaard blev indrettet til kirkeligt Brug, og efter lange og alvorlige Overvejelser fortsatte *Birkedal* sin Virksomhed som Menighedens *frie* Præst. Nazaretkirken i Ryslinge Sogn blev bygget til ham og indviet 1866 samtidig med at han flyttede ind i den nye Præstegaard. Alt dette gav Stødet til Valgmenighedslovens Vedtagelse 1868, og *Birkedal* fik da efter Ansøgning atter kongelig Anerkendelse som Præst i den danske Folkekirke. Alle disse Begivenheder fyldte mig stærkt; her har jeg kun kortelig angivet Gangen i dem.[1]) —

Det var under Krigen gaaet mig som saa mange andre: Trangen til Virksomhed var stor, og ledige Timer ulidelige. Lasaret og Universitet var mig ikke nok. I min Fritid samlede jeg et Udvalg af Digte til Kong Frederik VII i hans Regeringstid og ved hans Død. Det krævede nogle Timers dagligt Arbejde paa Bibliothekerne, og i Vinteren 1864 udkom da paa Gyldendals Forlag: „Kong Frederik VII's Sangkrønike", 19 Ark, med nogle historiske Anmærkninger. Indtægten gik til Kongens Rytterstatue paa Slotspladsen.

Det første Studenteraar, „Rusaaret", er fra Universitetets Side vel egentlig beregnet paa det „filosofiske" Studium. Jeg kunde tænke mig, at den unge

---

[1]) Fyldigere Oplysninger findes bl. a. i Birkedals Bog: „Kongen har dømt, Folket skal dømme." Kbh. 1866. Forfs. Anm.

Student vilde have et større Udbytte af dette „Studium“, dersom det blev Slutstenen paa Universitetsstudierne i Stedet for som nu Begyndelsen. I min Tid var Professor *Fr. Chr. Sibbern* (1785—1872) endnu Studenternes Lærer. Han var da en meget gammel og affældig Mand, og hans Forelæsninger gik langt over mine Fatteevner. Han var et elskeligt Menneske, og man sad i hans Stue med en hyggelig og tryg Følelse; men jeg maa bekende, at jeg ikke fik noget synderligt ud af hans Lærdom.

Professor *Rasmus Nielsen* (1809—84) begyndte med at læse over Holberg, og han fangede mig strax fuldstændig. Der var et Liv, en Friskhed, et straalende Lune over ham, som uvilkaarligt maatte fængsle. Derimod havde jeg ikke nævneværdigt Udbytte af hans egentlige filosofiske Forelæsninger. Fejlen var maaske min, men det hele syntes mig var kun et glimrende Fyrværkeri af Ord, — Ord uden dybere Indhold.

Der er ingen Anledning til at tale synderligt om Studieaarene og det Arbejde, de krævede. Men jeg lærte i disse Aar Mænd at kende, som fik stor Betydning for mig, og for flere af dem nærede jeg ikke alene Højagtelse, men ogsaa Kærlighed. Det falder mig derfor naturligt nu, da jeg i Mindet søger at genopfriske mine Ungdomsaar, kort at dvæle ved enkelte af disse Mænd.

Blandt de Lærere, vi havde til den medicinske Forberedelsesexamen, var Professor i Zoologi *Japetus Steenstrup* (1813—97). Han var ikke nogen veltalende Mand, men en udmærket Lærer. Han

holdt hyppige Examinatorier og bad dem, der ønskede at examineres, at sætte sig paa første Række. Dér sad jeg hver Gang, og jeg troer, han fik Godhed for mig. Denne Godhed kom mig forresten dyrt til at staa, meget mod hans Ønske. Det var særlig Osteologien, Læren om Benbygningen, der interesserede mig, og paa Grund af mine gode Kundskaber heri var *Steenstrup* kommen til at overvurdere mig og gav mig ved Examen et meget vanskeligt Spørgsmaal, som jeg kun delvis kunde klare, saa at jeg fik en mindre god Karakter end baade han og jeg havde ventet. Da vi kom ud fra Auditoriet, sagde han: „Men *Barfod* dog, hvor var De henne i Dag? Jeg havde valgt dette Spørgsmaal til Dem og tænkt, at De skulde glimre!" Den Glæde fik han altsaa ikke, men jeg maatte jo paaskønne hans gode Hensigt.

Jeg glemmer ham aldrig den 6. Februar 1864. Auditoriet var fuldt, da *Steenstrup* vaklende traadte ind. Han var, fra sidst vi saa ham, i Udtryk, Holdning og Gang bleven en gammel Mand. Stille og bøjet gik han op paa Kathedret, saa ud over Auditoriet med et Blik fuldt af den dybeste Smerte og prøvede paa at tale. Saa brast han i Graad, greb sig med begge Hænder om Hovedet og sagde med brudt Stemme: „Nej, jeg kan ikke i Dag! — Dannevirke!" Saa slog han ud med Haanden til Farvel og gik. Der var ikke mange af os, som ikke græd med ham den Dag.

Sidste Gang, jeg traf Professor *Steenstrup*, var paa Mols. Min Hustru og jeg kom kørende hen ad

en højt liggende Landevej, da jeg saa ham staa nede i en Tørvemose, støttende sig til en let Spade og ivrigt undersøgende et eller andet Fund. Jeg blev saa glad ved at se ham, at jeg sprang af Vognen og løb ned til ham for at hilse paa ham. Naar jeg tænker paa ham, dukker altid dette Billede op for mig.

Professor i Fysik *C. V. Holten* (1818—85) kunde ogsaa fængsle sine Tilhørere, klar og livlig, morsom og vittig som han var. For mig staar han med sit kuglerunde smilende Ansigt og sin trinde Person som en elkværdig Pickwick-Skikkelse, naar man traf ham udenfor Auditoriet. Han havde ikke altid sine Papirer i Orden; han spillede saaledes min gode Ven, sin Efterfølger, Professor *Chr. Christiansen* (1843—1917) et slemt Puds, da denne havde indgivet en Afhandling for Doktorgraden, som var bleven antaget. Da *Holten* skulde aflevere den til Trykning, var den sporløst forsvunden og blev aldrig senere funden. *Christiansen* havde hverken Tid eller Lyst til at skrive sin Afhandling om, og vandt saaledes ikke Graden dengang, men senere hen blev han to Gange Æresdoktor.

Den berømte Professor i Kemi *Julius Thomsen* (1826—1909) var en klar og kortfattet, ret tør Foredragsholder, tilknappet og tilbageholdende var han, og vi saa op til ham med dyb Respekt. Senere i Livet kom jeg i nærmere Forbindelse med ham ved de nordiske Naturforskermøder, som jeg stadig deltog i, især ved Mødet i Kjøbenhavn 1892, til hvilket jeg paa hans Opfordring skrev to Sange, som han var meget glad for.

Af de Lærere, vi havde til første Del af den medicinske Embedsexamen, fængsledes jeg især af Professoren i Anatomi, *Frederik Theodor Schmidt* (1825—80). Han havde et glimrende Foredrag, tæt sluttet og malende, og hans anatomiske Tegninger paa den store Tavle var sande Kunstværker. De blev til og voxede, efterhaanden som hans Foredrag skrede frem. Han kunde saaledes begynde med at tegne Knoglerne i det menneskelige Legeme med det hvide Kridt og over disse efterhaanden lægge Muskler, Aarer og Nerver med rødt, blaat og gult Kridt, alt saa levende, at det var en sand Nydelse at følge ham. Han skrev ikke sine Forelæsninger ned, og ingen Bog gav os en saa klar og god Fremstilling af Anatomien, som den vi fik af ham. En Dag bad jeg ham derfor paa flere Kammeraters Vegne om Lov til at lade hans Forelæsninger stenografere. Men dette vilde han ikke tillade. „De var extemporerede," sagde han, „og de tilfredsstillede ham ikke." For mig staar han som den ypperste af mine Lærere. Det sidste Foredrag jeg hørte af Professor *Schmidt* holdt han i medicinsk Selskab. Han havde været Medlem af den videnskabelige Kommission, som var bleven sendt til Odense for at undersøge Kongegravene i St. Knuds Kirke. Historien beretter, at da Kong Knud den Hellige den 10. Juli 1086 stod foran Alteret i St. Albani Kirke i Odense, efterat have nydt Nadveren, blev han ramt af en Sten, der udefra blev slynget ind gennem Vinduet. Han segnede om, men rejste sig igen og fortsatte endnu

en Stund Salmesangen før han opgav Aanden. Professor *Schmidt* fandt et komplet Brud i Basis af Kongens Kranium, og desuden var der et Saar paa Bagvæggen af Bækkenet, lige som tilføjet med et bredt Stemmejærn. Han mente i sin Beretning, at Saaret i Kongens Hoved maatte have været øjeblikkelig dræbende. Dersom Skelettet virkelig var Kong Knuds, maatte Beretningen om at han havde sunget og talt efter at Saaret var tilføjet ham, være en dramatisk Udsmykkelse. Hvis det blev fastholdt som en historisk Kendsgerning, kunde det ikke være Kongens Skelet, der laa i Kisten — med mindre Hovedet efter Døden havde lidt yderligere Overlast. Derpaa kunde maaske ogsaa det Saar tyde, der fandtes paa Bækkenets Bagvæg. Da Professor *Schmidt* kom tilbage til Kjøbenhavn, forelaa der imidlertid en Sag for Sundhedskollegiet til hans Betænkning, og den ændrede ganske hans Opfattelse af Sagen fra Odense. En Flok Høstfolk havde siddet i en Kres paa Marken under deres Frokosthvil og havde i Kaadhed kastet det tunge Øltræ fra Haand til Haand, og ved denne Leg blev en af Karlene ramt i Hovedet af Øltræet. Han faldt bevidstløs om, men rejste sig snart, tog sin Le og mejede to Skaar i hele Markens Længde. Saa faldt han død om. *Schmidt* foreviste en Afstøbning af Kongens Hoved, samt Karlens Kranium. Begge Brud var saa ens, at det ene vanskelig, kunde skelnes fra det andet. Han havde strax ændret sin Udtalelse i Beretningen til Ministeriet og erklærede, at naar Karlen med den selv samme Fraktur havde

kunnet meje to Skaar, havde Kong Knud ogsaa kunnet synge sine Salmer saaledes som den gamle Beretning lød. Med Hensyn til Saaret i Bækkenbenet havde *Schmidt* nu erfaret af Oldgranskere, at det i gamle Dage var almindeligt at haane en falden Fjende ved at jage et Spyd fra neden af op i hans Underliv. *Schmidt* havde da i Odense overbevist sig om at Spydspidser fra den Tid passede nøjagtigt i det paagældende Bensaar. Da jeg aldrig har set dette Foredrag refereret, har jeg ment at burde omtale det her.

Sidste Gang jeg saa Professor *Schmidt* var Lille Juleaften i Egholms store Butik paa Hjørnet af Østergade og Højbroplads, hvor vi var inde for at købe Julegaver. I Samtalens Løb greb jeg Lejligheden til atter at bede ham om Lov til at lade hans Forelæsninger stenografere. Han svarede ganske stille: „Kære Ven, nu er det for sent, jeg har næppe længe igen." Han saa rigtigt. Juleaften oplevede han, men om Natten døde han pludseligt.

Sammen med ham maa jeg nævne Prosektor paa det kirurgiske Akademi, *Knud Valløe* (1833—77). Han havde en særlig Evne til i Vers og Prosa satirisk at efterligne *Grundtvigs* Stil, saa at selv et øvet Øje og Øre kunde have vanskeligt ved at skelne mellem ægte og eftergjort. Det var dog snarere *Grundtvigs* mange aandløse og forskruede Eftersnakkere, som *Valløe* skrubhøvlede, især i Novellen: „Emtejægerne". Disse Smaafolk krympede sig under hans muntre Satire, medens *Grundtvig* selv kunde more sig kosteligt over *Valløes* Vid

og over hans Behandling af „disse Karikaturer og En selv,“ som *Grundtvig* engang sagde. Min Moder fortalte om sin Forfærdelse og Forargelse, da *Grundtvig* en Aften hjemme hos sig selv oplæste *Poul Møllers* „Himmelbrev i Grundtvigs nye historiske Stil“ fra 1818 og morede sig hjærteligt over det.

Valløe studerede først Jura, men da Koleraen udbrød i Kjøbenhavn, meldte han sig til frivillig Tjeneste paa Hospitalerne og slog sig derefter paa Medicinen. Han var henvist til at ernære sig ved Undervisning og Manuduktion og var en Tid Forelæser for den gamle Fru *Gyllembourg*, hvorved han kom i nært Forhold til det Heibergske Hjem. 1860 blev han Prosektor hos Professor *I. P. Ibsen*, og de to blev, trods Aldersforskellen, meget nære Venner. *Valløe* bestod i 1862 sin skriftlige Examen med Udmærkelse, men saa blev *Ibsen* syg og døde. *Valløe* plejede og vaagede Nat og Dag over sin Ven og afsluttede ikke sin glimrende begyndte Examen. Han deltog i Krigen som frivillig Officersaspirant og virkede derefter som Manuduktør paa Sektionsstuen og i sit Hjem til langt ud paa Aftenen. Kun 44 Aar gammel døde han i Mentona af Tuberkulose.

Professoren i Fysiologi *P. L. Panum* (1820—85) var altid hjælpsom og tilrede, naar man søgte hans Vejledning, og jeg holdt meget af ham.

Studierne kunde selvfølgelig ikke aflede Opmærksomheden fra det, der foregik i det offentlige Liv, og der var i disse Aar nok, der maatte fylde Tan-

ker og Interesser. Efter Tabet af Sønderjylland førtes der i et Par Aar spændende Forhandlinger i Rigsraad og i Rigsdag, for at samarbejde Grundloven og Fællesforfatningen til en. Endelig (den 3. Novbr. 1865) enedes Fællesudvalget om et Forslag, der i sine Hovedtræk skyldtes Godsejer *J. B. S. Estrup* (1825—1913), der da indtraadte som Indenrigsminister i det Ministerium, som Grev *Frijs* dannede, og den 28. Juli 1866 underskrev Kongen: „Danmarks Riges *gennemsete* Grundlov af 5. Juni 1849“.

Mange Aar efter fortalte Excellencen *Estrup* mig om sin Optagelse i Ministeriet *Frijs*. *Estrup* trykkede sig stærkt ved at følge dennes Opfordring og svarede *Frijs*: „Det kan da ikke være Deres Mening at tage en Mand lige fra Marken og sætte ham ind i Kongens Raad.“ Men der hjalp ingen Udflugter. *Estrup* erkendte da som altid sin Pligt og fulgte dens Bud, og han kom til at sætte dybe Spor i vort Fædrelands Historie i de følgende 28 Aar. Allerede i December 1854 var han af Randers-Kresen valgt ind i Folketinget, og hans Virksomhed den Vinter gjorde et saa stærkt Indtryk paa min Fader, at han en Gang, da *Estrup* traadte ind i Salen, sagde til sine Sidemænd: „Den Mand dér vil komme til at indtage en Førerstilling i vort Land, som faa andre før ham.“ Om Forfatningen af 1866 skrev *Estrup* til mig 1903, at den „gav Mulighed for en modus vivendi under den almindelige Valgret.“ Denne Mulighed blev ikke udnyttet, derom vidner de mange Aars oprivende politiske Kampe, der har slidt saa meget paa vort Folk.

Den 11. September 1866 fejrede mine Forældre deres Sølvbryllup. I de Dage blev der afholdt et af de sædvanlige grundtvigske „Vennemøder“ i Kjøbenhavn. Møderne begyndte i Reglen paa *Grundtvigs* Fødselsdag og strakte sig over flere Dage. Paa Sølvbryllupsdagen faldt den afsluttende Fest, hvori flere hundrede Mennesker deltog, og til Fællesmaaltidet blev vi alle fra vort Hjem indbudt. Den udmærkede Stemning blev baaren af en Række bekendte Mænd, som dengang stod i deres fulde Kraft, foruden *Grundtvig* selv, Mænd som: *Birkedal*, Brødrene *Boisen, C. J. Brandt, Peter Skat* og *Thomas Rørdam*, *Fr. Hammerich*, *Gunni Busck*, *Hostrup*, Brødrene *Fenger*, *P. C. Kierkegaard*, *Mads Melbye*, Brødrene *Helweg*, *Sveistrup*, *Fr. Nielsen*, *Jens Nørregaard*, *Ernst Trier* — for kun at nævne nogle. Det var Mænd, der ikke alene havde Ordet i deres Magt, men ogsaa noget af aandelig Værdi at fremføre, derfor havde disse Møder ogsaa stor Betydning.

1867 indtraf en Begivenhed, som vakte stor Opmærksomhed hele Landet over, nemlig *Gudstjenesten i Vartov Kirke Palmesøndag den 14. April*, da *Grundtvigs* forbigaaende Sindssygdom kom til Udbrud. Denne Gudstjeneste er skildret af enkelte Tilstedeværende, blandt andre fyldigt af Professor *Fr. Hammerich* i hans Livserindringer: „Et Levnedsløb“. Dagen efter, den 15. April, søgte jeg i et Brev til min Kæreste at skildre Begivenheden, saaledes som jeg havde set og opfattet den. Skøndt

BØRN OG SVIGERBØRN 1866
Fra Sølvbryllupet.

Øverst: Hulda B., Mine Ostenfeld, H. P. Barfod, Sjarlotte B., Jørgen la Cour, Frederik B.
Nederst: Ludvig B., Agathe B.

min Fremstilling i meget falder sammen med, hvad der forud foreligger, er der dog ogsaa Afvigelser, og det, der skete, har saa megen Betydning, at jeg her vil gengive min Skildring i det omtalte Brev. Man bør mindes, at dette er skrevet af et ungt Menneske under det overvældende Indtryk af denne betagende Begivenhed:

„Det bliver vist et underligt Brev, Du faar i Dag, men naar Du har læst det, vil Du forstaa Grunden dertil. Jeg vil ikke komme til at tale om meget andet end *Gamle Grundtvig*, som efter al Rimelighed er død,[1]) naar Du faar dette Brev; saaledes ser det da ud for Menneskeøjne. I Fredags var Saarene paa hans Ben lukkede, og herfra skriver sig vel alt det forunderlige, som siden er sket. Han havde ingen legemlige Smærter, men hans Aand var i en uafbrudt Bevægelse fra Morgen tidlig til Aften silde, og dette gav ham en legemlig Kraft, som han ikke har havt de sidste syv Aar. Han kastede sin Stok og gik rask omkring i Stuerne og i Haven uden nogen Støtte, og han talte uafbrudt hele Dagen om Vorherre Jesus og om den Kamp, der vel snart forestaar vort lille Fædreland. Der kom mange ud til ham den Dag, og for hver, der kom, begyndte han forfra igen med at forklare Skriften og spaa om kommende Tider. Om Aftenen vare *Hulda* og *Sjarlotte*[2]) dér, og han talte da endnu med en Ungdommelighed, Livlighed og Kraft, som de aldrig havde set hos ham.

[1]) Grundtvig døde først fem Aar efter, den 2. September 1872.

[2]) Mine to yngste Søstre, 17 og 15 Aar. Grundtvig boede da paa Gl. Kongevej i en stor Villa lidt uden for Bianco Lunos Allé. Forfs. Anm.

Da de Fremmede skulde til at gaa, sagde han til dem, at han vilde kysse dem paa Øjnene, saa at de skulde blive seende, de skulde da kunne se Guds Visdom og Naade; og han vilde kysse dem paa Hænderne for at drage dem til Christus. Og dette gjorde han ved hver enkelt. Han sagde ogsaa, at der snart skulde staa en Kamp i Sundet her uden for Kjøbenhavn, og at Vorherre vilde give os Sejr. Han var jo før næsten blind og havde faaet et Par meget stærke Briller, men om Natten havde Fru *Grundtvig* drømt, at hun havde kysset en blind Mand paa Øjnene, og at han var bleven seende. *Grundtvig* bad hende da kysse hans Øjne, og nu kan han bruge sine gamle Briller igen og se meget bedre med dem, end før med de stærke. Kort, han havde en Kraft og en Fyrighed, der var aldeles mærkværdig. Iforgaars, Lørdag, var han, som han sagde i Kirken igaar, mere død end levende: „han var syg og bedrøvet indtil Døden, som Christus i Gethsemane.“ Naturligvis havde den forrige Dag mattet ham meget. Fru *Grundtvig* havde sagt til ham, at han maatte ikke mere kysse sine Venner paa Øjne og Hænder, thi det forargede, og det maatte man ikke. Dette havde pint ham, og hele Lørdagen sad han stille hen, og han sagde igaar, at han havde ransaget sit Hjærte og spurgt Vorherre, om han havde handlet galt, men Helligaanden havde svaret ham, at han kun skulde gøre, hvad den tilsagde ham, thi det var Ret. Og da han om Aftenen havde foldet sine Hænder og bedt, blev han pludselig stærk og rask igen.

Igaar begyndte Gudstjenesten først, da Kirken var fuld. *Grundtvig* holdt da Skriftetalen, i hvilken han henvendte sig til hele Menigheden, men jeg var saa aldeles lamslaaet af hans Fremtræden, at jeg ikke ret kunde følge med. Du kender jo godt den gamle krumbøjede Mand, som kom langsomt ind, og som, støttet til sin Stok, gik op til Alteret, — og saa kan Du nok forstaa det Indtryk, det gjorde, nu at se den samme gamle, hvidhaarede Mand komme frem rank og kraftig og gaaende med sikre og faste Skridt ind i Kirken og op til Alteret. Det var, som havde Vorherre slaaet en Streg over de sidste tredive Aar, blæst Alderdommen ud og givet ham Ungdommen tilbage igen. Men da Skriftetalen var sluttet, begyndte den forunderligste og mest gribende Gudstjeneste, jeg har overværet og vel nogensinde kommer til at overvære. Da han havde tilsagt Syndsforladelsen til Altergæsterne, sagde han til Menigheden: „Er der endnu nogen, der trænger til sine Synders naadige Forladelse i Faderens, Sønnens og Helligaandens Navn, da komme de hid. Her staar jeg som Herrens Tjener og har Fuldmagt fra min Herre til at give alle den. Kommer hid alle I, som arbejde og ere besværede, jeg vil give Eder Hvile for Eders Sjæle, siger Herren!“ Da strømmede mange, mange op, og iblandt dem jeg. Det var mig, som Vorherre, den sidste Gang han vilde tillade *Grundtvig* at forkynde Ordet, ogsaa da vilde lade sin Naade strømme rigeligere ud over os gennem sin gamle, trofaste Tjener, som han gennem de mange Aar

saa forunderlig har benaadet. Nu gik han her ved Alteret en halv Time og lagde Hænderne paa os. Men mange holdt sig tilbage, da de øjensynligt vare bange for, at *Grundtvig* skulde segne under Anstrængelsen. Men da han mærkede, at det begyndte at mindske, raabte han: „Kom, kom, kom! Er der ikke flere, der trænge til Herrens Naade? Se, jeg er rede i Herrens Navn. Og det skulle I alle vide, at naar Altergangen begynder, skulle alle gaa, som ikke ville med til Herrens Bord, thi de maa ikke være her!“ Saa strømmede de til fra hele Kirken, og han blev ved med usvækket Kraft at uddele Syndstilsigelsen.

Da der nu ikke kom flere, rejste *Grundtvig* sig i sin fulde Højde og Kraft og talte over til Enkedronningen, der sad i sin Stol: „Hvor er Dronningen af Danmark? Vil hun ikke komme? Se, Dronningen fra Syden kom for at høre Salomons Visdom; her er mere end Salomons Visdom!“ Da kom Enkedronningen op til Alteret og knælede ned. *Grundtvig* lagde sin Haand paa hendes Hoved og sagde med en Røst, der lød gennem hele Kirken: „Og Dem alle Deres Synders naadige Forladelse i Faderens, Sønnens og Helligaandens Navn! Og dermed være alle Danmarks Synder forladne!“ — Saa føjede han til med dæmpet Røst: „Se saa, lad nu kun Preusserkongen komme.“

Derpaa begyndte den egentlige Gudstjeneste med Salmerne 687 og 852.[1]) Da *Grundtvig* havde læst Evangeliet, sagde han, idet han holdt sine gamle

[1]) ɔ: „Jesus! aldrig nogen Sinde“ og „Fryd Dig, Du Kristi Brud.“ Forfs. Anm.

Briller frem: „Se, Gud har gjort mig stærk paa mine gamle Dage. Det er de Briller, jeg ikke har kunnet se med i mange Aar. Er det ikke en god Fremgang?“ Han begyndte sin Prædiken med en Forklaring af de tre første Bønner i Fadervor, men det vil jeg ikke prøve paa at gengive, da jeg ikke klart kan huske hans egne Ord, og det hører der til for at forstaa det ret. „Men nu,“ sagde han, „skal jeg sige Eder, hvad Vorherre først i Dag har lært mig, og hvad jeg er saa inderlig glad for. Jeg har aldrig kunnet forstaa, hvad det skulde sige, at vi ved Bønnen skulle gaa ind i vort Lønkammer og lukke Døren i for at tale med Gud. Hvorfor skal vi det, spurgte jeg, Vorherre er jo allevegne, og hvorfor skal jeg saa gaa dèr ind, for at tale med ham? Men nu ved jeg, hvad der menes dermed. Se, saadan skal vi gøre,“ — her foldede han sine Hænder og knugede dem ind mod sit Hjærte —, „i Jesu velsignede Navn skal vi folde vore Hænder for vort Hjærte og bede Vorherre gaa derind med os; og naar vi da i Jesu Navn knuge de foldede Hænder mod vort Bryst, da lukke vi Døren i, saa ingen, ingen kan høre, hvad vi tale med Vorherre om, uden han og vi alene, og naar vi gøre det, da kan Djævlen og alt det Onde slet ikke komme os nær eller røre ved os med en Finger. Se, det mener Vorherre med, at vi skal gaa ind i vort Lønkammer og lukke Døren i.“

Du kan dog ikke tænke Dig, hvor forunderligt det var at se den gamle Mand knuge Hænderne mod Hjærtet, idet han sagde dette, og saa føje til:

„Jeg er saa glad! Nu har jeg i 84 Aar arbejdet paa at gaa ud af mig selv og lade Vorherre flytte ind, og først i Dag har han gjort det for mig saaledes, at jeg kan synge: Død, hvor er Din Brod, Helvede, hvor er Din Sejer! Saaledes har Gud i Dag lært mig at synge, og saaledes skulle I alle lære at synge med mig!“ — Du véd nok, at *Grundtvig* altid har næret en stor Gru for Døden, saa at han end ikke har villet gaa i Seng, naar han blev syg. Men nu synes det, at Vorherre har taget denne Gru fra ham, saa at han de sidste tre Nætter atter har været i Seng.

I sin Prædiken talte *Grundtvig* om Herrens Genkomst, som han troede ikke var fjærn, og han sluttede med en varm og inderlig Bøn for Kirken, Landet og Folket, og han endte med Lovprisning af Guds Naade imod ham selv i de mange Aar. Idet han lyste Velsignelsen forklarede han ogsaa denne dejligt. Men det kan jeg ikke gengive Dig. I det hele var Dagen saa rig, at det kun er saa uendelig svagt, hvad jeg har kunnet skildre Dig.

Før Altergangen var der Barnedaab. Det var et lille Barn, der laa og slog med Armene som en lille Fugl med sine Vinger. Jeg stod lige tæt ved og saa og hørte alt. Netop som Daabshandlingen skulde begynde, rakte Barnet med begge Hænder efter *Grundtvig* og smilede til ham, og *Grundtvig* udbrød: „Ja, vær Du kun glad, Du Lille, for hvad der nu skal times Dig! Nu skal jeg sige Dig noget, som Du skal frydes ved, og det er, at det netop er saadanne smaa Børn som Dig, Himmeriges Rige

hører til, saa Du har ingen Nød, Du Lille. Og ingen kommer derind, uden de blive som saadant et lille Barn, som Du nu er." Hvad jeg forresten ikke syntes om, var, at han af Daabsritualet kun brugte Forsagelsen, Trosartiklerne og Fadervor, men ellers sine egne Ord, som dog for det meste var smukke og gribende.

Efter Daaben begyndte Altergangen, i hvilken vist henved otte hundrede Mennesker deltoge. Han havde ogsaa kaldt unge Børn til Skrifte, tog dem nu ogsaa til Alters, iblandt dem sin Søn *Frederik*, som er 13 Aar gammel. Fader og Broder *Ludvig* var ikke med i Kirke, ellers var vi der alle og deltog alle i Altergangen. Jeg saa ogsaa *Povl* og *Harald Jensens.*[1]) Jeg havde først forstaaet, at *Grundtvig* kun mente, at Menigheden skulde gaa til Skrifte og ikke, at han opfordrede til almindelig Altergang, og det, der gav mig Mod til nu ogsaa at gaa til Alters, var de Ord, han sagde: „Sandelig, Vorherre tager Eder, *som I er!*" Jeg ønskede saa inderligt, at Du min egen Ven, havde været med i de Timer. Et saadant levende og fyldigt Menighedsliv, som det, der udfolder sig i Vartov, har jeg kun tænkt mig i de apostoliske Menigheder, hvor alle var én Sjæl og ét Hjærte.

Allerede før Prædiken havde *Grundtvig* bedt Professor *Fr. Hammerich* og Pastor *Fr. Helweg* om at hjælpe sig ved Nadverens Uddeling, og de fik da Bud efter deres Ornater. De tre første Borde

---

[1]) Povl la Cour fra Skærsø og Litograf Harald Jensen og hans Hustru Andrea Lønborg, vore nære Venner. Forfs. Anm.

uddelte *Grundtvig* og hans Kapellan *Køster* Nadveren til; det fjerde *Hammerich* og *Køster*, og i dette deltog *Grundtvig*, hans Kone og *Frederik;* det femte og sjette uddelte *Grundtvig* og *Hammerich* til, og ved dette gik *Helweg* og *Køster* til Alters; ved det syvende Bord modtog *Hammerich* Sakramentet af *Helweg* og *Køster*. Disse tre skiftedes nu ved Uddelingen, til Altergangen var sluttet. Hvor mange Børn, der deltog i Nadveren, véd jeg ikke.[1]) Nogle flere end *Frederik* var der nok, men mange har det dog ikke været. Det stødte mig dengang slet ikke, saa meget mindre, som tre Præster foruden *Grundtvig* ikke toge i Betænkning at give Børn Nadveren, og hele Stemningen og Maaden, hvorpaa det skete, var en saadan, at det ikke kunde støde mig, og heller ikke har det stødt nogen, jeg siden har talt med, undtagen Fader. Men senere har jeg tænkt paa, at det dog vist vil vække Forargelse, og det er tungt. Af den Grund tror jeg ogsaa, at det var urigtigt, at det skete. Og dog, Konfirmationen er jo en rent menneskelig Indretning, kun noget over hundrede Aar gammel her i Landet; saa strider det end imod borgerlige Vedtægter, mod Vorherres kan det umuligt stride, og det er jo Hovedsagen. Men man maa selv have været med, for ret at forstaa det. Klokken var over $2^1/_2$, da Gudstjenesten var forbi.

Vi var alle i Gaar Aftes forberedte paa at modtage Efterretningen om *Grundtvigs* Død. Naar vi

---

[1]) Fr. Hammerich opgiver i „Et Levnedsløb", at det i alt var fire, der alle skulde konfirmeres strax efter Paaske. Forfs. Anm.

vidste, hvor mat han altid har været efter en almindelig Gudstjeneste, syntes vi, det maatte være umuligt, at han kunde udholde en saadan Anstrængelse og Sindsbevægelse som denne. Men for Gud er intet umuligt. Det meste af Aftenen var alle mine tre Søstre der ovre, og han, som havde han hvilet hele Dagen, var kraftig og stærk, talte om Vorherre, om vort Fædreland og om mange andre Ting; men dog syntes Søstrene, at der undertiden kom ligesom forstyrrede Ytringer fra ham. Imorges vaagnede han Kl. 6, og da *Sjarlotte* Kl. 9 var der ovre, havde han talt næsten uafbrudt hele Tiden, tidt forvirret. *Svend Grundtvig* tror nu, at han er sindssyg. Hans Legeme var derimod kraftigt og smærtefrit. Nu i Aften er han ganske den Gamle. Der har været mange hos ham i Dagens Løb, Pastor *Gunni Busck* er der nu, og *Grundtvig* taler fuldstændig fornuftigt om alle Ting, men han taler dog ikke saa meget som igaar og imorges, skøndt han er om muligt endnu kraftigere. Vorherre gøre det godt for vor kære gamle Præst!

Endnu vil jeg kun tilføje, at *Grundtvig* i Dag har indgivet sin Ansøgning om Afsked. Han siger, det er hans Pligt, da han har brudt med vor Kirkeorden, men han kunde ikke andet. Da han i Lørdags, dødssyg som han følte sig, vilde sende Bud om, at han ikke kunde komme i Kirken om Søndagen, syntes han, Vorherre sagde til ham: „Det maa Du ikke gøre, jeg skal nok hjælpe Dig“. Og paa det Ord kørte han Søndag Morgen til Kirken, uden at have havt Kræfter til at forberede sig paa,

hvad han skulde tale, ligesom det ogsaa først, medens han holdt Skriftetalen, indgaves ham, at han skulde tage hele Menigheden til Alters. Paa Fredag, Langfredag, vil *Grundtvig* holde Afskedsprædiken."

Dette er altsaa min, det unge Menneskes Opfattelse og Gengivelse af, hvad der foregik i Vartov hin Palmesøndag. Naar jeg sammenligner den med, hvad *Fr. Hammerich* har skrevet i „Et Levnedsløb", er der ingen væsentlig Uoverensstemmelse. Kun synes jeg, at man af *Hammerich* faar Indtryk af Uhygge, medens jeg havde Indtryk af en særlig Højhed over disse Timer. Jeg var jo dog dengang meget ung og derfor lettere at rive med af *Grundtvigs* beaandede, om end, som jeg siden saa, syge Tilstand. Man forstaar dog ikke, at *Hammerich*, som han siger, paa samme Tid kunde være klar over *Grundtvigs* Sindssygdom, og saa, ved selv at deltage i Altertjenesten, gøre sig medansvarlig for, hvad der muligt af Utilbørligt kunde ske. Thi det, at han og *Helweg* i denne Stund stillede sig ved *Grundtvigs* Side foran Alteret, gjorde jo netop Menigheden tryg.

Skærtorsdag d. 18. April skrev jeg til min Kæreste: „Desværre bliver det nok en trist Paaske for Vartov Menighed. Den kære gamle *Grundtvig* er sindssyg. Han kalder sig selv Englen Gabriel og siger, at hvert Ord, han taler, taler han ikke af sig selv, men det er Vorherre, der taler gennem ham. Og det er sørgeligt, at hans Kone og hele Husstand tror det samme og tillader Folk i

massevis at bestorme Huset for at høre ham. Han har spaaet sin Kone, at hun skal føde Elias, og hun tror det. Han spaaede Enkedronningen, at hun skulde føde Holger Danske, naar han kyssede hende. Hun tillod ham det, ikke fordi hun tror derpaa, men af Medlidenhed med ham, for ikke at saare ham. Igaar skrev han til „Admiralitetet", at det skulde lægge Flaaden ud paa Reden, da Preusserne vilde komme i Nat. Han, Fru *Grundtvig*[1]) og *Karoline Larsen*[2]) sad oppe hele Natten for at vente paa, hvad der skulde ske, og da der til Kl. 6 intet var sket, sagde *Grundtvig*, at saa maatte Vorherre have hindret det for at vise, at *Grundtvig* dog endnu kun var et Menneske, der kunde tage Fejl af *Tiden*, thi komme vilde Preusserne snart, o. s. v. Der har været stor Bevægelse for at faa ham til at lade være at prædike i Morgen, men hverken *Peter Rørdam*, *Gunni Busck*, *Helweg*, *Fenger*, *Hostrup*, *Hammerich* eller nogen anden har kunnet formaa ham til at opgive det, vel mest, fordi han støttes af sin Kone og andre Sværmere. I Dag har han dog faaet Forbud derimod af Stiftsprovst *Rothe*, men om han retter sig derefter, er vel et Spørgsmaal. Vorherre lade dog ikke denne Tilstand vare længe, men klare hans Forstand eller kalde ham hjem!"

Langfredag d. 19. April skrev jeg: „Vartov Kirke

---

[1]) Grundtvig var 14. April 1858 tredie Gang gift med Asta Tugendreich Adelheid Reedtz, født Komtesse Krag-Juel-Vind-Frijs (1826—90), Enke efter Geheimekonferensraad H. C. Reedtz.

[2]) En ung Pige fra Tøstrup i Jylland, som i mange Aar var i Huset hos Grundtvigs baade før og efter hans Død, og som spillede en stor Rolle som fortrolig Veninde af Fru Grundtvig og Døtrene. Forfs. Anm.

har i Dag været lukket af Øvrigheden. Gud ske Lov! Saa undgik man dog at faa Skandale, thi Alverdens Pøbel, fin og grov, var allerede Kl. 7½ stormet sammen for at faa Plads. Det havde dog været gruelig tungt, om der skulde være kommet saadan Forargelse ved *Grundtvig*. Alt dette har opsat Søster *Huldas* og *Grundtvigs* Datter *Sofies* Rejse. Hvor *Sofie* i det hele tør tænke paa Rejse, forstaar ingen af os."

D. 30. April: „Nu ser ogsaa Fru *Grundtvig*, at han er sindssyg, men det saa hun først, efter at *Sofie* var rejst. Endnu Dagen før hun rejste, sagde *Sofie* her hjemme hos os, at jo mere Folk sagde, at hendes Fader var forvirret, des fastere blive de i Hjemmet kun i Troen paa, at dette ikke var sandt. *Grundtvig siger dog selv til Tider, at han er sindssyg*. Nu er han rejst til Frederiksdal sammen med sin Kone og *Frederik*, og de have taget en ung Læge[1]) med sig. Stakkels Fru Grundtvig! Hun er saa nedbøjet af Sorg og Selvbebrejdelse, fordi hun saa længe har lukket Øjet for Grundtvigs Sygdom og derved bragt ham længere og længere ind i de sygelige Idéer. Forresten har Regeringen ikke villet give ham den Afsked, han har søgt om, men har kun suspenderet ham paa Tid. Det er jo en meget smuk Hensynsfuldhed".

Det rolige Ophold paa Frederiksdal og det, at han skaanedes for alle de oprivende Besøg, han her i Byen uafbrudt havde været Genstand for,

[1]) Antonius Sparrewohn, som havde tilbudt at pleje Grundtvig under Sygdommen. Han blev 1868 gift med Sofie, Fru Grundtvigs Datter af første Ægteskab med Udenrigsminister H. Chr. Reedtz. Forfs. Anm.

bragte snart Bedring i *Grundtvigs* Tilstand. Fuldstændig helbredet, om end legemlig svag, optog han atter om Efteraaret sin Præstegerning.

I Sommeren 1868 tog jeg første Del af medicinsk-kirurgisk Embedsexamen. Men der forestod mig i dette Aar noget ikke mindre betydningsfuldt. Det havde længe været min Kærestes og min Tanke, at vi, naar denne Examen var afsluttet vilde holde Bryllup og sætte Bo. Vi havde lejet Lejlighed i Villaen Gl. Kongevej Nr. 137, der laa lige overfor *Grundtvigs* store smukke Have. Vi havde ogsaa en mindre, meget køn Have, der stødte op til en stor Mark, paa hvilken Hollænder- og Maglekildevejs store Kaserner senere blev opførte.

Efter Examen rejste jeg først et Par Uger til Fyen, hvor jeg besøgte min Morbroder *Vilhelm Birkedal* i hans nye, hyggelige Præstegaard. Han og hans Hustru levede her et frisk og fornøjeligt Liv omgivet af den store Flok af Børn, Svigerbørn og Børnebørn, Slægt og Venner og Menighed. Efter hans Afskedigelse fra Ryslinge var *Johannes Clausen* (1832—1908) bleven udnævnt til Sognepræst dér og boede nu i den gamle Præstegaard. Han var Indre-Missions-Mand og *Vilhelm Becks* nidkære Medarbejder. I Krigen havde han gjort udmærket Fyldest som Feltpræst, og han var en af de ivrigste Arbejdere i Forsvarssagens Tjeneste.

Sidst i August mødtes min Fæstemø og jeg i mit Barndomshjem for at lægge sidste Haand paa Ordningen af det Hjem, i hvilket vi fik Lov at leve et

lykkeligt Liv i 46 Aar. Vort Bryllup stod i Vartov den 4. September 1868, og kærlige Venner havde smykket den gamle Kirke med et Væld af Blomster. *Birkedal* var Brudefører, Fader ledsagede mig, og min Farbroder, *Immanuel Barfod*, viede os. Naar jeg nu som gammel Mand tænker tilbage paa de Dage, undrer jeg mig over, at vi to unge Mennesker havde Mod til at gøre dette Skridt, og at ingen af vore Nærmeste udtalte nogen Betænkelighed derved! Vel havde jeg taget første Del af min Embedsexamen, men jeg havde dog endnu mindst to Aar igen.

Der er ingen Anledning til at opholde mig ved disse Studieaar, derimod vil jeg gerne med Taknemlighed nævne nogle af mine Lærere. Dengang holdt endnu Professor *Oluf Lundt Bang* (1788—1877) eller *Ole Bang*, som han almindelig kaldtes, Forelæsninger, skøndt han var fyldt de 80 Aar. Han var en rask og rørig, fyldig Mand, der var ivrig Forkæmper for en udstrakt Brug af koldt Vand baade udvendig og indvendig og endnu selv en fanatisk Bader paa Ryssensten, endog Vinterdage. Han var let og hurtig i Bevægelser og Tale, og jeg gyste, naar jeg saa den gamle Mand springe af eller paa en Sporvogn i fuld Fart. Nogle af hans Kolleger lagde ikke Skjul paa, at de mente, at han havde overlevet sig selv og burde give Plads for en yngre. Muligvis havde de Ret; vi stod i en Overgangstid, hvor Videnskaben gjorde store og hurtige Fremskridt, med hvilke han næppe kunde følge. Han sad dog inde med et langt Livs rige Erfaring, og mig forekom det, at han endnu fyldte sin Plads.

Professor *Carl Edvard With* (1826—98) var Overmedikus ved Frederiks Hospital og Lærer i medicinsk Klinik. Han var en glimrende Begavelse og hævdede med Hæder sin fremskudte Stilling. Jeg havde det Indtryk, at han kunde se tvers igennem et Menneske og næsten paa Forhaand se, hvad det fejlede. Hans Forelæsninger var skarpe og præcise, men ret vanskelige at følge, da han talte hurtigt med dæmpet Stemme, og det kneb ogsaa tidt for Patienterne at forstaa hans Spørgsmaal. Jeg har tidt set et haabløst Udtryk i Patientens Ansigt, naar *With* i et Aandedræt, som om det kun var ét Ord, spurgte: „Har De Svien, Sugen, Trykken, Brænden, Kvalme, Opstød, Ræben, Brækning?“ Men han var øm og kærlig overfor sine Patienter, skøndt ofte forunderlig naiv. En fattig Kone laa med en smærtelig Byld i det ene Bryst. Da *With* en Dag vilde aabne den og tog sin Forbindtaske frem, lukkede Kniven op og bøjede sig ned over Konen, brød hun ud i en hjærtelig Graad af Angst. Han stod et Øjeblik helt betuttet over Konens Kvide, men lagde saa den ene Arm om hendes Skulder, viste hende Kniven og sagde med den kærligste Stemme: „Ikke græde, ikke græde, lille gode Kone! De kan jo selv se, at den slet ikke er skarp.“ Vi kom alle til at le, Konen med, og før hun vidste, var Pinen forbi. Han var en distræt Mand. I sin Embedsbolig paa Hospitalet ud til Bredgade levede han med sin store Børneflok, som han ikke altid havde rede paa. Da han en Dag gik over Grønnegaarden med sine Volontærer, standsede han ved en lille Dreng,

som løb og legede; og sagde: „Sikken en køn lille Dreng! Hvem er din Fader?“ „Det er jo Du, Fader!“ svarede Drengen. Og det viste sig ogsaa at være rigtigt. Jeg havde den mest ubegrænsede Tillid til *With* som Læge, hans Diagnose og Prognose. Senere hen bad jeg ham tidt om at staa mig bi, naar jeg var tvivlraadig overfor en Patient, og han var altid rede. Han var dog en stærkt optagen Mand. Det kunde hændes, at han under Stuegangen maatte skynde sig gennem de sidste Stuer, og han kunde da spørge Stuekonen: „Alt godt, muligvis?“ Fik han et Ja til Svar, gik han videre, men trak Konen tvivlsom paa det, var han, trods sin knappe Tid, strax Fyr og Flamme og lige saa nøjagtig og omhyggelig i sin Undersøgelse som altid.

Af mine andre Lærere satte jeg megen Pris paa Professor *Carl M. Reisz* (1829—1902). Hans Foredrag var livligt og klart og fangede altid vor spændte Opmærksomhed. I min senere Virksomhed var han mig en stor Støtte. Professor *A. Stadfeldt* (1830—96) var Overlæge ved Fødselsstiftelsen. Hans Fag interesserede mig særligt. Han indlagde sig som bekendt uvisnelig Fortjeneste ved at indføre Aseptiken og Antiseptiken ved Fødselshjælpen paa en Tid, da Barselfeberen i den Grad rasede i alle Fødselstiftelser, at disses Ledere rundt om var nær ved at stille det fortvivlede Forslag, at lukke alle slige Stiftelser. Paa den hygiejniske Kongres i Brüssel 1876 forelagde han sine epokegørende Resultater, som siden Verden over har skaanet mange Tusinder af Mødres Liv. Jeg havde den Lykke at

fortsætte Forbindelsen med ham, idet jeg en Aarrække havde en betydelig Virksomhed som Fødselshjælper paa Frederiksberg og Omegn. Ogsaa Professor, Overlæge ved Kommunehospitalet *S. Engelsted* (1823—1914) mindes jeg med Kærlighed og Højagtelse. Han var en meget stilfærdig Mand og en aldeles udmærket Lærer. Jeg vedblev at staa i Forbindelse med ham, længe efter at han havde trukket sig tilbage fra sin store Virksomhed, og det var en Glæde at besøge den nitiaarige, stadig livlige og interesserede Mand i hans gammeldags indrettede Villa ude paa Strandvejen. Professor, Overkirurg ved Frederiks Hospital, *Matthias Saxtorp* (1822—1900) holdt udmærkede Forelæsninger og Kliniker, men han havde ikke Evnen til at komme i nærmere Forhold til sine Undergivne, brød sig maaske heller ikke derom. Han var meget stiv i sine Meninger, som han gerne vilde paatvinge andre. Han var begejstret for England, Frankrig og Rusland, men hadede Tyskland og — Sverige. Patienter fra disse to Lande gav han sig saa lidt af med som muligt. En Dag fremstillede han ved Kliniken en Svensker. Den Student, der skulde examineres over den Syge, begyndte med at rette et Par Spørgsmaal til denne, men blev afbrudt af *Saxtorph:* „Det nytter ikke at tale til ham, De forstaar dog ikke hans Sprog.“ Dermed var den Sag afgjort, uagtet Studenten sagde, at han godt forstod Svensk. *Saxtorph* indlagde sig, ligesom Professor *Holmer*, stor Fortjeneste ved at indføre den antiseptiske Behandling af Saar. Kvindelige Medicinere kunde

han ikke fordrage og taalte dem ikke paa sin Afdeling. Han var blandt de faa af alle mine Professorer, jeg ikke kom i personligt Forhold til. — Den kirurgiske Professor, *Andreas Buntzen* (1811—80) havde mit Hold kun kort Tid til Lærer, da han ramtes af et apoplektisk Anfald 1869, men i hans Sted konstitueredes den senere Professor *Peter Plum* (1829—1915). Ham lærte jeg først nærmere at kende efter at jeg var bleven Kandidat og i et Par Aar fulgte jeg Professor *Fr. Howitz* under hans Stuegang og Operationer paa Frederiksberg Hospital og Diakonisseanstalten, hvor *Plum* var en hyppig Gæst, tilligemed Overlæge *A. Holstein,* Dr. *Franklin Nyrop* og Dr. *Edv. Jacobi.* Efter Operationen spiste vi Frokost sammen i Lægeværelset; den bestod altid af Franskbrød, Smør og Schweizerost, med et Glas Sherry til, samt Kaffe og Wienerbrød, og her førtes altid lærerige og morsomme Samtaler, som vi Unge fulgte med spændt Opmærksomhed.

I Sommeren 1870 tog jeg den sidste Del af min Examen med en god første Karakter. Den havde varet en Maaned og været meget anstrængende. Den sidste Dag med sine 4—5 Fag var afgørende for hele Udfaldet. Min Hustru kunde ikke holde sig hjemme, men opslog sit Bo i Grønningen, mens jeg var bunden til kirurgisk Akademi i Bredgade. Min Svoger *Jørgen la Cour* holdt hende med Selskab og bragte Bud imellem os med Udfaldet af hver Prøve. Det var den 25. Juni. Efter den gode Afslutning og efter at have aflagt det højtidelige

Lægeløfte, stormede jeg ud i Grønningen. Saa fik vi fat i en Droschke, holdt i Vimmelskaftet for at købe en Skinke til Middagsmaden, som den Dag var forsømt, og kom hjem fulde af Lykke og Tak til Gud. Mere mindes jeg ikke fra denne betydningsfulde Dag. Saa snart vi kunde, pakkede vi vore Kufferter og rejste med vor lille Dreng, som var født Aaret før, den 19. Juni 1869, til Jylland, hvor vi gæstede Slægt og Venner.

Efter Hjemkomsten blev jeg som eneste Kandidat ansat paa „Almindeligt Hospital"s første Afdeling under Overlæge, Professor *L. I. Brandes* (1821—94). Reservelæge var den senere Generallæge *H. Laub* (1838—1910). Jeg gjorde Tjeneste dér i henved to Aar uden Løn, men jeg fandt, at det maatte være Løn nok for en ung Mand her at faa rig Lejlighed til praktisk Uddannelse, og da jeg jo var eneste Kandidat, var der saa meget mere Anledning til at lære. Professor *Brandes* var en stille og menneskekærlig Mand, altid optagen af filantropiske Planer og Virksomheder, og der herskede den smukkeste Tone paa hans Afdeling. Dertil bidrog ogsaa Afdelingens Oldfrue, eller hvad hun kaldtes, Frøken *Dahl*, Søster til min gamle Lærer, Professor *F. C. B. Dahl.*[1]) Kosten paa Hospitalet og Stiftelsen var god, men alligevel ret spartansk, og fristede ikke altid til, at der spistes det Maal, Legemet trængte til. Men saa kunde *Brandes* sætte sig paa Sengekanten hos en Patient, der ikke kunde

---

[1]) Vibeke Adelhaid Dahl (1828—97) var ansat paa Hospitalet fra 1866 til 1894. (Se Memoirer og Breve XXII S. 113.)

spise, og spørge ud, om der da ikke var et eller andet, han eller hun kunde faa Lyst til. „Der er En, der har sendt mig noget dejlig Kødsuppe, Sødsuppe, Rødspætte, Kylling. Kunde De ikke have Lyst til at faa lidt af det?“ Men alle disse gode Sager blev, saa vidt jeg kunde forstaa, lavede i hans eget Køkken efter den Ønskeseddel, han efter Stuegangen gik hjem med. *Brandes'* filantropiske Virksomhed er bekendt og skattet af alle. Jeg vil kun nævne „Sygehjemmet“ og „Sygekassen for kvindelige Haandarbejdere“. Han betroede mig den Afdeling af denne, der omfattede Frederiksberg og Vesterbro.

Efter „Almindeligt Hospital“ gjorde jeg i nogle Aar Tjeneste paa Diakonisseanstalten og var i 1874 endog eneste Læge under Overlæge *A. Holsteins* Sygdom. Anledningen til hans Sygdom fortjener at mindes. Han var efter Professor *Schiødtes* Død 1873 bleven Overlæge paa Frederiksberg Hospital, og her opererede han en Dag et Barn for Strubehoste. Da Halssnittet var gjort, rakte han efter Kanylen, som skulde ligge paa Bordet ved Siden af ham, men den var der ikke. Barnet var ved at kvæles, og medens man søgte efter Kanylen, satte *Holstein* resolut sin Mund til det døende Barns Halssaar og sugede Slimen og Blodet ud. Han reddede Barnets Liv, men fik selv en Infektion og et langt og pinefuldt Sygeleje, der varede i over fire Maaneder, og Rekonvalescensen var meget langvarig. *Holstein* var en arbejdsfør Mand med den mest levende Interesse for sin Gerning. Han var

høj og smuk, med sort Haar og livlige Øjne, en sand Riddersmand i Tanke og Fremtræden, højt elsket af den store Kres, han kom i Berøring med, min kære Ven til hans Død.

Det vilde føre for vidt at prøve paa at opfriske Minder fra alle de Virksomheder, som blev mig betroede i disse Aar. Jeg var Sessionslæge 1870—71, Læge ved Officers- og Elevskolen 1871—74 og ved Kjøbenhavns Væbning, var ansat ved Professor *Drachmanns* ortopædiske Institut, og Koleralæge paa Vesterbro, da man 1874 frygtede Sygdommens Overførelse fra Skaane og Hamborg. Læge ved Vakcinationsanstalten 1873—74, hvor jeg en Nat blev beordret til at vakcinere alle Gæsterne paa Gæstgivergaarden „Holger Danske“ i Farvergade. 1874—78 var jeg Læge for „Samfundet, der antager sig Vanføre og Lemlæstede,“ en Gerning, der fyldte mig med levende Interesse; men mit Ønske om at kaste mig over den Gren af Videnskaben var umuligt. Stillingen var desuden dengang ulønnet. Jeg var i disse Aar ogsaa Læge ved „Understøttelsesforeningen“, „Plejeforeningen paa Frederiksberg og Vesterbro,“ „Børnehjemmet paa Vodroffvej,“ „Iliasminde“ og „Puggaards Børnehjem,“ „Lindevangshjemmet for straffede Piger“ og for „Fængselsselskabets Optagelseshjem.“ Jeg forstaar nu ikke, hvorledes alt dette kunde overkommes sammen med min stadig voxende Praxis.

I Løbet af 1872 havde jeg et saa omfattende Arbejde, at jeg undertiden var ved at segne under det. Jeg vilde vel have rettet mig, hvis jeg ikke i

Januar 1873 var bleven smittet af et Barn, som jeg opererede. Jeg fik en voldsom, ondartet Rosen, der begyndte i Ansigtet og bredte sig over hele Kroppen. Efter 2 Maaneders haard Sygdom blev jeg angreben af en aandelig Depression, der varede mange Aar og bevægede sig i Bølgegang med lettere og tungere Perioder, men aldrig var jeg helt fri. Det var meget svære Aar. Foruden *Holstein* fandt jeg en anden trofast Ven i Professor *V. E. Steenberg* (1829—92), Overlæge ved St. Hans Hospital. Hvad han var for mig kan jeg slet ikke sige, men jeg kom til at holde usigelig meget af ham, og jeg vil altid mindes ham med inderlig Taknemmelighed. —

I 1871 lærte jeg Hans kgl. Højhed Kronprins *Frederik* at kende, hvilket fik stor Betydning for mig. Jeg havde som „Understøttelsesforeningens" Læge Tilsyn med en Familie paa Vesterbro, hvor Manden havde en Barberforretning. Han og hans Hustru laa af Lungetuberkulose i sidste Stadium og havde en stor Børneflok at forsørge. Den ældste Søn, som styrede Barberstuen under Faderens haabløse Sygdom, var nu indkaldt som Soldat til Fredericia. Under hans Fraværelse skaltede og valtede Svendene som de vilde, det gik stærkt tilbage med de smaa Indtægter. Jeg søgte da at faa Sønnen forlagt til Kjøbenhavn fra Fredericia. Da dette ikke lykkedes mig, dristede jeg mig til, da Kongen var bortrejst og Kronprinsen Regent, skriftligt at henvende mig til denne, fremstillede Sagen og ansøgte om Sønnens Forflyttelse. Faa Dage

efter modtog jeg Tilsigelse til Audiens hos Kronprinsen.

Han modtog mig med de Ord: „Jeg har bedt Dem komme til mig, først fordi jeg vil sige Dem Tak for den tillidsfulde Maade, hvorpaa De har henvendt Dem til mig, og dernæst fordi Deres Skildring af de sørgelige Forhold hvorunder denne Familie lever, har gjort et stærkt Indtryk paa mig“. Det blev en lang Samtale, under hvilken jeg lærte et Hjærte at kende, der slog varmt for dem, der lider Nød og er stedt i Vaande, og fra den Stund følte jeg mig knyttet til Kronprins *Frederik* med faste Baand, der aldrig brast, men blev fastere, alt som Aarene gik.

Det viste sig umuligt for Kronprinsen at faa Manden forflyttet. Mange havde vel dermed ladet Sagen bero, men Kronprinsen paatog sig nu gennem mig at holde det ulykkelige Hjem oppe. Om Foraaret døde begge Forældrene, Sønnen blev permitteret, tog nu Styret, og Forretningen kom paafode igen.

Et Par Aar efter fik jeg et nyt Bevis paa Kronprinsens Deltagelse for de Fattige og Nødlidende. Det var en mørk, raa Efteraarsaften med Blæst og Regn. Den gamle Jærnbanevold laa endnu for Enden af Vesterbros Sidegader, og Istedgade var endnu ikke skaaren igennem, saa at man maatte op langs Volden for at skyde Genvej fra Enden af den ene Gade til den anden. Jeg kom fra Dannebrogsgade, skulde hen til Gasvejen og havde Regn og Blæst lige i Ansigtet. Jeg arbejdede mig frem i Æltet paa

Jordvolden, da jeg blev standset af et Par Herrer, der kom imod mig. Den ene sagde til mig: „Det var rart vi traf Dem, vi er helt vildfarende. Jeg har faaet Brev fra en gammel syg Mand, der boer langt ude i Saxogade, og jeg vil selv ud og se, hvorledes det staar til med ham. Paa Vesterbrogade var der saa megen Stimmel om mig, at *Ipsen* foreslog at gaa denne Vej, men vi kan ikke orientere os i Mørket.“ Jeg havde strax kendt Kronprinsens Stemme, og hans Ledsager var hans Hoflæge *Edvard Ipsen.* Jeg fulgte da med og fik et levende Indtryk af Kronprinsens Omhu for nødlidende Mennesker, naar de henvendte sig til ham.

— — —

Herhjemme i Danmark var 1870erne Udgangspunktet for kraftigt, dygtigt, maalbevidst Arbejde i mange Retninger paa Landbrugets, Handelens, Søfartens, Industriens og andre Omraader. Udmærkede Mænd gik i Spidsen, og af disse Tiders Arbejde maa erkendes, hvad det private Initiativ betyder og vejer i et Samfund. Men fra samme Tid skriver sig ogsaa herhjemme to Bevægelser, der satte andre dybe Spor. Den ene, *Socialismen*, havde til Maal at højne og bedre Kaarene for Haandens Arbejdere. Et saadant Arbejde vilde i sig selv være godt og priseligt. Midlerne der brugtes, har sikkert ikke altid været det. Jeg skal dog ikke driste mig til at opkaste mig til Dommer i denne store Samfundssag. Alle maa vi haabe paa en god Løsning af den store Sag, og at de Kampe, den fører med sig, ikke maa udsætte Folks og Lands Bevarelse for den

største Fare. Den anden Bevægelse kaldtes med det ret fordringsfulde Navn: „Gennembruddet i 70erne.“ Heller ikke om den føler jeg Trang til at udtale mig. Hvad den har ført frem i Bøger og Blade er min Natur saa fremmed og saa dybt imod, at jeg kun vilde kunne gøre det med den største Modvillie.

Da jeg 1871 begyndte at praktisere paa Frederiksberg og Vesterbro, var jeg den tolvte Læge derude, og de fleste af disse mine Kolleger var ældre eller gamle Mænd, som nødigt tog nye Patienter, og dette var vel væsentlig den egentlige Grund til, at jeg saa hurtig fik en stor Virksomhed. Flere af dem bad mig desuden om at hjælpe dem under Sygdom eller Bortrejse. Særlig var det ved Fødselshjælpen, at de ældre Læger følte, at deres Kræfter ikke mere strakte til, og fra 1872 var jeg i flere Aar den mest søgte Fødselshjælper udenfor Vesterport. Denne Virksomhed interesserede mig i høj Grad; det har altid været mig en Fryd at høre den første Lyd af Liv fra et lille Barn og at dele Forældrenes, ikke mindst Moderens Glæde. „Kvinden, naar hun føder, har Bedrøvelse, fordi hendes Time er kommen; men naar hun har født Barnet, kommer hun ikke mere den Trængsel i Hu for Glæde, at et Menneske er født til Verden.“ Skøndt jeg har hjulpet mangen Moder — der var Dage, hvor jeg hjalp baade to og tre — har jeg havt den forunderlige Lykke, ikke at have mistet én af dem, jeg hjalp. Jeg véd, det er ikke *min* Fortjeneste!

Lægen er jo nu i mange Maader heldigere stillet end i gamle Dage. Jeg mindes en Nat, da jeg blev kaldt ned paa Badevejen, som nu kaldes Knudsgade og dengang var det usleste og mest berygtede Sted paa Vesterbro. Der laa en Kone i Fødsel, og hun havde smittende Syfilis. Dengang kendte man ikke Gummihandsker, og jeg var forfærdet ved Tanken om, at jeg rimeligvis vilde paadrage mig denne gruelige Sygdom, dersom jeg blev nødt til at hjælpe. Det blev jeg ikke, men jeg glemmer ikke de Timer. Hvor mange Læger er ikke i gamle Dage under Udøvelsen af deres Kald blevne ramt af denne Sygdom, der har ødelagt deres Liv. Lægens Kald og Gerning er ofte svær. Den omfattende Fødselspraxis medførte, at jeg af og til blev stillet over for Spørgsmaalet om Nøddaab. Sognet omfattede dengang hele Frederiksberg og Vesterbro foruden Hvidovre og Valby, og der var kun to Præster, som man ikke let, i den korte Tid det ofte drejede sig om, kunde faa fat paa. Forældrene bad mig da ofte om at døbe deres Børn, og det var mig altid en Glæde, naar de ikke selv mente at kunne gøre det. Det var ikke faa Børn jeg saaledes døbte. —

1872 var vor gamle Præst, *Grundtvig*, død. Den 1. September prædikede han, og Dagen efter arbejdede han som sædvanlig. Hans Skrivebord stod ud for det midterste Vindue i den store trefags Stue, hvis Vægge var dækkede med Bogreoler fra Gulv til Loft. Han sad i sin Lænestol med sin store Merskumspibe, da han, uden noget Sygdomstegn, blidt slumrede ind „som Sol i Høst

gaar ned". Næste Søndag var Pastor *C. J. Brandt* fra Rønnebæk kaldt herind, og der var mødt saa mange Kirkegængere, at Gudstjenesten maatte forlægges til den store Grønnegaard. Ved *Grundtvigs* Jordefærd fra Vor Frelsers Kirke var denne overfyldt, og her talte flere af hans nære Præstevenner, af hvilke jeg husker *P. A. Fenger.* Fra Kirken fulgtes *Grundtvigs* Lig af et mægtigt Tog, som paa Gangen til Banegaarden lagde Vejen forbi Vartov Kirke. Et Extratog førte Kisten og det store Følge til Køge, hvor *Grundtvig* blev bisat i Familien Carlsens aabne Gravsted paa Aasen ude i Skoven. Efter den smukke Højtidelighed her drog vi alle til Udby Præstegaard, hans Fødested og Barndomshjem, hvor han som sin Faders Kapellan 1810 begyndte sin Præstegerning. Den gamle Præstegaard stod endnu som dengang, han saa Lyset dér 1783, og især dvælede man i det lille Sovekammer, hvor han blev født.

Vi havde 1875 for en Sommermaaned lejet et Hus i Hellebæk, min Moder fulgte med os derud, og jeg mindes, at hun og min Hustru var saa betagne af Naturens Skønhed, at de den første Nat sad oppe. De kunde ikke løsrive sig fra Udsigten ud over Sundet, som laa badet i Maanens Straaler. Dengang var Hellebæk endnu en Idyl, ikke videre søgt af Landliggere, og Fiskerbefolkningen derfor ogsaa ret uberørt, saa at det var en Fornøjelse at færdes imellem dem. Nær ved os boede Skuespillerne *Vilhelm Wiehe* og *Hultmann,* der lod til at være meget melankolsk, men var stærkt optagen af at male ved Søerne inde i Skoven. Professor *Phister*

ejede sit eget Hus i Hellebæk med en Have langs Stranden. Nede ved Badet lagde han Mærke til min yngste toaarige Dreng, *Agner*, der efter sin Moders Slægt var mørk og nu ogsaa stærkt solbrændt, saa *Phister* kaldte ham „Broncedrengen". Vort Bekendtskab fra Hellebæk fortsattes baade her i Byen og ved følgende Sommerophold i Hellebæk. Han var meget glad ved sit Hus, men tvivlede om, at han i Længden kunde blive boende der. „Jeg begyndte i Taarbæk," sagde han en Dag, „men tilsidst kunde jeg ikke holde det ud for Tyskere og Jøder. Jeg har stadig maattet rykke længere nordpaa, og finder de ogsaa herop, maa jeg igen flytte."

I Løbet af ti Aar var alle vi Søskende fløjet ud fra vort Barndomshjem, den trygge, lune Rede, for selv at sætte Bo. 1867 holdt min ældste Søster, *Agate*, Bryllup med *Jørgen la Cour* (1838—98). De boede først i Nærum, indtil hans egen Landbrugsskole blev bygget i Kongens Lyngby. Han var Sekretær ved Landhusholdningsselskabet, til han blev en af dets tre Præsidenter. — I 1868 blev *jeg* gift. — I 1873 blev *Hulda* (1850—78) gift med Fysikeren, den senere Professor *Povl la Cour* (1846—1908), og min Broder, *Frederik Barfod* 1874 med *Anna Barfred*. Han blev 1877 Præst, men tog Afsked 1916. Min yngste Søster, *Sjarlotte* holdt 1875 Bryllup med Landmanden *Peter la Cour*, og endelig blev 1877 min yngste Broder *Ludvig Barfod,* der nu er Organist ved Marmorkirken, gift med *Dine Winther*. Mine to yngste Søstre levede ikke længe. *Sjarlotte* døde allerede 1877 efter et

Villaen Lykkesholms Allé 3 B.

Foran Verandaen i Lykkesholms Allé 3 B.

halvt Aars Sygdom. Min Plejesøster *Hulda* døde Aaret efter, 1878 i Askov.

I mit Hjem og i min Gerning gik alt sin rolige og lykkelige Gang. Det var en hyggelig Lejlighed vi havde paa Værnedamsvejen, men den var omgivet af høje, triste Huse. Vore fire Børn voxede til og trængte til at røre sig mere paa egen Haand i frisk Luft, og min Hustru, der var opvoxet paa Landet, led under at vi var flyttede fra det dengang endnu landlige Frederiksberg. Saa tog jeg en rask Beslutning og købte den skønne Villa i Lykkesholms Allé Nr. 3 B, og flyttede dertil i Marts 1878. Her var i Sandhed landligt mellem Haver og Marker. Husets to Fløje dannede en Vinkel med Hovedfløjen mod Syd. Fra Vejen kom man ind paa en stor Gaardsplads med et mægtigt Valnødtræ i Midten. Den dejlige Have kunde vi strax nyde, thi Foraaret kom saa tidligt og Blomsterne stod i fuldt Flor, da vi flyttede ind.

Dette nye Hjem blev et Samlingssted, et Midtpunkt for en stor Kres af Slægt og Venner, Gamle og Unge. Især om Søndagen kom der mange til os og alle Fløjene blev da sat i Spisebordet, baade til Middag og Aften. Tiden svandt da med Samtale og Musik inde og med Leg i Gaard og Have. Mine gamle Forældre var Midtpunktet i Kresen, og det var, som om de genoplevede Livet i deres egne unge Dages Hjem.

I dette Hus blev vore to yngste Børn født.

I 1881 den 7. April fyldte min Fader 70 Aar, og der blev ved den Lejlighed vist ham stor Venlig-

hed fra mange Sider. *Carl Ploug* kom som Ordfører for den Deputation, der fra en stor Vennekres overrakte ham en betydelig Sum til en Rejse gennem Sverige, Finland og Norge. Da vi var ængstelige for at lade ham gøre den lange Rejse alene, slog jeg Følge med ham.

Vi tog Kanalvejen over Jönköping til Stockholm. Jeg talte her meget med Professor *C. G. Santesson* om en Plan, jeg havde lagt til Udgivelsen af en Lommebog for Læger, som han billigede og styrkede mig i. Paa Vejen til Finland var vi i Mariehamn paa Ålandsøerne og tog over Tammarfors og Tavastehus til Helsingfors. Her var vi flere Dage sammen med Digteren *Zacharias Topelius*, med hvem især Fader sluttede et varmt Venskab.

I 1886 kom *Topelius* her til Danmark, og min Hustru og jeg havde da en Dag ham og hans Datter, *Eva*, til Gæst. Foruden mine Forældre var bl. a. ogsaa *Carl Ploug* og *Vilhelm Birkedal* tilstede. Efter Bordet spredtes Gæsterne i Haven og paa den store Veranda, men *Topelius* sad i Havestuen i Samtale med min Hustru og mig, da vor yngste lille Datter *Hulda* kom ind og gik hen til *Topelius* og satte sig op paa hans Skød, hvor hun snart faldt i Søvn. Hendes Moder vilde tage hende, men han bad om at maatte beholde hende, „thi", sagde han, „det er den største Tillid, der kan vises et Menneske, naar et Barn selv betroer sig til det." Om denne Dag skrev han siden til min Fader: „Jag kan icke tänka på Danmark, utan att minnas alla eders vänskap, från gamle far og mor till yng-

FR. BARFOD

EMILIE BARFOD, F. BIRKEDAL

sta barnabarn. Det kändes så godt att vara i eder familjekrets. När doktor Barfod läste bordsbönen, og när jag fick hålla liten Hulda på mitt knä, då var jag hemma i Danmark. Det var gammaldags enkelhet och tro, som jag bäst förstår. I den moderna salongen är jag altid en främling. Gud vara tack, att Danmark ännu har ett familjelif! Minnet af denna dag hos eder och af Frederik Barfods, häfdatecknarens varma ord till Finland och till mig tilhör de hågkomster, som icke förgätas. Tack for det!"

Jeg anfører dette for at give et Billede af *Topelius* selv. Jeg saa ham aldrig siden. Han staar for mig som et af de ædleste Mennesker, jeg har truffet i mit Liv.

Jeg vender tilbage til Faders og min Rejse. Fra Helsingfors rejste vi tilbage til Stockholm og herfra over Sundsvall, Östersund igennem det dejlige Jämtland til Trondhjem og derfra over Lillehammer til Christiania. Her maatte jeg afbryde Rejsen, da der hjemme var udbrudt en ondartet Difteritis-Epidemi. —

I nogle Aar havde jeg, som før nævnt, tænkt paa at udgive en „Lommebog for Læger". Første Aargang udkom 1882. Det var ikke uden Ængstelse jeg udsendte denne Bog; thi baade i Sverige og Norge var lignende Forsøg mislykkede og maatte opgives. Her blev den modtagen saa godt, at jeg turde vove at fortsætte, og den fik af Professor *Leopold Meyer* i „Hospitalstidende" senere tillagt Navnet: „Den uundværlige". Der var især én Sag, som laa mig

paa Sinde: at slaa til Lyd for de nordiske Kur- og Badesteder. Det var en gammel Slendrian herhjemme at sende vore Patienter sydpaa, naar de trængte til Kurbehandling eller styrkende Kurophold. Lommebogen fik derfor den Opgave at bringe Oplysninger om Sveriges, Norges, Finlands og Danmarks Kursteder. Ved dette Arbejde havde jeg hele Tiden en trofast Støtte i min kære Ungdomsven Dr. med., Docent ved Carolinska Institut *Alfred Levertin* (1843—1919), Overlæge ved Medevi Kuranstalt.

I 32 Aar udgav jeg „Lommebog for Læger". Fra 1913 blev den overtaget og fortsat af „Almindelig dansk Lægeforening".

Jeg maa nu vende mig til en Sag, der hele mit Liv havde optaget mig: „Forsvarssagen". Ikke for intet havde jeg oplevet 1848—50 og 1864.

Efter vort Nederlag 1864 og Ranet af Sønderjylland lammedes det danske Folk en Tid af dyb Modløshed, vel endog af Tvivl om vor Fremtid. Men snart begyndte varmhjærtede Mænd og Kvinder at rejse Hovedet. Der blev gjort et godt Arbejde Landet over paa atter at vække en sund Forsvarsvillie. Møder afholdtes, Skrifter udgaves, der fremkom Adresser, Bladet „Vor Forsvar" med *Carl Hall* som Redaktør udfoldede et energisk Arbejde gennem en Menneskealder. Danske Kvinder skænkede Kong *Christian IX* et Batteri Kanoner. Overalt var der Liv og Røre. Den 15. December 1883 modtog Kongen en Adresse fra 107,000 Mænd, der tilsagde

Kongen at ville bære alle de Ofre, som et betryggende Forsvar maatte kræve.

For Kongen var Skabelsen af et Forsvar en Samvittighedssag. Han havde fuld Støtte af sin Regering, af Landstinget og af et stort Mindretal i Folketinget, medens dette Tings Flertal stillede sig skarpt afvisende, ja endog brugte denne Sag som Kampmiddel i den politiske Strid. Statskassen havde Midler nok til at gennemføre Befæstningssagen. Det gjaldt om at bryde Modstanden, om at komme over det døde Punkt, om at faa begyndt paa Værket i Haabet om at Modstanderne vilde bøje sig, naar de saa, at der i Folket virkelig levede en stærk og offervillig Forsvarsvillie.

Hos mange dæmrede der vel Planer af forskellig Art, men Opgaven var vanskelig. Hvad der muligvis fra enkelte eller fra flere Sider kan være foretaget, véd jeg kun lidet om. Jeg véd kun, at Harmen, Bekymringen og Sorgen over vor værgeløse Stilling gav mig Mod til at gøre Brug af det Tilsagn, Kronprins *Frederik* havde givet mig 1871: at jeg altid trøstigt maatte komme til ham, naar noget laa mig paa Sinde. Jeg skrev derfor, opfyldt af Adressen og de Muligheder den aabnede, den 11. Januar 1884 et Brev til Kronprinsen, hvori jeg efter en Indledning bl. a. udtalte:

— — — „Til Kjøbenhavns Befæstning kræves omtrent 60 Millioner. At bygge Fæstningen vil tage mindst 12 Aar. Det vil sige, at naar hver af de over 100,000 Mænd (som havde underskrevet den omtalte Adresse til Kongen) giver eller skaffer 50 Kr.

om Aaret i 12 Aar, have vi hvad Fæstningen koster. Dette: frivilligt at ofre til Danmarks Forsvar er jo ikke nogen ny Tanke. Den er fremsat flere Gange, og det vilde være skønt, om danske Mænd kunde samles om noget saa stort som dette: ad Frivillighedens Vej at rejse et stærkt og godt Værn for vort Fædreland. Men Summen har været saa stor, at det ved første Betragtning forekom umuligt at samle den. Da Adressen kom frem og jeg saa hvor lille en Del der i Virkeligheden skulde ofres af hver for at samle Beløbet, tænkte jeg, at Maalet maatte kunde naaes, naar Sagen toges op paa rette Maade. — — — I hvert Fald maa vi paa denne Maade kunne faa *begyndt* paa Værket!" — —

Mit Brev sluttede med en Bøn om Forstaaelse og Støtte fra Kongens og Kronprinsens Side, dersom Tanken i Handling traadte ud i Livet.

I Løbet af Foraaret talte jeg med mange om denne Plan til at faa Forsvarssagen ud over det døde Punkt. Thi selv om det ikke lykkedes alene ad Frivillighedens Vej at ordne hele vort Forsvar betryggende, haabede jeg, at man maatte kunne komme saa vidt, at man med Kongen som Fører kunde faa lagt Haand paa Værket, ja rejst det første faste Fort og vise, at der i Folket boede Villien til at værge Fædrelandet. Opgaven var stor og for den enkelte overvældende, og min Tid var i min egen Virksomhed saa stærkt optagen, at jeg ikke var kommen ret langt, da jeg i „Vort Forsvar" for den 15. Juni 1884 læste følgende Opfordring:

„Nogle Mænd, som med Sorg have iagttaget For-

„svarssagens Gang, ville forsøge paa at danne en „Komité, der ved et Opraab til hele det danske Folk „skulde søge at skaffe frivillige Bidrag til Fædre„landets Forsvar.

„Dhrr., hvem denne Sag maatte ligge alvorligt „paa Sinde, og som ville støtte samme med deres „Navne, med Raad og Daad, bedes indsende deres „ærede Navne og Adresser i forseglet Billet under „Mærket: „Fædrelandets Forsvar" til Redaktionen „af „Vort Forsvar", som velvilligt har lovet at til„stille os de muligt indkomne Breve."

N. S. W.

Det var mig en Glæde strax at melde mig til Tjeneste, thi her var jo min Plan øjensynligt ved at sættes i Værk. I September samledes en snævrere Kres til et Møde, hvori jeg ogsaa deltog, og det blev dér oplyst, at der bag Bogstaverne N. S. W. stod Grosserer *Vilhelm Nissen* (død 1897), Kaptajn *Stig Schnell* (død 1901) og Grosserer *Ludvig Wildau*. Paa dette Møde lovede vi hverandre, hver for sig at tale med Mænd, som vi haabede vilde slutte sig til os.

Det er ikke Stedet her at skrive hele denne Bevægelses Historie i Enkelthederne. Men der er mellem disse nogle Træk og nogle Personer, som jeg vil nævne. Den første jeg talte med var min kære Ven, Dr. phil. *Carl Rosenberg* (1829—85). Han var altid Fyr og Flamme, naar det gjaldt noget, der var ham dyrebart eller helligt. Han gik stille op og ned ad Gulvet, medens jeg udviklede Planen for ham. Da jeg tav, fortsatte han endnu et Par Minutter sin tavse Gang, da standsede han pludselig

og udbrød: „Enten er I gale, lille Børn, — eller ogsaa er dette den skønneste Tanke, der længe er tænkt! Ja jeg gaar med! Men saa skal det ogsaa være Alvor! Saa skal det være en *Selvbeskatning*, saa vi føler den!“ Jeg greb dette Udtryk, og det gav Anledning til, at Bevægelsen fik Navnet: „Den frivillige Selvbeskatning til Fædrelandets Forsvar“.

Det blev mig overdraget at forhandle med Konsejlspræsident *Estrup*. Vi maatte jo paa Forhaand sikre os, at Kongen og Regeringen vilde bruge de Midler, der mulig kom ind, til det bestemte Formaal, hvortil de var blevet indsamlet. *Estrup* udtalte gentagne Gange sin Sympati for Bevægelsen, sit Haab om at den vilde føre til det Maal vi havde sat, og forsikrede mig om, at vi fra Kongen og Regeringen vilde faa al den Støtte vi trængte til. Jeg gjorde Rede for vor Plan og for den Tilslutning vi allerede havde faaet, idet jeg nævnede flere meget betydelige Bidrag. Her afbrød han mig: „Ja, det er meget godt med de store Bidrag, de vejer godt til, men det er dog slet ikke dem, det nærmest kommer an paa. Statskassen er rig nok til uden Vanskelighed at ordne hele vort Forsvar. Nej, det De skal arbejde paa, det er først og fremmest at komme ind dér, hvor man knap har en Tiøre at undvære, og dog ofrer den. Thi med den følger Hjærtet, og det er Hjærterne, jeg skal bruge.“

Mangfoldige Samtaler og skriftlige Overvejelser om Forsvarssagen havde jeg siden den Dag (27. Oktober 1884), baade med Excellencen *Estrup*, Krigsminister *Bahnson* og Marineminister *Ravn*,

og jeg arbejdede i Selvbeskatningens Tjeneste sammen med en stor Mængde Mænd, som jeg derved kom til at staa nær. Allerede efter knap et halvt Aars stille Arbejde kunde Selvbeskatningen træde offentlig frem. Den 3. Marts 1885 nægtede Folketingets Flertal Forsvarslovens Overgang til tredie Behandling, og den 28. Marts udsendte derfor „Selvbeskatningen“ sit „Opraab til det danske Folk“. Dagen før var jeg om Formiddagen Kl. $9^1/_2$ alene hos *Estrup* med Opraabet, der var underskrevet af 2727 Mænd. Han udtalte sin Glæde over den gode Begyndelse. Kl. 11 var vi, en Deputation der bestod af Excellencen *E. E. Rosenørn*, Grossererne *Claus Smidt* og *Vilh. Nissen*, Dr. *C. Rosenberg*, Kapt. *Schnell* og mig, hos Kongen. Han takkede os for det Arbejde vi havde gjort og ønskede os Held og Lykke til Fortsættelsen. Der var i disse Maaneder tegnet en Kvart Million Kroner, og Kongen lovede at anvende disse Penge og det, der yderligere maatte komme ind, til Paabegyndelsen af „Kjøbenhavns Befæstning“.

Ved denne Lejlighed kom det til et Optrin, der vidnede om Kongens varme Følelser for Sagen. *Carl Rosenberg* havde i 1864 og de følgende Aar af sin Smerte over den ulykkelige Krig ladet sig henrive til ganske hensynsløse og ubeherskede Angreb paa Kongen, af hvem han endog krævede, at han skulde afstaa sin Krone til Kongen af Sverige, Kong *Carl XV*. Kong *Christian IX* havde aldrig før nu denne Dag set Dr. *Rosenberg* — og man kunde vel med Rette vente, at han ikke var ham

god. Dagen før havde Kongen modtaget Listen over Bidragyderne, og den maa han grundigt have gaaet igennem. Efter at *Rosenørn* havde overrakt Opraabet og Kongen havde svaret, gik denne hen til *Rosenberg*, tog hans Haand og sagde: „Men, kære Dr. *Rosenberg*, hvad er det jeg har set! De har tegnet Dem for et Bidrag som sikkert langt maa overgaa Deres Evner, — dog det kommer jo egentlig ikke mig ved," og idet han trykkede *Rosenberg* ind til sig, tilføjede han: „men De skal have Deres Konges inderligste og varmeste Tak!" Jeg troer ikke, der i det Øjeblik var et tørt Øje hos nogen af os, og jeg vil aldrig glemme det.

Fra Kongen gik vi til Kronprinsen. Efter Overrækkelsen af Opraabet udspandt der sig en længere Samtale og under den sagde Kronprinsen: „Men nu sætter jeg, at De ikke faar en mindre, men endog en meget betydelig Sum ind, hvorledes har De egentlig tænkt at bruge den? Kan vi begynde at rejse Fæstningen uden hele Rigsdagens Minde?" Inden *Rosenørn* fik svaret, sprang den lille, iltre *Rosenberg* frem og sagde: „Men da har Deres kgl. Højhed jo glemt § 11 i Grundloven." — „Saa, hvad staar der da i den?" — „Hvad der staar? Der staar jo paa godt Dansk, at naar Kongen har Pengene" — her løftede *Rosenberg* sit højre Ben og slog sig paa Laaret, saa det rungede — „saa kan Kongen gøre, hvad han vil!"[1]) Kronprinsen indlod sig dog ikke paa nogen nærmere

[1]) Den omtalte § II lyder: Kongen har med de i denne Grundlov fastsatte Indskrænkninger den højeste Myndighed over alle Rigets Anliggender og udøver den gennem sine Ministre. Forfs. Anm.

Drøftelse af dette Spørgsmaal, men fortsatte Samtalen og sagde til mig: „Det er vel nærmest Dem vi kan takke for, at denne Sag er rejst i Folket. De indledede den jo med Deres Brev til mig.“ Jeg fremhævede da, at det var N. S. W. som Æren maatte tilskrives.

Den 28. Marts var der et stort Forsvarsmøde i Kasino, hvor Hovedtalen blev holdt af *Vilhelm Birkedal.*

Indsamlingen gik rask fra Haanden, og næste Aar, den 27. Marts 1886, gjorde „Selvbeskatningen“ „det første Spadestik“ til „Kjøbenhavns Befæstning“, idet Bygningen af „Garderhøjfortet“ dermed blev paabegyndt. Næste Aar blev de Arealer købt og overgivet til Regeringen, der skulde muliggøre „Oversvømmelsen“, og Gammelmosegaardfortet paabegyndt, som Regeringen selv senere fuldførte. Da Befæstningsarbejdet ved Landstingets Støtte var kommet i en saa god Gænge, at vor Hjælp ikke mere behøvedes, var „Selvbeskatningens“ Opgave løst, idet den jo havde bestaaet i at bringe Sagen ud over det døde Punkt, saa at der nu blev lagt Haand paa Værket.

Gennem 1880'erne var det politiske Samarbejde gaaet fuldstændigt istaa. Forholdene medførte, at hele Ansvaret og Initiativet lagdes i Regeringens og Landstingets Hænder. Striden var sørgelig bitter, og der sattes dybe Skel i Folket. Jeg følte ingen Trang til at tage aktiv Del i det politiske Arbejde, kunde ikke afse Tiden dertil og savnede ogsaa Evnerne dertil. Men min Interesse for alle Tidens

Rørelser var levende og min Stilling til dem givet, konservativ som jeg fra min Barndom altid havde været. Jeg blev derfor Medlem af „Højres Arbejder- og Vælgerforening“ fra dens Stiftelse, og en ivrig Deltager i „Højres Delegeretmøder“. Mit Forhold til mange af de ledende Mænd, særlig til Excellencen *Estrup*, medførte, at jeg ofte fik et Indblik i Begivenhedernes Gang, som forøgede min Interesse; men lige saa lidt som jeg tør opkaste mig til Dommer i disse bitre Kampe, skal jeg her fordybe mig i dem.

Den 21. Oktober 1885 sad jeg om Aftenen og arbejdede ved mit Skrivebord, da Døren blev reven op, en Haand faldt tungt paa min Skulder. „Naa, her kan De sidde roligt, mens man skyder og myrder Folk inde i Byen.“ Det var *Carl Hall*. Han fortalte mig da om det mislykkede Attentat paa Konseilspræsident *Estrup*. Et ungt Menneske havde standset ham udenfor hans Port paa Toldbodvejen Nr. 34, spurgt ham om han var Konseilspræsidenten og affyret et Par Revolverskud imod ham. *Estrup* havde med de Ord: „Er De gal, Mand!“ grebet hans Arm og afvæbnet ham. Dette skete i Mørkningen. Senere hørte man, at *Estrup* havde været i Selskab om Aftenen hos Familien *Holmblad* paa Christianshavn, hvor han ikke med et Ord havde omtalt Attentatet. Næste Morgen tidlig var jeg inde hos ham, og han sagde da: „Ja, denne Gang lykkedes det ikke, men næste Gang — hvem véd? Dog det skræmmer mig ikke.“ Det var den samme, ham egne Pligttroskab, han paa Rigsdagen gav Udtryk

i de Ord, han rettede til sine Modstandere: „Det skal ikke lykkes Dhrr. at gøre mig nervøs.“ Den 25. Oktober hyldedes han af et mægtigt Fanetog.

Al den Uro, som den stærke Agitation vakte i de uoplyste Masser, der ophidsedes til Skattenægtelse og Dannelsen af „Riffelforeninger“ med aabenbart Oprør som Maal, gav Anledning til Gendarmerikorpsets Oprettelse. Ad privat Vej blev i Kjøbenhavn det gamle „Kongens Livjægerkorps“ genoprettet, ved hvilket jeg blev ansat som Overlæge. Det blev i de Aar, jeg stod ved Korpset, kun to Gange beordret til Tjeneste. Den første Gang den 28. Januar 1887, da der var Valg til Folketinget, og man ventede Uroligheder, hvis Socialisterne tabte 5. Kres. Hele Garnisonen var under Vaaben og skarpe Patroner uddelte. Vi stillede i Mørkningen i Kastellet og blev sendt hjem ved Midnatstid. Anden Gang blev Korpset beordret til at afgive Æresvagt for Kejser Alexander III den 26. August 1887 ved hans Ankomst til Byen. Jeg stod paa højre Fløj af Korpset, hvor Kejseren og Kongen stod medens Musiken spillede. Kejseren var en mægtig, imponerende Skikkelse, særlig lagde jeg Mærke til hans faste, rolige og dog saa milde Blik.

Det gode Resultat „Kong Frederik VII's Sangkrønike“[1]) bragte, gav mig Tanken om, at en lignende Samling af „Digte til Kong Christian IX“ kunde komme „Selvbeskatningen“ tilgode. Den udkom i Handelen paa Kongens Fødselsdag 1886. Under min Syslen hermed stødte jeg paa saa mange

[1]) Se Side 105.

„Grundlovssange“, at jeg fik Lyst til at udgive et Udvalg af disse i samme Øjemed. Disse to Bøger nævner jeg, fordi de blev Anledning til, at jeg kom til at udgive Festskriftet i Anledningen af Kongens 70 Aars Fødselsdag og 25 Aars Regeringsjubilæum, en Opgave, hvorom Tanken aldrig var eller kunde være opstaaet hos mig selv. Det vilde føre for vidt at omtale alle dem, jeg kom i nær Berøring med i denne Anledning. Foruden Justitsminister *Nellemann,* Udenrigsminister *Rosenørn,* Etatsraad *Rosenstand,* maa jeg frem for alle nævne H. H. Prins *Hans.* Han sad inde med en stor Kundskabfylde, og ingen kunde lære ham at kende uden at holde af ham og højagte ham. Han havde paa sin Vis havt en Skæbne, der tyngede ham. Han var jo født Sønderjyde, men i 16 Aars Alderen greb Kong Christian VIII paa en skæbnesvanger Maade ind i hans Liv, idet han i Stedet for at knytte ham til den danske Hær, hvilket Prinsen ønskede og som jo var det naturligste, bestemte at han skulde være preussisk Officer! I Aaret 1842 sendte Kongen den halvvoxne Dreng til Berlin, hvor han s. A. blev udnævnt til Sekondlieutenant og blev derved tvungen til i 1848 at følge den preussiske Hær. I 1854 traadte han ud af preussisk Tjeneste og tog Ophold her hjemme med Ønsket om at blive dansk Officer. Dette lykkedes dog først 1865. Prins *Hans* omfattede mit Arbejde med stor Interesse, og jeg kom snart til at gaa ret frit ud og ind hos ham, og vort Forhold forsattes til hans Død 1911.

Den 27. December 1889 døde vor gamle Præst

ved Vartov, *C. J. Brandt.* Dette førte mig ind i et nyt Arbejde, der i nogle Maaneder lagde Beslag paa min Tid. Det var selvfølgelig Menigheden om at gøre at faa en Præst, som kunde føre de gamle Traditioner videre. Der afholdtes flere Møder, og Ønskerne delte sig omtrent ligeligt mellem Pastor *J. H. Monrad* (1848—1903) og Pastor *Fr. Jungersen* (1836—1912), af hvilke den sidste ved et afsluttende Møde fik nogle flere Stemmer end den første. Nu gjaldt det om at stemme Ministeren venligt overfor Menighedens Ønske. Her kunde tænkes at være en Vanskelighed, idet *Jungersen* i en Række Artikler havde rettet stærke og ubeherskede Angreb paa Regeringen i Anledning af de provisoriske Finanslove. Det vilde være forstaaeligt, frygtede man, om Regeringen ikke fandt Føje til at befordre en Mand, der paa den Maade var optraadt imod den. Det var vel denne Frygt, der gav Anledning til, at Menigheden valgte mig til dens Ordfører. Da der tilmed allerede fra en Kres i Menigheden ymtedes om, at den vilde træde ud og danne en selvstændig Valgmenighed med *Jungersen* som Præst, dersom han ikke fik Vartov, og da det var mig om at gøre, at den gamle Menighed blev holdt sammen, modtog jeg Valget og begyndte Forhandlingerne. Af disse vil jeg kun berøre to Samtaler. Først søgte jeg Excellencen *Estrup.* Vi havde en lang Samtale, og han sluttede den med at sige: „Jeg har jo kendt *Jungersen* fra han var saa stor som saa, og holder meget af ham. Men efter Arten af de Angreb, han har rettet mod Regeringen, vilde

jeg, om jeg var Kultusminister, ikke kunne befordre ham. Jeg blander mig imidlertid ikke i de andre Ministres Embedsførelse, og jeg vil ikke røre en Haand for at lægge Vanskeligheder i Vejen for *Jungersens* Udnævnelse."

Fra *Estrup* søgte jeg Kultusminister *Jacob Scavenius*. Han fandt *Jungersens* Angreb af den Art, at de ikke sømmede sig for en Embedsmand, særlig ikke for en Præst. Han sagde: „Naar jeg havde frit Valg mellem *Monrad* og *Jungersen*, som sikkert i lige Grad egner sig for Vartov Menighed, vilde jeg ubetinget helst ansætte *Jungersen*. Han meldte sig frivilligt i vor sidste Krig og har en hæderlig Krigstjeneste bag sig. Det glemmer jeg ham ikke. Det gør mig derfor ondt, at jeg efter hans Optræden mod den lovlige Regering i disse vanskelige Tider ikke mener, det vilde være ret at befordre ham."

I de Maaneder det tog, før Sagen blev afgjort, var der i vort Hjem mange Møder, og mange Mennesker gik ind og ud hos os. Det var en meget indholdsrig Tid, som jeg ofte med Glæde tænker tilbage paa. Det var vist ved Paaske, at *Monrads* Udnævnelse til Præst ved Vartov forelaa. En Kres af Menigheden dannede nu en Valgmenighed, og *Jungersen* modtog Kaldet som dens Præst. Min Hustru og jeg blev ved Vartov, hvor vi følte os hjemme, og fortrød det aldrig.

I Sommeren 1890 foretog jeg en Rejse til Dalarne, som fik Betydning for mig ogsaa senere i Livet. Jeg maatte forkorte mit Ophold i Dalarne

et Par Dage, da jeg blev tilsagt til Audiens hos Kong *Oscar* den 17. Juni. Kongen vilde gerne have yderligere Oplysninger om den danske Forsvarsbevægelse, og han antog, at jeg som en af Lederne vilde være i Stand til at give ham dem. Det blev en for mig meget interessant Samtale. Jeg forbavsedes over, hvor nøje Kong *Oscar* var inde i hele den danske Forsvarsbevægelse, endog i mange Enkeltheder, og det glædede mig, at han gik ud fra som givet, at hele Norden i kommende europæiske Forviklinger vilde og maatte staa sammen i Kampen. —

Mine mange Rejser kan kun flygtigt omtales i denne Bog. Paa denne Rejse traf jeg dog i Dalarne den svenske Søkaptajn *E. A. Wancke*, hans Hustru og deres lille $3^1/_2$-aarige Datter *Hjördis*. Barnet og jeg knyttedes strax saa inderligt til hinanden og Venskabet blev i Aarenes Løb saa fast, at hun er for mig næsten som et af mine egne Børn. Hun er nu forlængst gift og bosiddende i Stockholm. Dette Forhold har yderligere øget min store Kærlighed til Sverige.

Der fulgte nu for os tre Aar, hvert med sin store Familiefest. 1891 fejrede mine Forældre deres Guldbryllup. Om Foraaret havde min Fader holdt 80 Aars Fødselsdag, og en Kres af Venner lod ham i den Anledning male til Nationalmuseet paa Frederiksborg af Maleren *H. Siegumfeldt*. Guldbrylluppet stod hos deres Børn, *Agate* og *Jørgen la Cour* paa Landboskolen ved Lyngby, hvor der ikke alene

var samlet alle de Gamles Børn og Børnebørn, men ogsaa en stor Skare af Slægt og Venner.

1892 holdt min Svoger og Søster, *Jørgen* og *Agate la Cour* deres Sølvbryllup, og 1893 oplevede mine gamle Forældre ogsaa mit og min Hustrus Sølvbryllup.[1]) —

Jeg fulgte stadig Forsvarssagens Gang med spændt Opmærksomhed, med levende Interesse og med stor Bekymring. Venstre-Partiets Mangel paa Forstaaelse af Sagens Betydning bekymrede mange med mig. Jeg fik da den Tanke, at en direkte Forhandling mellem vore Generaler og de menige Venstremænd uden om Førerne muligvis kunde gøre disse betænkelige ved at følge deres Førere i en fortsat Modstand.

Den 15. Februar 1894, om Aftenen, samledes hos mig Generalerne *Ernst*, *Schroll*, *Nickolin*, *Meldahl*, *Freiesleben*, *Linnemann* og *Koefoed* for sammen med Kaptajn *C. Wagner*, der var Medlem af Folketinget, at overveje Sagen. Paa Forhaand havde ingen af dem nogen Tro til, at Ord og Oplysninger fra den højeste, ansvarlige Sagkundskab skulde kunne faa nogen Indflydelse paa dem, det her drejede sig om at vejlede. *Wagners* Fremstilling af Forholdene i Folketingets Venstre skulde heller ikke friste alvorlige Mænd til et Forsøg. Aftenens Forhandlinger var lige saa interessante som sørgelige; de fortsattes i flere Timer, først i Havestuen, senere ved Bordet, og endte med, at man foreløbig maatte se Tiden an. —

---

[1]) Familie-Festlighedernes Beskrivelse er ikke medtagen.

I nogle Aar havde jeg lidt under en betydelig sjælelig Depression, som var yderst pinlig. Skøndt der var Arbejde nok for mig i min Praxis, tænkte jeg, at det kunde være gavnligt ogsaa at lægge fuldt Beslag paa min iøvrigt ret sparsomme Fritid, for derved at komme bort fra de tunge Tanker. Jeg nævner dette som en Forklaring paa, at jeg i det sidste Aar havde udarbejdet en Afhandling, for hvilken jeg den 7. Maj fik Doktorgraden. Jeg var dengang over halvhundrede Aar, sad i en stor Virksomhed og behøvede ikke denne Titel for at komme frem. Men Arbejdet gaar bedst, naar man har et bestemt Maal. For mig var det kun en Kur jeg underkastede mig for at blive raskere, og det opnaaede jeg i Hovedsagen ogsaa.

I Juli 1894 rejste jeg med min Søn, *Olaf*, over Göteborg og Trollhättan til Kurstedet Medevi. Den 7. August besøgte jeg den gamle Professor i Fysik ved Lunds Universitet, *A. V. Holmgren* (1824—1905), som i Ferien boede paa sin Gaard ved Vettern. Vi gik om Aftenen langs Stranden og talte om Forholdene i Danmark, som han omfattede med levende Interesse, og da vi skiltes, udtalte han med varme Ord Ønsket om, at *Estrup* endnu i mange Aar maatte staa ved sin Konges Side. Den 9de tog jeg med Dampbaaden til Kjøbenhavn, og jeg saa da i de danske Aviser, at *Estrup* den 7de, netop den Dag jeg havde Samtalen med *Holmgren,* havde taget sin Afsked, og var bleven efterfulgt af Lensbaron *Reedtz-Thott.* Det gjorde et voldsomt Indtryk paa mig. Ligesaa grundmuret min Tillid

var til *Estrup*, lige saa lidt troede jeg paa, at *Reedtz-Thott* var Mand for at løfte den tunge Arv, han havde taget op.

Jeg besøgte efter min Hjemkomst *Estrup*. Han søgte at bortjage den Ængstelse jeg nærede, hvad dog ikke lykkedes ham. Jeg mindes, at jeg sagde, at han var bleven forraadt af sine egne. Det vilde han dengang ikke nærmere gaa ind paa. Men jeg troede at vide noget om det Undermineringsarbejde, der var udfoldet fra nogle Sider, især fra *Lars Dinesen*. Mange Gange senere har jeg talt med *Estrup* om 1894 og de nærmeste Aar forud og erfaret, at han alligevel inderst inde følte sig svigtet. Det fyldigste og bestemteste Vidnesbyrd fik jeg herom i et Brev fra *Estrup*, skrevet 11. Juni 1903, hvor han udtalte sig paa sin korte, klare Maade om Begivenhederne. Han skriver her bl. a.:

„Den 28. Juli 1866 gaves en „modus vivendi“ med den almindelige Valgret. Den 11. Juni 1875 aabnedes Kampen mod den almindelige Valgrets Overmagt. Den 24. Juli 1901 opgaves Kampen, og man gav den almindelige Valgrets „Magtstræb“ og „Madstræb“ frie Tøjler, og kombineret Dumhed og Forræderi indenfor Højre gjorde det folkevalgte Ting enevældigt. For mig staar det, som vort Land og Samfund var viet til Undergang.“

Flere Aar efter sin Afgang fortalte *Estrup* mig en Aften, da jeg var hos ham, om noget af det der var foregaaet, inden han trak sig tilbage. Kong *Christian* havde meddelt *Estrup*, at han i Sommeren 1894 vilde aflægge ham et Par Dages Besøg paa Skafø-

gaard. Den Dag Kongen kom, var der et større Middagsselskab, og ved Bordet udbragte Kongen *Estrups* Skaal med en varm Tak for hvad han havde været for ham og for Fædrelandet i de mange Aar, og med det sikre Haab, at han trofast vilde blive ved sin Konges Side, saalænge han levede. I sin Tak for Kongens varme Ord mindede *Estrup* om, at han flere Gange havde udtalt til Kongen, at han mente den Tid nu nærmede sig, da hans Gerning var afsluttet og der maatte nye Mænd frem. Han bad Kongen om Tilladelse til, naar Kongens Rejse var afsluttet og han atter var vendt tilbage til Hovedstaden, da igen at maatte komme tilbage til dette Spørgsmaal. Kongen blev tavs og hævede kort efter Bordet. Han gav *Estrup* et Vink, og de fulgtes ad ud i Haven og hen til en Bænk ved Søen, hvor Kongen holdt meget af at sidde. Her havde de to en lang fortrolig Samtale. Efter Kongens Hjemkomst trak *Estrup* sig tilbage den 7. August, meget imod Kongens Ønske. —

1896 medførte en stor Forandring i mit Hjem. Børnene begyndte at flyve ud fra den gamle Rede, vi kunde nøjes med mindre Plads, og fik samtidig et godt Bud paa vor kære Villa, og vi modtog det. Det var et meget svært Opbrud. I vor skønne Have ligger der nu 3 Fem-Etagers Huse. Vi kom atter til at bo i en Villa, Uraniavej Nr. 20. Men dette Aar skulde sætte et endnu dybere Spor i vort Hjem. I mange Aar havde mine Forældre tilbragt Søndagen hos os og været Midtpunktet i den ofte store Kres af Ældre og Yngre, som dengang plejede at samles

hos os. Ogsaa den 8. Marts havde vi den Glæde at se de gamle Forældre, men det blev for min Faders Vedkommende sidste Gang. Da han et Par Dage efter vilde staa op om Morgenen, var der kommen en Lammelse i Underkroppen. Han følte sig ellers rask og var stadig optagen af sine Bøger og Papirer. I over tre Maaneder varede hans Sygeleje. Han var under hele sin Sygdom klar over, at den vilde føre til Døden, men han var rede til at følge Vorherres Kald, naar det lød, saa der hvilede en stor Fred over ham og det gamle Hus. Han udaandede stille Mandag den 15. Juni 1896 henad Midnat. Den 26. jordfæstedes han fra Frederiksberg Kirke under stor og kærlig Deltagelse. Af alle de mange Kranse, kærlige Hænder lagde paa hans Kiste, skal jeg nævne to. De var forunderligt nok ganske ens, de var bragte ved det samme Bud, og paa den ene stod der „Fra Kongen“ og paa den anden „Fra Sønderjylland“. Da jeg var hos Kongen for at takke ham, og fortalte ham dette, at han og Sønderjylland paa denne Maade ligesom var smeltede sammen ved Faders Baare, blev Kongen stærkt bevæget. Han stod lidt med sænket Hoved, saa da op paa mig med sit dybe alvorlige Blik og sagde de Ord, jeg aldrig kan glemme: „Mit kære Barndomshjem! Ja, Haabet om at vi faar Sønderjylland igen, det slipper jeg aldrig! Og skal jeg ikke se det med disse mine Øjne — saa vil jeg engang se det fra Himlen. Og hvor vil jeg glæde mig!“ Han havde lagt sin højre Arm om mine Skuldre, da han sagde disse Ord og Taarerne randt ned ad hans furede Kinder.

FR. BARFOD OG HUSTRU

1897 havde Kong *Oscar II* 25 Aars Regeringsjubilæum, der fejredes bl. a. med en stor nordisk Industriudstilling i Stockholm. I denne deltog jeg som Medlem af Juryen i den hygiejniske Afdeling, for hvilken Friherre *A. E. N. Nordenskjöld* blev valgt til „Ordförande“, Dr. *M. Greve,* Direktør for Rigshospitalet i Christiania, og jeg til „Viceordförande“. I Juryen sad ogsaa min Ven, Professor *Curman.* Vi fire kom til at leve et nært og fornøjeligt Samliv, rigt paa videnskabeligt Udbytte. Nu er jeg den sidste af denne lille Kres af gode Venner. Glæden ved Opholdet i Stockholm forhøjedes for mig ved at jeg havde mine to yngste Døtre med mig, og at vi alle tre boede hos Kaptajn *Wanckes,* mine kære Rejsefæller fra Dalarne.

Efter min Hjemkomst fra Sverige saa jeg i et af vore Blade, at vor Gesandt i Christiania ved en Festtale havde citeret de Ord af Ingemanns Sang: „Vift stolt paa Kodans Bølge“, hvor det hedder om Dannebrog:

Du over Helte svæved,
Som *sang* i Dødens Favn.

Men Referenten gengav den sidste Linie med den smagløse Forvrængning: „som *sank* i Dødens Favn“. Jeg sendte Bladet en Protest og skrev, at Ingemann havde i Sangen prist de Helte, der uforfærdede og frejdige gik i Døden for Fædrelandet og havde udtrykt dette ved, at de gik syngende i Døden. Bladet optog Protesten, men i en Efterskrift tilføjedes, at det nu havde undersøgt Sagen. Det var rigtigt, at Ingemann havde skrevet „sang“, men det

var meningsløst, da ingen gik syngende i Døden. Saa aandsforladt var altsaa dette Blad. Jeg fortæller kun dette for at tilføje, at jeg derefter fik et Besøg af gamle Pastor *Julius Borup* fra Skamstrup, der havde været Lærer ved Sorø Akademi. Han fortalte mig, at *Ingemann* en Dag i Harme over den samme Forvrængning havde taget det Løfte af *Borup*, at han, naar *Ingemann* var død, vilde forfølge den, hvor og naar han traf den. Han bad nu mig, da han selv var saa gammel, om at tage den Arv op fra Ingemann, at forfølge Forvrængningen, hvor jeg traf den.

Nu er jeg selv gammel, og jeg beder da alle om at holde Ingemanns Ord i Ære ved at gengive og synge denne skønne Sang, saaledes som Ingemann selv har givet os den. —

Min gamle Moder havde i flere Aar lidt af en tiltagende Hjærtesygdom. Hun boede hos sin Datter paa Landboskolen. Sidste Gang jeg saa hende var den 2. Oktober 1897. Jeg vilde saa gerne have blevet ude hos hende den Nat, men min kære Ven, Rigsarkivar *A. D. Jørgensen* laa ogsaa paa det sidste inde paa Lindevej, og ham maatte jeg tilse. Da jeg næste Morgen kom ud til Moder, var hun død. Det var Søndag den 3. Oktober, og 2 Dage efter døde *Jørgensen*. Næste Aar den 21. Februar døde min Svoger, *Jørgen la Cour*. Det var en stor Sorg at miste denne kærlige, trofaste og fremragende dygtige Mand, og vi føle endnu Savnet og Tomheden, som hans Bortgang efterlod.

Efter „Forliget“ 1894 forsumpede Forsvarssagen

mere og mere. Venstre havde lovet, at det vilde ordne vort Forsvar, naar det selv kom til Magten. Dette naaede Venstre 1901. Uden Betydning for Kongens Stilling til Spørgsmaalet om Venstres Overtagelse af Regeringen var det neppe, at endog Bladet „Vort Forsvar“, særlig ved en Artikel af Professor *Troels-Lund*, krævede, at der skulde gives Venstre Lejlighed til at vise, at det kunde og vilde indfri sit Løfte. Den 24. Juli 1901 dannedes da Venstreministeriet *Deuntzer*, og dermed indtraadte det saakaldte „Systemskifte“. Nogle Dage efter kaldtes jeg ind til Kronprins *Frederik*, som modtog mig med de Ord: „Naa, hvad siger De nu?“ Jeg spurgte om jeg maatte tale rent ud, og fik Svaret: „Ja, selvfølgelig. Det er derfor jeg har bedt Dem komme.“ Det er dog ikke her Stedet til at gengive denne og de følgende Samtaler, der alle vidnede om Kronprinsens dybe Kærlighed til Land og Folk. Jeg havde et levende Indtryk af, at han kun havde liden Tro til det saakaldte „Systemskifte“, men dog mente, at det var nødvendigt at gøre dette Forsøg. Da *Estrup* kom her til Byen, talte jeg ogsaa med ham om den nye Situation. Gengivelsen af hans Ord hører ogsaa en senere Tid til; men han saa med megen Ængstelse Fremtiden imøde. —

1902 foretog jeg med mine to yngste Døtre en Rejse til Helsingfors, hvor der var Naturforskermøde. Efter Mødet rejste vi over Villmanstrand og Viborg til Petrograd og tilbage over Stockholm til Varberg, hvor vi mødte min Hustru, der her

skulde gennemgaa en Kur, og her afsluttede vi efter nogle Ugers Ophold vor Ferie.

Gennem mange Aar havde jeg fulgt den heldbringende Virksomhed, der udfoldedes paa Nordens Kur- og Badesteder, og jeg havde med nordiske Kolleger overvejet Muligheden af at faa Studierejser i Gang til Kurstederne i Norge og Sverige. Det havde sine Vanskeligheder. Efter mange Forhandlinger udgik der 1903 fra „Norsk Kurlægeforening“ gennem Formanden, Direktør *M. Greve*, en Indbydelse til danske Læger til en Studierejse til norske Kursteder. Denne Rejse blev rig paa Udbytte for os alle i medicinsk Henseende og Begyndelsen til en ny Samvirken mellem Nordens Læger. Unionsbruddet 1905 hindrede dog i flere Aar Fortsættelsen af disse Rejser.

Sprængningen mellem Sverige og Norge kom vistnok bag paa alle. Jeg véd, at jeg maatte læse Telegrammet flere Gange, før jeg vilde tro mine egne Øjne! Jeg var taknemlig for, at min Fader og *Carl Ploug* ikke oplevede dette Aar; hvor smerteligt vilde det ikke have ramt dem, der havde været med til at bære Enhedstanken frem, ja ret egentlig været Banebrydere og Bannerførere. Sidste Gang jeg talte med *Ploug*, var faa Dage før hans Død, den 27. Oktober 1894. Vi mødtes paa Højbroplads og gik længe frem og tilbage udenfor hans Hus. Han var den Aften meget mismodig. *Estrup* havde et Par Maaneder før trukket sig tilbage, og *Ploug* havde saa lidt som jeg Tillid til hans Efterfølger. Forholdet mellem Sverige og Norge

var spændt, og han talte om sin Ungdom og om alle de lysende Idealer, der var bristede, om sit Ungdoms- og Manddomshaab om de Velsignelser Friheden skulde bringe os, om al den Selviskhed, den havde afsløret i vort offentlige Liv, om at Fædrelandets dyreste Interesser blev tilsidesatte for Partiformaal, og han øjnede intet Lyspunkt for Fremtiden! Han og min Fader blev skaanet for at se Unionen sprængt og for meget andet sørgeligt herhjemme.

I Januar 1906 mødte jeg Kabinetssekretær *Rosenstand*, som sagde til mig: „Det er længe siden De var hos Kongen, De burde snart gaa til ham, vi véd ikke hvorlænge vi beholder ham. Gaa til Kongen paa Mandag!" Mange Gange siden har jeg fortrudt, at jeg ikke fulgte denne Opfordring, thi samme Dags Eftermiddag, den 29. Januar, døde vor gamle Konge. Faa Dage efter blev jeg kaldt ind til Kong *Frederik VIII*, som under vor lange Samtale jævnlig overvældedes af Sorgen. Han fortalte mig om sin Faders Liv og hans daglige Syssel, om hans gamle Andagtsbog, der var saa slidt af dagligt Brug, at Bind og Blade ikke mere hang sammen, men han kunde ikke undvære den saalænge, at den kunde blive gjort istand. Kongen talte om sin Faders altid levende Haab om Sønderjyllands Tilbagevenden og udbrød: „Havde Kejser *Friederich* faaet Lov at leve, vilde han have opfyldt § 5 i Pragerfreden. Ikke saaledes med den nuværende Kejser. Og dog vil det ske engang!"

Om Kong *Christians* sidste Levedag og om hans Død har jeg fortalt i min Bog om ham.

Jeg kendte jo godt det inderlige Forhold mellem det gamle Kongepar og dets Børn og Børnebørn, og jeg vil aldrig glemme de Samtaler med alle Kongens Sønner og Døtre og hans gamle Broder i disse Dage efter hans Død. Jeg nedskrev dem vel strax, men de egner sig ikke til Gengivelse her. Til Kongens Bisættelse i Roskilde Domkirke modtog jeg Tilsigelse. Det var en vemodig Dag. Og alle havde sikkert Følelsen af at Danmark gik svære Tider imøde.

Under Venstres Styre blev Danmarks Forsvar ikke ordnet. Man kan læse nærmere derom i mit Mindeskrift om *Carl Hall.* Men Sagens Vanskæbne gav mig Tanken om endnu engang at samle Forsvarsvenner om en Adresse, som kunde være en Støtte for Kongen og maaske ogsaa virke ind paa Regering og Rigsdag. Jeg fik dannet en Komité 1907, som fik Lokale i Vaabenbrødrenes Kontor paa Graabrødretorv Nr. 7. I Komitéen sad Mænd, baade fra Højre og Venstre, der lagde alle, paa andre Omraader afvigende Rivninger tilside for denne Sag. Naar man betænker, at Forsvarssagen var gjort til en bitter, politisk Kamp- og Splittelsessag, maa det dog siges, at Tilslutningen — 75,000 Underskrifter paa Adressen — samlede i Vinterens Løb imod en hæftig Modagitation, var et godt Resultat. Regeringen stillede sig nærmest køligt. En Udtalelse af den daværende Forsvarsminister og Konseilspræsident holdt mange tilbage. Han beteg-

nede i en Tale paa Rigsdagen Adressen som „utidig", og dette Udtryk opfattedes, særlig i Jylland, som enstydigt med „skadelig". Jeg havde i den Anledning et Par Samtaler med Ministeren, som erklærede, at han havde ment, at Adressen „gjordes ikke nødig, da han nok kunde ordne den Sag selv."

Den 9. Maj 1908 overrakte Komitéens Udvalg: Etatsraad *Hans Just*, Tømrermester *V. Fussing*, Oldermand *V. Juul*, Redaktør *H. Egebjerg* og jeg Adressen. Først modtoges vi af Kong *Frederik VIII*, som, efter at Adressen var oplæst, takkede for den og haabede, at den ogsaa vilde have Indflydelse paa Regeringens og Rigsdagens Stilling til Sagen. Kongen talte derefter med hver enkelt af os og vendte sig til mig med de Ord: „Dem takker jeg særligt for denne Adresse, thi De er jo Ophavsmanden til den —". Fra mig gik han til *Egebjerg*, rakte ham Haanden og sagde: „Det er mig en særlig Glæde ved denne Lejlighed at se *Dem*, som jeg véd er Venstremand, men tager virksom Del i Arbejdet for et betryggende Forsvar for vort Fædreland." Kronprins *Christian* modtog Adressen med ikke mindre Varme og holdt en udmærket Tale, der gjorde et dybt Indtryk paa os.

Vi overrakte dernæst Adressen til Forsvarsministeren og Tingenes Formænd.

Tre Dage før Adressens Indgivelse var *Carl Hall* død, den 6. Maj 1908. Hans og hans Blad „Vort Forsvar"s Arbejde for Forsvarssagen gennem 27 Aar er ganske enestaaende. Om dette Arbejde og om hans udmærkede personlige Egenskaber

fremkom der ved hans Død mange Udtalelser, af hvilke nogle er samlede i det lille Mindeskrift, som jeg udgav. Jeg skal derfor ikke gentage dem her, men blot mindes vort sidste Møde i Frederiksberg Allé. Vi taltes som sædvanlig ved om Forsvarssagens Kaar, der var trange og usikre, det vil sige: *han* talte, og jeg skrev mine Svar i den lille Notebog, han altid førte med sig, thi han var jo fuldstændig døv. Det var en lang Samtale. Jeg var bekymret og bitter, hans lyse, frejdige Natur gjorde ham det muligt at holde sit Haab oppe og ud fra det at søge at vække et lignende Haab hos andre. Da vi skiltes, slog han mig paa Skulderen og sagde spøgende med sit straalende Smil: „Farvel, min Ven! Der er dog endnu to gentlemen i Danmark!“ Jeg stod og saa efter ham, da han med sit kækt oprejste Hoved og sin faste, elastiske Gang gik ned ad Alléen, svingende sin Stok og fulgt af sin store danske Hund, der dansede om ham.

Efter hans Død gjorde jeg mit, for at hans Blad skulde fortsættes, men det lykkedes ikke. Samme Dag *Hall* døde, fik jeg samlet en Komité med det Formaal at rejse en Mindesten paa hans Grav. Jeg havde ventet at faa 6—800 Kr. ind, men der kom i kort Tid over 4000 Kr., ikke mindst utallige Bidrag fra Smaakaarsfolk, Tjenestepiger og Tjenestekarle. Et smukt Mindesmærke med Medaillon af *Bissen* blev rejst paa hans Grav, og et Maleri af ham, malet af *Haslund*, blev skænket til den historiske Samling paa Frederiksborg.

1908 fejrede „Allmänna svenska läkaresällskapet“

sin 100 Aars Stiftelsesfest. Ved den Lejlighed viste Foreningen mig den Venlighed at vælge mig som Medlem og sende mig sin store Medaille. Samme Aar gjorde jeg for første og vel for sidste Gang en Rejse til Schweiz. I flere Aar havde jeg mærket en begyndende Forkalkning i Hjærte og Aarer, men efter gentagne energiske Lysbehandlinger paa *Finsens* Lyskur rettede jeg mig godt og kunde 1911 føre danske Læger paa en Studierejse til svenske Kursteder.

Den 14. Maj 1912 døde Kong *Frederik den Ottende.* Jeg vil her fortælle, hvad jeg véd om min kære Konges Sygdom og Død, da jeg har min Viden fra første Haand. Jeg stod i over 40 Aar Kong *Frederik* saa nær, at hans Bortgang gjorde et stærkt Indtryk paa mig og voldte mig personlig en Sorg langt ud over den, der ellers føles ved en god Konges Død.

Kong *Frederik* havde de sidste Aar følt sine Kræfter tage af, men med den ham egne Energi havde han ikke villet give efter. Pligttro til det yderste gjorde han sin Gerning, hvor svær den end ofte kunde falde ham. Til den legemlige Sygdom kom Bekymring for Land og Folk og for den Fremtid vi gik imøde. — Da overvældede Sygdommen ham pludseligt.

Den 6. Februar kørte Kongen ud for at se til en syg Embedsmand, der laa paa Prof. J. Schous Klinik paa Martins Vej. Da han fra dette Besøg igen kom ud paa Vejen, fik han, da Vejret var saa godt, Lyst til at *gaa* hjem og lod derfor Vognen

køre. Da Kongen fra Vodroffs Vej drejede om ad Gyldenløves Gade, følte han sig syg og *tabte Bevidstheden.* Han kom i en Tilstand, der er vel kendt, hvori den automatiske Evne til at bevæge sig bevares, men Bevidstheden om, hvad man foretager sig, er udslukket. En Tilstand, som kan vare dagevis. Han vidste intet af sig selv, før han følte sig ilde berørt af at staa i en tæt Klynge af Mennesker; han saa sig om og saa, at han stod paa Østergade! „Hvorledes jeg var naaet dertil," sagde Kongen til mig, „har jeg ingen Anelse om. Jeg søgte nu kun at komme ud af Sværmen, gik med Vanskelighed ned ad Ny Østergade og kom ud paa Kongens Nytorv. Her følte jeg mig atter syg, vinkede ad en Droschke og sagde til Kusken: „Kør til Palæet!" Kort efter holdt han; men da jeg saa ud, saa jeg, at vi holdt ved Koncertpalæet. — „Men kender De mig ikke? Jeg er Kongen. Kør til Amalienborg!" Saa mindes jeg ikke mere."

Da Vognen kom til Amalienborg, sad Kongen bevidstløs i den og maatte bæres ind. Først nogle Timer efter kunde han klædes af og lægges i Seng. Kong *Frederiks* lange og haarde Sygdom blev fulgt med den inderligste Deltagelse. Den behøver ikke at skildres. Han led af en udbredt alvorlig Aareforkalkning, der naturligt forklarer hans Tilstand.

Sidste Gang jeg saa Kongen og talte med ham, var den 2. April. Ved Taflet, hvor der foruden mig kun var tilstede: Etatsraad *H. N. Andersen* og Professorerne *Edvard Holm*, *Ludvig Wimmer* og *Chr. Gram* var Kongen ret livlig, dog ikke som han

ellers plejede at være. Hans Tanker var optagne af Skærtorsdags-Slaget paa Reden den 2. April 1801, og han vendte i Samtalen gentagne Gange tilbage til denne stolte Mindedag, paa hvilken han havde samlet os.

Efter Taflet talte Kongen meget med mig om sin Sygdom og haabede at vinde sine Kræfter tilbage ved den Rejse til Syden, han et Par Dage senere skulde tiltræde. Han talte ogsaa meget med mig om vore politiske Forhold og sagde: „Disse sidste sex Aar har været de sværeste og tungeste for mig i hele mit Liv. Maatte det dog stille sig lysere for Danmark! Maatte der dog komme Enighed og ærligt Samarbejde til Lykke for vort Fædreland.“

Jeg fik den Aften det Indtryk af Kongens Helbredstilstand, at det var meget voveligt for ham at give sig ud paa denne Rejse, og jeg kunde ikke lægge Skjul paa min Ængstelse. Tilsyneladende bedredes Kongens Tilstand dog i Syden. Men paa Hjemvejen kom Sygdommen atter til Udbrud. Da Kongen paa Hjemrejsen kom til Hamborg, følte han sig endnu helt vel og glædede sig ved at være Hjemmet saa nær. Om Formiddagen den 14. Maj gik han en Tur med sine to Døtre, der varede tre Timer, og om Eftermiddagen en lige saa lang Tur med Prinsesserne i Hagenbecks zoologiske Have. Dette var mere end Kongens svage Hjærte kunde taale. Dog var han livlig og glad ved Taflet om Aftenen, men brød tidligt op: „Det er bedst snart at komme til Ro. Vi har en lang Rejse for os i Morgen, og vi maa ikke være trætte, naar vi kommer hjem.“ Saa

gik man til Ro, men ingen af Kong Frederiks Kære saa ham mere i levende Live. Kongen har, da han forlod Salen, faaet et Anfald af Bevidstløshed, ganske som det, der ramte ham i Gyldenløvesgade. Kongen har i denne Tilstand ikke kunnet orientere sig, er kommen ud af Hotellet og har ikke kunnet finde ind igen. Hans Hjærte har efter de to lange Spasereture samme Dag været for svagt til at udholde denne nye og ufrivillige Anstrængelse, for hvilken han da bukkede under.

Næste Morgen læste jeg i Bladene om Kongens Død. Opad Dagen foregik Kong *Christian X's* Hyldning paa Amalienborg. Kongen og Dronningen havde, inden de kørte her ind, i Lyngby Kirke modtaget Nadverens Sakramente som en Indvielse til den ansvarsfulde Gerning, hvortil de nu gik ind. Under Hyldningen stod jeg i Porten til *Frederik VIII's* Palæ sammen med gamle General *J. Z. Schroll.* „Han var en god Mand!" sagde han, og dette Udbrud vejede i den gamle ordknappe Generals Mund mere end mange Ord. Han havde kendt sin Konge fra de unge Dage, ligesom jeg, og fulgt ham op i Aarene. Sandheden i de faa Ord havde jeg i en lang Række Aar erfaret, og de gav Genklang i mit Hjærte. *„Han var en god Mand!"*

Samme Dag vandt Kong *Christian X* ved sin mandige Fremtræden sit Folks Hjærte, og ingen der saa og hørte Kongen, vil glemme det stærke Indtryk af hans Løfte om at „værge Danmarks Selvstændighed, Frihed og Ære, saa sandt hjælpe mig Gud!"

I Oktober 1912 var jeg i Stockholm til Lægeselskabets store, stilfulde Fest. Det blev vel sidste Gang jeg saa Stockholm, thi jeg følte hvormeget Kræfterne var taget af, og jeg mindedes i disse Dage den sidste Gang min Fader saa „Mälardrottningen". Det var 1881. Den Dag han og jeg skulde forlade Byen, stod vi sammen paa Södermalm og saa ud over den dejlige Stad, der svømmer i Mälaren. Min Faders duggede Blik søgte ud til alle de kendte, kære Steder, og han kunde næsten ikke løsrive sig fra det sidste Syn af al den Herlighed, han fra sin Ungdom havde elsket. Nu var det min Tur til at tage Afsked!

Nogle Uger efter min Hjemkomst fik jeg et forfærdeligt Anfald af min Hjærtesygdom, — i ni Maaneder var jeg afskaaren fra min Virksomhed og har siden været svag. Den 14. September 1913 fyldte jeg de 70 — Støvets Aar.

Inden Aarets Udløb fik jeg en stor Sorg. Excellencen *Estrup* døde pludseligt. Sidste Gang jeg saa ham var en Dag kort før Jul. Da jeg tog Afsked med ham, vilde han rejse sig fra Lænestolen, jeg bad ham blive siddende, men han sagde: „Nej, jeg vil sandelig følge Dem ud," og idet jeg bøjede mig frem for at holde ham tilbage og saa ind i hans stærke, trofaste Øjne, kunde jeg ikke tilbageholde de Ord: „De véd ikke, Excellence, hvor inderligt jeg holder af Dem." „Jo, det véd jeg meget godt," svarede han med et Smil, „og det har jeg længe vidst og har erfaret igennem de mange Aar vi har kendt hinanden. De er vel endog den,

der har forstaaet mig bedst." Og med et kraftigt Tag i Stolens Arme kom han op af den, fulgte mig gennem Værelserne og ud paa Trappen, hvor han stod og vinkede til mig, mens jeg gik ned. Et Par Dage efter rejste han til Kongsdal for at tilbringe Julen hos sin ældste Søn, og her døde han pludseligt Juleaften af en Hjærtelammelse. Hans Bisættelse foregik, efter hans Ønske, i dybeste Stilhed, kun hans allernærmeste skulde følge ham. Det var mig derfor en lige saa stor Overraskelse som vemodig Glæde, at jeg blev regnet med blandt disse, idet hans Børn sendte mig en Indbydelse til Jordefærden.

Julen 1913 blev ogsaa tung og trang i vort eget Hjem. Min Hustrus haarde Sygdom var i Aarenes Løb stadig forværret. Det lange Ophold i Hellebæk, om Sommeren, havde hverken lindret eller styrket hende. Hun kunde ikke mere bevæge sig, maatte køres fra Stue til Stue og var ellers lænket til sin Lænestol, Løjbænk eller Seng. Den 7. Marts 1914 sov hun ind, blidt og stille. — Paa Stenen, der rejstes paa hendes Grav, satte jeg de Ord, hun altid vendte tilbage til: „Guds Naade er mig nok." Thi i og under Guds Naade havde hun stræbt at leve hele sit Liv. Den havde hun fra Barndommen, op i sin høje Alder, søgt som den kosteligste Perle.

I Juli rejste mine to yngste Døtre med mig op til Lysekil i Sverige, tæt ved den norske Grænse. Her traf vi Pastor *Lykke* og hans Hustru fra Rødding i Sønderjylland, som vi talte meget med om Rygterne om en forestaaende Krig, og *Lykkes* for-

MINE OSTENFELD BARFOD

færdedes ved Tanken om, at deres tre Sønner og en Svigersøn skulde med og kæmpe i de Tyskes Rækker. Siden har jeg hørt, at alle *Lykkes* tre Sønner faldt i Krigen, og at Svigersønnen blev Krøbling for Livstid. I Lysekil fik vi kun sene og mangelfulde Efterretninger, saa at vi endnu den 31. Juli, da vi rejste derfra, ikke vidste, hvor truende det i Virkeligheden saa ud. Det erfarede vi først om Aftenen i Göteborg af de store Opslag paa alle Plakatsøjler. Næste Morgen rejste vi hjem med Banetoget. Det var overfyldt, og der herskede en febrilsk Uro og Spænding over alle. I vor Kupé var der en tysk Dame og Herre, som ved hver Station ivrigt spurgte om der endnu var Forbindelse med Tyskland. Da vi fra Østbanegaarden kørte over Raadhuspladsen, var denne myldrende fuld af Mennesker. Paa alle Ansigter læste man Spænding og Bekymring, men jeg syntes, at der hvilede en højtidsfuld Ro over det hele. Da vi kom hjem i Frederiksberg Allé, hørte vi uafbrudt Hestetrampen; det var den store Mængde af indkaldte Heste, der førtes forbi. Saa lød der Militær-Musik. Min yngste Datter løb ned og fulgte en Afdeling Soldater, der drog ud ad Vesterbrogade. Men paa Frederiksberg Slotsbanke skete det underlige, at Musikken traadte af og ikke fulgte med længere, men i Vogne blev befordret tilbage til Byen, for atter at følge en ny Afdeling med Musik ud til samme Sted. Det var indrettet saaledes, da Regering og Rigsdag havde frataget Hæren de fleste Musikkorps; derfor blev vore Soldater sendt ud i Mørket uden den Op-

muntring og moralske Støtte, som Musikens Toner er paa anstrengende Marscher og Øvelser.

At jeg, skøndt gammel og endnu svag, hos Generallægen meldte mig til Tjeneste igen som i 1864, følger af sig selv. Alle vi Læger, som havde meldt os, blev indkaldt til et Møde paa Sølvgadens Kaserne, hvor hver fik tildelt sin Plads i Hæren. De første 14 Dage i August hvilede der en forunderlig alvorlig Stemning over By og Land. Vi vidste det jo ikke, men ventede nærmest, at vort Land skulde inddrages i Krigen, at Danmark skulde dele Skæbne med det neutrale Belgien. Vi havde jo end ikke som det „en Lap Papir“ at støtte os til. Det var for os Gamle, der i vor Ungdom havde oplevet „Aanden fra 48“, som om vi atter følte lidt af dens Vingeslag over os.

Om den forfærdelig Verdenskrig skal jeg ikke tale. Den er os alle i frisk Minde. Ingen, der har oplevet den Tid, vil nogensinde kunne glemme den. Jeg havde den store Lykke, fra Krigens første Dag og under hele dens Forløb, ikke et eneste Øjeblik at tvivle om dens Udgang, selv ikke naar det saa mest mørkt og truende ud.

Og saa kom i November 1918 „Freden“, som alle havde set hen til med saa stor Længsel og med Haab om en lysere Fremtid.

Midt under Krigen tog min gamle Sygdom atter fat, bandt mig til Sengen over et Aar og efterlod mig saa stor Hjærtesvækkelse, at min egentlige Livsgerning i det væsentlige var afsluttet. Det var ikke let for mig at komme til denne Erkendelse, thi min

Lægevirksomhed havde været mig meget kær. Mit Syn paa Lægens Gerning gav jeg Udtryk i en lille Sang, som blev afsunget 1893 ved en Fest for Fysikus *Tolderlund*, da han blev 80 Aar:

Med Hjælp og Trøst en Læge maa
Ved Dag og Nat tilrede staa, —
Skøndt fri, en Tjeners er hans Kaar
Op under hvide Haar.
Han jager, som han maa og bør
Sin Egenkærlighed paa Dør,
Og Livet bli'r ham ikke tungt,
Men glæderigt og ungt.

Han kan ej puste Liv i Død,
Ej Flamme i den slukte Gløn,
Dog læged' han vel mangt et Saar
I Livets Høst og Vaar.
Og Glæde greb hans Sjæl og Sind,
Naar Roser han paa blege Kind
Fik Naade til at lokke frem,
Til Fryd for mangt et Hjem.

Mine første Minder uden for mit Barndoms Hjem drejer sig om vor Kamp for Bevarelsen af Sønderjylland. Dermed begynder mit bevidste Liv. I min første Ungdom mistede vi vort gamle Grænseland, *vort* — saa langt Historien rækker tilbage. I 56 Aar har trofaste Sønderjyder kæmpet og lidt under det tunge Aag. Nu i min høje Alderdom, da mine Dage snart er talte, straalede atter Sejrens og Haabets Sol over Danmark: „Slesvigs Land genvundet, det er Danmarks Maal!“ Ved Verdenskrigens Slutning kunde sikkert hele Sønderjylland have været ud-

friet. Det gik ikke *nu* saaledes! Men *løfterigere*, skønnere, kongeligere Færd end Kong Christian X's Indtog i Sønderjylland i Sommeren 1920 har Verden vel aldrig set!

PERSON-REGISTER

MEMOIRER OG BREVE

UDGIVNE AF
JULIUS CLAUSEN OG P. FR. RIST.

I. ISLÆNDEREN JON OLAFSSONS OPLEVELSER som Bøsseskytte under Christian d. IV. Nedskrevne af ham selv. UDSOLGT

II. DEN HELSINGØRSKE FÆRGEMAND LARS BACHE. Hans By og hans Hjem i Begyndelsen af det 19. Aarh. Hans Søns Optegnelser. UDSOLGT

III. FRA HOFFET OG BYEN. Stemninger og Tilstande 1793—1822. UDSOLGT

IV. GRANDMAMAS BEKIENDELSER. Interiører fra et kjøbenhavnsk Patricierhjem i Slutningen af det 18. Aarhundrede. Med Portraiter. UDSOLGT

V. H. C. ANDERSENS SIDSTE LEVEAAR. Hans Dagbøger 1868—75 ved Jonas Collin. UDSOLGT

VI. PORTRAITMALERENS DAGBOG (1793—1797). UDSOLGT

VII. ISLÆNDEREN JON OLAFSSONS OPLEVELSER som Ostindiefarer under Christian den IV. UDSOLGT

VIII. AF ELEONORE CHRISTINE TSCHERNINGS EFTERLADTE PAPIRER. UDSOLGT

IX. KOMMANDØR JENS JACOB PALUDANS UNGDOMSERINDRINGER. UDSOLGT

X. DOMPROVSTEN I ROSKILDE. Brudstykke af en Familiekrønike. UDSOLGT

XI. AF EN GAMMEL HOFMANDS MINDEBLADE. Konferensraad Carl Henrik Holtens Optegnelser. UDSOLGT

XII. EN KJØBENHAVNSK GROSSERERS UNGDOMSERINDRINGER. 1787—1816. UDSOLGT

XIII. E. C. WERLAUFF: ERINDRINGER AF MIT LIV.

Fortsættes
paa næste Side.

